ISSN 0353–9644

БРАНИЧ

Часопис за правну теорију и праксу
Адвокатске коморе Србије

Година CXXXVII • Нова серија

Број 3/2025

Београд

2025

Власник и издавач:
АДВОКАТСКА КОМОРА СРБИЈЕ
11000 Београд, Дечанска бр. 13/II
Телефон: +381 11/32 39 875

Досадашњи главни и одговорни уредници:

Милан Ст. МАРКОВИЋ (1887. и 1897–1901); Ђорђе НЕНАДОВИЋ (1888–1890); Добривоје–Добра ПЕТКОВИЋ (1902–1906. и 1925–1926); Љубомир СТЕФАНОВИЋ (1927–1930); Др Обрад БЛАГОЈЕВИЋ (1931–1933); Др Видан БЛАГОЈЕВИЋ (1934); Др Радоје ВУКЧЕВИЋ (1935–1937); Владимир СИМИЋ (1938–1941); Др Александар МИКУЛИЋ (Адвокатура, 1976–1981); Горазд ОГУРЕК (Адвокатура, 1982–1984); Михаило МЛАДЕНОВИЋ (Адвокатура, 1985–1990); Мирослав ДИНЧИЋ (1991–1995); Живојин ШЕСТИЋ (1995–2002); Др Недељко ЈОВАНЧЕВИЋ (2002–2017)

Главни и одговорни уредник

ДР МИРОСЛАВ ПАУНОВИЋ
адвокат

Уређивачки одбор

——— * ———

др Јована ВЕЛИЧКОВИЋ, адвокатица у Београду
Оливер Б. ИЊАЦ, адвокат у Нишу
Тијана КОСТИЋ, адвокатица у Београду
Владимир П. МИЉЕВИЋ, адвокат у Београду
проф. др Наташа ПЕТРОВИЋ ТОМИЋ, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду
проф. др МИЛАН ШКУЛИЋ, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Припрема за штампу: Душан Ћасић

Адреса редакције

——— * ———

АДВОКАТСКА КОМОРА СРБИЈЕ
11000 БЕОГРАД, Дечанска 13/II – Тел.: +381 11/32 39 875 – Факс: 32 37 082
www.aks.org.rs; e-mail: a.k.srbije@gmail.com

БРАНИЧ излази тромесечно.

Електронска адреса часописа *Бранич*: https://aks.org.rs/cir/бранич/

Штампано у 1100 примерака
Штампа Службени гласник, Београд

Овај број *Бранича* припремљен је за штампу у септембру 2025. године.

Stamp
Bar Association of Serbia

BRANIČ

Journal of Legal Theory and Practice
of the Bar Association of Serbia

Year CXXXVIII • New series

Number 3/2025

Belgrade

2025

Owner and publisher:
BAR ASSOCIATION OF SERBIA
11000 Beograd, Dečanska 13/II
Telephone:+381 11 32 39 875 – Fax: 32 37 082

Previous editors-in-chief:

Milan St. MARKOVIĆ (1887 and 1897–1901); Đorđe NENADOVIĆ (1888–1890); Dobrivoje – Dobra PETKOVIĆ (1902–1906 and 1925–1926); Ljubomir STEFANOVIĆ (1927–1930); Obrad BLAGOJEVIĆ, PhD (1931–1933); Vidan BLAGOJEVIĆ, PhD (1934); Radoje VUKČEVIĆ, PhD (1935–1937); Vladimir SIMIĆ (1938–1941); Aleksandar MIKULIĆ, PhD (Advocacy; 1976–1981); Gorazd OGUREK (Advocacy; 1982–1984); Mihailo MLADENOVIĆ (Advocacy, 1985–1990); Miroslav DINČIĆ (1991–1995); Živojin ŠESTIĆ (1995–2002); Nedeljko JOVANČEVIĆ, PhD (2002–2017)

Editor-in-chief

———— * ————

dr Miroslav PAUNOVIĆ
Attorney at law

Editorial Board:

———— * ————

dr Jovana VELIČKOVIĆ, attorney at law in Belgrade, Oliver B. INJAC, attorney at law in Niš, Tijana KOSTIĆ, attorney at law in Belgrade, Vladimir P. MILJEVIĆ, attorney at law in Belgrade, prof. dr Nataša PETROVIĆ TOMIĆ, full professor at the Faculty of Law, University of Belgrade, prof. dr Milan ŠKULIĆ, full professor at the Faculty of Law, University of Belgrade

Prepress: Dušan Ćasić

Address of the Editor

———— * ————

ADVOKATSKA KOMORA SRBIJE
11000 Beograd, Dečanska 13/II – Tel.: +381 11/32 39 875 – Fax: 32 37 082
www.aks.org.rs; e-mail: a.k.srbije@gmail.com
Branič is published quarterly. Manuscripts are witheld.
Contributions to the journal are not paid.
Subscription: **ADVOKATSKA KOMORA SRBIJE –** 11000 Beograd, Dečanska 13/II,

Circulation: 1100 copies
Printed by Službeni glasnik, Belgrade

САДРЖАЈ

Увод 9

ЧЛАНЦИ

Др Ђорђе Сарапа
Компаративни приказ људских права по Сретењском уставу 11

Др Јована Величковић
Удео у друштву са ограниченом одговорношћу и режим заједничке имовине супружника 31

Др Милан Павић
Промена облика (правне форме) привредног друштва 45

Проф. др Зоран Р. Томић
Полицијска интервенција на београдском Правном факултету 67

Милош Јанковић
Поступање према пацијентима лишеним слободе у здравственим установама 74

Јовица Косић
Право на дом и право на имовину према Европској конвенцији о људским правима и Уставу Републике Србије 108

Магдалена Радибратовић
(Р)еволуција у кривичном праву: вештачка интелигенција 128

Ненад Ј. Момчиловић
Ризици „сурфовања" „дубоким вебом" и правна регулатива 145

Срђа Пауновић
Порески третман накнаде штете између привредних друштава у Србији 148

КОМЕНТАРИ, РАСПРАВЕ, ИСТРАЖИВАЊА

Др Мирослав Пауновић
Правни оквир положаја адвокатуре у Србији 159

ПРИКАЗИ

Доцент Иван Д. Милић
„Судска пракса прекршајног права", књига права –
приказ књиге Весне Адамовић Скадрић, Мине Борота Ристић,
Николе Пантелића и Азре Даничић 181

Оливер Б. Ињац
III. Стручнно саветовање Адвокатске коморе Ниш о
актуелним темама примене вештачке интелигенције – приказ 184

Др Мирослав Пауновић
Владимир П. Миљевић
„Дух и језик закона" – представљање чланка из
„Бранича" број 1–2/31 (репринт) 186

TABLE OF CONTENTS

Introduction 9

ARTICLES

Đorđe Sarapa, PhD
Comparative Overview of Human Rights under the Sretenje Constitution 11

Jovana Veličković, PhD
Ownership Interest in a Company and the Regime of Marital Property 31

Milan Pavić, PhD
Conversion of the Company's Legal Form 45

Prof. Zoran R. Tomić, PhD
Police Intervention at the Belgrade Faculty of Law 67

Miloš Janković
Treatment of Patients Detained in Healthcare Institutions 74

Jovica Kosić
The Right to a Home and the Right to Property under the European Convention on Human Rights and the Constitution of the Republic of Serbia 108

Magdalena Radibratović
(R)evolution in Criminal Law: Artificial Inteligence 128

Nenad J. Momčilović
Risks of "Surfing" the "Deep Web" and Legal Regulations 145

Srđa Paunović
Tax Treatment of Compensation for Damages between Business Entities in Serbia 148

COMMENTARIES, DISCUSSIONS, RESEARCHES

Miroslav Paunović, PhD
Legal Framework of the Position of the Bar in Serbia 159

REVIEWS

Ivan D. Milić, PhD
Review of Book „Court Practice of Admministrative Law“, Book 1, by Vesna Adamović Skadrić, Mina Borota Ristić, Nikola Pantelić and Azra Daničič 181

Oliver B. Injac
Third Conference of the Bar Association of Niš Dedicated to Actual Issues in Application of Artificial Intelligence – Review 184

Miroslav Paunović, PhD
Vladimir P. Miljević
„Spirit and Language of the Laws“ –
presentation of article from „Branič“ no. 1–2 from 1931 (reprint) ... 186

УВОД

Поштоване колегинице и колеге,

I

Када се погледају претходни бројеви „Бранича", види се да су сарадници, са својим прилозима, били у жижи текућих догађања у друштву и адвокатури; практично, у сваком броју су обрађиване теме које су погађале у срж проблема с којима се адвокати сусрећу у свакодневном раду и с којима се суочава друштво као целина (списак ових тема укључује, примера ради, феномен осветничке порнографије, оцену уставности и законитости државних подухвата у области експлоатације руда, измене кривичног законодавства, одговорност учесника изградње инвестиционих објеката, правни положај Високог представника за БиХ, процесуирање ратних злочинаца из ратова деведесетих, деликт мишљења, правне аспекте сурогат материнства, право на правично суђење, питање пресретање комуникације, итд.).

И у броју који је пред вама место су нашле „вруће" теме – правни оквир положаја адвоката (у светлу најављених измена Закона о адвокатури), незаконитости у поступању полиције према учесницима протеста, те поступање са пацијентима лишеним слободе у здравственим установама.

Наравно, и опште теме из области права за које су адвокати и сарадници из других правосудних професија, као и из академске заједнице, заинтересовани налазе се, као и увек, на страницама часописа (у том оквиру сместили су се прилози о праву на дом и праву на имовину, о режиму заједничке имовине супружника у погледу удела у друштву са ограниченом одговорношћу, о промени облика привредних друштава, о примени вештачке интелигенције у праву). Сви ови прилози су полемичког карактера што сведочи да су засновани на адвокатској пракси и промишљању адвоката о појавама на које наилазе у свом послу.

Годшњици Сретењског устава посвећен је чланак са посебно интересантним приступом – анализиране су његове одредбе са становишта људских права и извршено њихово поређење са савременим уставним решењима у овој области.

И у овом броју рубрика „Прикази" садржи прилог о новој књизи од интереса за правнике, те репринт из ранијег издања „Бранича" који потврђује оно што је, у коментарима уз те старе текстове, речено у прошлим

бројевима – да су адвокатске теме „вечите” и као да су прилози, стари неколико десетина година (а неки и преко 100 година), писани данас.

У сваком случају, разноликост чланака и приступа темама сведочи о томе колико је широко поље интересовања адвоката и колико су они присутни у друштвеном животу заједнице.

II

Подсећамо Вас да се, по одлуци Управног одбора Адвокатске коморе Србије, „Бранич” сада штампа у знатно смањеном броју примерака у односу на раније период. Часопис је доступан и на посебном „сајту” Адвокатске коморе Србије, у *PDF* формату који омогућава једноставно претраживање.

Часопис се поштом шаље институцијама којима је и до сада достављан (библиотеке, правни факултети, регионалне адвокатске коморе), као и члановима органа Адвокатске коморе, те сарадницима часописа. Колегиницама и колегама који су то затражили, часопис се и даље шаље на адресе адвокатских канцеларија. На овај начин сада се дистрибуира преко 1.000 штампаних примерака часописа.

Август 2025. године Уређивачки одбор

ЧЛАНЦИ

Датум пријема рада: 8. јули 2025.
Датум прихватања рада: 19. јули 2025.
ТИП РАДА: НАУЧНИ ОСВРТ
УДК 342.4(497.11)"1835"
342.7(497.11)

Др Ђорђе Сарапа
адвокат из Београда*

КОМПАРАТИВНИ ПРИКАЗ ЉУДСКИХ ПРАВА ПО СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ

Сажетак:

Сретењски устав први је устав Кнежевине Србије. Донесен је на Сретењској скупштини 1835. године. Био је један од најнапреднијих и најлибералнијих устава тога времена. Увео је владавину права и поделу власти. Укинуо је ропство и феудалне односе, и ограничио право вета кнеза. Био је далеко испред времена у ком је настао. У овом раду је извршен компаративни приказ у Сретењском уставу признатих и гарантованих људских права са одредбама Устава Републике Србије, Опште декларације о људским правима, Међународног пакта о грађанским и политичким правима и Европске конвенције о људским правима. Компарација са наведеним документима показује да је Сретењски устав пре стотину и деведесет година установио и гарантовао готово сва људска права која су данас део корпуса међународног права. Иако је под притиском Аустрије, Русије и Турске, у којима су владали феудални односи, и које нису имале уставе, укинут 55 дана након доношења, а на снази био само две недеље, Сретењски устав остаје доказ слободарских идеала и визија демократије.

Кључне речи: Сретењски устав, устав, људска права, људске слободе

* Електронска адреса аутора: djordjesarapa@gmail.com

I. Увод

Сретењски устав (изворни назив: Устав Књажевства Сербије – у даљем тексту означава се као: „Сретењски устав" и као „Устав") први је устав Кнежевине Србије. Донесен је у Крагујевцу, на Сретењској скупштини, 15. фебруара 1835. године (по старом календару 2. фебруара). Донесен је на празник Сретење и зато је назван Сретењски устав. Саставио га је Димитрије Давидовић, по угледу на француски устав из 1791. године (уставне повеље из 1814. и 1830. године) и белгијски устав из 1831. године. Подељен је на 14 глава и 142 члана.

Био је изузетно либералан устав, знатно испред времена у коме је настао. Уводи владавину права. Извршена је подела власти на законодавну, извршну и судску. Судска власт је независна. Устав укида ропство и феудалне односе, ограничава право вета кнеза и установљава готово сва људска права која садрже данашњи устави. Био је један од најнапреднијих и најлибералнијих устава тога времена. Значајно је и то да је донесен у време кад Србија још није била потпуно самостална и суверена држава.

Већина европских држава није у то време имала уставе. Овако либералан устав изазвао је изузетно негативне реакције у Аустрији, Русији и Турској, у којима су још владали феудални односи. Ниједна од тих монархија није ни намеравала да донесе устав. Нарочито је у Аустријској монархији виђен као опасност да њени поданици не затраже доношење устава по угледу на Сретењски устав, посебно зато што је Србија, у време доношења Устава, још увек била у саставу Отоманске царевине. Зато је, под изузетним притиском Аустрије, Русије и Турске, укинут 55 дана након доношења. Фактички, на снази је био само две недеље.

У наредним излагањима овог рада даје се компаративни приказ људских права из Сретењског устава са одредбама Устава Србије,[1] Опште декларације о људским правима,[2] Међународног пакта о грађанским и политичким правима,[3] Конвенцијом за заштиту људских

[1] Устав Републике Србије, *Службени гласник РС,* бр. 98/2006 и 115/2021.

[2] Општа декларација о људским правима (*Universal Declaration on Human Rights*); усвојена и проглашена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација *217 A (III)* од 10. децембра 1948.

[3] Међународни пакт о грађанским и политичким правима (*International Covenant on Civil and Political Rights*); додатак резолуцији Генералне скупштине Уједињених нација *2200 A(XXI)* од 16. децембра 1966 – ступио на снагу 23. марта 1976; *Службени лист СФРЈ,* бр. 7/71. UN Doc. A/6316(1966), 999 UNTS 171.

права и основних слобода[4] (у даљем тексту: Европска конвенција) и Додатним Протоколима уз њу.

Устав Републике Србије је модеран и либералан устав и гарантује људска права и слободе, признате међународноправним документима.

Општа декларација о људским правима је темељни међународноправни документ о људским правима. Из ње проистичу сви остали, донесени у оквиру Уједињених нација и на регионалном плану.

С обзиром на то да Општа декларација о људским правима није документ легислативног карактера, донесен је Међународни пакт о грађанским и политичким правима, као документ са међународноправно обавезујућом снагом, а садржи принципе и права из Опште декларације о људским правима, детаљније одређене и прилагођене међународном уговору.

Европска конвенција о људским правима темељни је акт Савета Европе у вези са заштитом људских права, и рецепција је општепризнатих људских права и слобода. У погледу тих права и слобода предвиђа механизме за њихово остваривање.

Компаративни приказ Сретењског устава са наведеним документима урађен је због тога да се покаже да су одредбе Сретењског устава о људским правима и слободама готово идентичне уставним одредбама Устава Србије и наведених међународноправних докумената. Дат је компаративни приказ оних права и слобода које су предмет савремених уставних и међународноправних гаранција.

II. Људска права

Људска права регулисана су у Глави једанаестој („Глава једанајеста"), као „Обштенародна права Србина", у члановима од 108 до 131.

За држављанина Кнежевине Србије користе се појмови „Србин" и „Грађанин Србски". С обзиром на поднаслов Главе једанаесте „Обштенародна права Србина", могло би се закључити, користећи само језичко тумачење, да се права односе искључиво на Србе у националном смислу. Такво тумачење нема основа. Појмови „Србин" и „Грађанин Србски"

[4] Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*); Рим, 4. новембра 1950; ступила на снагу 3. септембра 1953. Текст Конвенције измењене у складу са Протоколом 11 – *Службени лисш СЦГ – Међународни уїовори,* бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005–испр. и *Службени їласник РС – Међународни уїовори,* бр. 12/2010 и 10/2015, ETS No. 005.

користе се за држављане Кнежевине Србије. То произилази из текста члана 108, који гласи: „*... сваки, кому је десет година прошло од како се у Србији налази, или који непокретна добра у њој има, сматра се за Србина, и има право, уживати српско државно грађанство*."

Такође, појам „Србин" користи се у члановима који се односе на права и дужности која су права и дужности држављана, без обзира на националност.

1. Право на држављанство

Право на држављанство регулисано је члановима 108 и 109. Не користи се појам „држављанство". Без обзира на то, очигледно је да се ради о држављанству, с обзиром на формулацију „српско државно грађанство."

а) Члан 108

„Свако дете рођено у Србији или изван Србије, а од Србина из Србије; сваки у време обнародованија овог устава у Србској служби у Србији и изван Србије налазећи се чиновник или служитељ христијанског вјероисповједанија; сваки, кому је десет година прошло от како се у Србији налази; или који непокретна добра у њој има, сматрасе за Србина, и има право, уживати српско државно грађанство."

Члан 108 одређује право на стицање држављанства са условима постојећим у време обнародовања Устава. Разумљиво је овакво уставно решење, имајући у виду потребу државе да регулише ко се у часу обнародовања Устава сматра српским држављанином.

1) Пореклом родитеља (*ius sanguinis*)

С обзиром на формулацију „од Србина из Србије" довољно је да је само један родитељ држављанин Србије, јер се користи једнина. Међутим, необично је да родитељ мора бити Србин из Србије.

2) По основу службе

Стицање држављанства по основу службе је прописано из разлога што се у члану 110 одређује да једино држављанин Србије („Грађанин Српски") може бити чиновник. С обзиром да је Србија била држава у настајању, без довољно стручног кадра за државне службе, разумљиво је да се одређује и стицање држављанства по основу службе, како би та лица могла да остану у служби.

Право на држављанство имао је и „служитељ христијанског вјероисповједанија". Услов је припадност хришћанству, без обзира на вероисповест.

3) Боравком у Србији

Боравак у држави одређено време чест је начин стицања држављанства и сматра се стицањем држављанства натурализацијом.

Оваквим уставним одређењем, по коме свако ко се налази у Србији дуже од десет година, држављанство по истом основу стичу и Срби и остали. У односу на лица српске националности овај вид не може се сматрати натурализацијом.

4) По основу својине непокретности у Србији

Необично је да се право на држављанство даје и по основу својине непокретности на територији државе. У конкретном случају не поставља се ни услов да лице које је власник непокретности у Србији борави у Србији. Очигледно је да су тадашње власти желеле да власници непокретности на територији Србије буду српски држављани, што је разумљиво имајући у виду тадашње прилике и положај Србије.

б) Члан 109

„Страни трговци, фабриканти, занатлије, и земљедјелци христијанскога вјероисповједанија могу придобити права грађанина Србског, почем буду у Сербији седам година дана и честно се узвладају, или почем им Књаз звание какво даде; а иностранци, заслужени о Сербији, како от Књаза писмо приме, да су прирођени Срби."

Члан 109 регулише стицање држављанства након обнародовања Устава и односи се на стицање држављанства странаца. То произилази из формулације „страни трговци ..." и „иностранци".

1) Натурализација

У односу на лица из члана 109, са изузетком лица која држављанство стичу одлуком Кнеза, ради се о стицању држављанства натурализацијом.

2) Одлуком Кнеза

Посебна категорија су странци заслужни за Србију, који држављанство стичу одлуком Кнеза. Треба имати у виду да је у то време у Србији било доста лица, српске и осталих националности, који су били

држављани других држава, а који су дали значајан допринос развоју Србије. Разумљиво је да такви појединци стичу држављанство на привилегован начин, одлуком Кнеза, без услова одређених за остале.

Интересантно је да Устав не предвиђа стицање држављанства по рођењу на територију Србије (*ius soli*).

в) Устав Републике Србије и међународноправни документи

У смислу члана 38 (Право на држављанство) став 3 Устава Републике Србије дете рођено у Републици Србији има право на држављанство Републике Србије, али само уколико нису испуњени услови да стекне држављанство друге државе. У супротном, било би апатрид.

Члан 15 Опште декларације о људским правима одређује да свако има право на држављанство и да нико не сме бити самовољно лишен свог држављанства ни права да промени држављанство.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима у члану 24 став 3 одређује да свако дете има право да стиче неко држављанство.

Европска конвенција о људским правима нема одредбе о праву на држављанство.

2. Забрана ропства

а) Члан 118

Забрана ропства произилази из одредбе члана 118 који гласи: „*Како роб ступи на Србску земљу, од оног часа постаје слободним, или га ко довео у Сербију, или сам у њу побегао. Србину слободно је роба купити, но не продати.*"

Одредба „Србину слободно је роба купити, но не продати" није у контрадикцији са претходном одредбом по којој у Србији нема ропства. С обзиром да се српском држављанину дозвољава да купи роба, али не и да га прода, значи да се роб тада сматра правним субјектом, а субјективитет је стекао након што је купљен од стране српског држављанина.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Забрана ропства одређена је чланом 26 (Забрана ропства, положаја сличног ропству и принудног рада) ставови 1 и 2 Устава Републике Србије: „*Нико не може бити држан у ропству или у положају сличном ропству. // Сваки облик трговине људима је забрањен.*"

Члан 4 Опште декларације о људским правима: „*Нико се не сме држати у ропству или потчињености: ропство и трговина робљем забрањени су у свим облицима*."

Члан 8 став 1 Међународног пакта о грађанским и политичким правима: „*Нико се не може држати у ропству; ропство и трговина робљем су забрањени у сваком облику*."

Члан 4 (Забрана ропства и принудног рада) став 1 Европске конвенције: „*Нико се не сме држати у ропству или ропском положају*."

3. Забрана принудног рада

а) Члан 124

Члан 124 Сретењског устава: „*Србин није дужан ни каквому чиновнику кулучити, кромје Правитељству при грађењу зданија, потребни за штенародну ползу; но и у том случају платиће му Правитељство пристојну надницу.*"

Овом уставном одредбом укинути су феудални односи у Србији.

Рад у општенародном интересу не може се сматрати принудним радом, посебно с обзиром на то да је власт у том случају дужна да за обављени рад исплати накнаду.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Забрана принудног рада регулисана је одредбом члана 26 (Забрана ропства, положаја сличног ропству и принудног рада) ставови 3 и 4 Устава Републике Србије:

> „Забрањен је принудни рад. Сексуално или економско искоришћавање лица које је у неповољном положају сматра се принудним радом. //Принудним радом се не сматра рад или служба лица на издржавању казне лишења слободе, ако је њихов рад заснован на принципу добровољности, уз новчану накнаду, рад или служба лица на војној служби, као ни рад или служба за време ратног или ванредног стања у складу са мерама прописаним приликом проглашења ратног или ванредног стања."

Одредба става 4 у складу је са одредбама Међународног пакта о грађанским и политичким правима и Европске конвенције о томе шта се не сматра принудним радом.

Општа декларација о људским правима нема одредбе о забрани принудног рада.

Генералну забрану принудног рада одређује члан 8 став 3 а) Међународног пакта о грађанским и политичким правима: „*Нико се не може*

приморати на присилан или обавезан рад." У истом члану одређено је шта се не може сматрати принудним радом.

Члан 4 (Забрана ропства и принудног рада) став 2 Европске конвенције: „*Ни од кога се не може захтевати да обавља принудни или обавезни рад*."

Као и Међународни пакт о грађанским и политичким правима, и Европска конвенција у ставу 3 одређује шта се не сматра принудним или обавезним радом.

4. Слобода приватног живота

а) Члан 117

Слобода приватног живота гарантована је чланом 117 Сретењског устава: „*Сваки Србин има право бирати начин живљења свог по својој вољи, само који није на општенародну штету*."

Формулација члана 117 је кратка и јасна. Искључује мешање у приватни живот појединца. Наведено ограничење је оправдано. Детаљније формулисано, али садржајно исто, садржи га и Европска конвенција.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Устав нема члана који децидирано и јасно гарантује слободу приватног живота. Право на слободу приватног живота произилази посредно, из одредаба неколико чланова који се односе на људска права; то су: члан 23 (Достојанство и слободан развој личности), члан 37 (Право на правну личност), члан 40 (Неповредивост стана), члан 41 (Тајност писама и других средстава општења) и члан 43 (Слобода мисли, савести и вероисповести).

Ни Општа декларација о људским правима не садржи одредбу која се директно односи на слободу приватног живота. То индиректно произилази из одредбе члана 6, по којој свако има право да свуда буде признат као правни субјект. С обзиром на то да правни субјективитет подразумева слободу појединца, то се свакако односи и на приватни живот. Слобода приватног живота подразумева и право на слободу мисли, савести и вере, што се гарантује одредбама чланова 18 и 19.

Члан 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима односи се директно на слободу приватног живота:

„1. Нико не може бити предмет самовољних или незаконитих мешања у његов приватни живот, у његову породицу, у његов стан или његову преписку, нити незаконитих повреда нанесених његовој части и његовом

угледу. // 2. Свако лице има право на заштиту закона против оваквих мешања или повреда."

Европска конвенција одредбом члана 8 (Право на поштовање приватног и породичног живота) гарантује право на поштовање приватног и породичног живота:

„1. Свако има право на поштовање свог приватног живота, дома и преписке. // 2. Јавне власти неће се мешати у вршење овог права сем ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других."

Упоређењем одредбе члана 117 Сретењског устава са наведеним документима произилази да тако директну и конкретну одредбу у вези са слободом приватног живота не садржи ни Устав Републике Србије ни Општа декларација о људским правима.

5. Слобода вероисповести

а) Чланови 97 и 98

Слобода вероисповести није регулисана у Глави једанаестој (Обштенародна права Србина) него у Глави деветој (О цркви), у члановима 97 и 98.

Члан 97: „*Свако вјероисповједаније у Сербији има право, свршаваши боїослуженије своје слободно, по својим обредима, и свако биће покровишељсшвовано ош правишељсшва Србскоїа.*"

Члан 98: „*Заклињање људи, који нису православноїа восшочноїа вјероисповједаније, свршава се по обредим њине цркве.*"

Одредбе чланова 97 и 98 гарантују право и слободу свих вероисповести, без разлике. Тим је гарантовано и право сваког појединца на вероисповест по властитом избору.

Устав не предвиђа било каква ограничења наведених права, за разлику од садашњих устава и међународноправних докумената у вези са људским правима, која одређују могућа ограничења.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Члан 43 (Слобода мисли, савести и вероисповести) ставови 1 2 и 3 Устава Републике Србије:

„Јемчи се слобода мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према

сопственом избору. // Нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима. // Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења."

Ограничења наведених права наводе се у ставу 4, у складу са одредбама међународноправних аката.

Члан 18 Опште декларација о људским правима:

„Свако има право на слободу мисли, савести и вере; ово право укључује слободу промене вере или убеђења и слободу да човек, било сам или у заједници с другима, јавно и приватно, упражњава своју веру или убеђење путем наставе, вршења култа и обављања обреда."

Члан 18 ставови 1 и 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима:

„1. Свако лице има право на слободу мисли, савести и вероисповести. Ово право подразумева слободу исповедања и примања вере или убеђења по свом нахођењу, као и слободу да ту веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно тако и приватно, кроз култ, вршење верских и ритуалних обреда и веронауку. // 2. Нико не може бити предмет принуде којом би се кршила слобода његовог исповедања или примања вере или убеђења по његовом нахођењу."

У смислу става 3, ограничења наведених права морају бити одређена законом, и то само уколико су нужна ради заштите јавне безбедности, реда, здравља или морала, или основних права и слобода других лица.

Члан 9 (Слобода мисли, савести и вероисповести) став 1 Европске конвенције о људским правима: „*Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу човека да, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповеди, обичајима и обредом*."

У ставу 2 наводе се могућа ограничења наведених права на суштински исти начин као Међународни пакт о грађанским и политичким правима.

6. Слобода кретања

а) Члан 121

Слобода кретања гарантована је одредбом члана 121 Сретењског устава: „*Свакому Србину допуштено је, селити се са покретним својим имањем у друге предјеле турскога Царства, а и у стране земље; но к тому треба да испуни законе уредбе, које ће се издати*."

Део текста „у друге предјеле турскога Царства, „а и у стране земље" стоји из разлога што Србија, у време обнародовања Сретењског устава, још није била суверена држава него део турске царевине. Међутим, то не умањује значај Устава, који по свему представља највиши државни акт, посебно имајући у виду да Турска у то време није имала устав.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Члан 39 (Слобода кретања) став 1 Устава Републике Србије гласи: „*Свако има право да се слободно креће и настањује у Републици Србији, да је напусти и да се у њу врати*."

У ставовима 2 и 3 наводе се изузеци од гарантованог права на слободу кретања. Они не утичу на слободу кретања у нормалним околностима и у складу су са ограничењима из међународноправних докумената.

Слобода кретања је одређена чланом 13 Опште декларације о људским правима: „*1. Свако има право на слободу кретања и избора становања у границама појединe државе. // 2. Свако има право да напусти сваку земљу, укључујући своју властиту, и да се врати у своју земљу*."

Међународни пакт о грађанским и политичким правима гарантује слободу кретања одредбом члана 12.

> „1. Свако лице које се легално налази на територији неке државе има право да се слободно креће у њој и да слободно изабере своје место становања. // 2. Свако лице има право да напусти било коју земљу, укључујући и своју. ... // 4. Нико не може бити произвољно лишен права да уђе у своју земљу."

Став 3 наводи оправдана ограничења слободе кретања у изузетним случајевима.

Слобода кретања није била предмет регулативе у Европској конвенцији. То је учињено Протоколом бр. 4.[5] Члан 2 (Слобода кретања) Протокола: „*1. Свако ко се законито налази на територији једне државе има, на тој територији, право на слободу кретања и слободу избора боравишта. // 2. Свако је слободан да напусти било коју земљу, укључујући и сопствену*."

Могућа оправдана ограничења слободе кретања регулисана су ставовима 3 и 4.

---

[5] *Protocol No. 4 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Стразбур, 16. септембар 1963; *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005–испр. и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015; *ETS No. 46*.

7. Право на имовину

а) Чланови 119 и 120

Право на имовину гарантовано је члановима 119) и 120).

Члан 119 гласи: „*Имање сваког Србина, било какво му драго, јест неприкосновено. Ко се покуси, дирнути у туђе добро и имање, или присвајати га, или окрњити, онај ће се сматрати за нарушитеља општенародне безбједности, био он ко му драго и от куд му драго*", а члан 120 уређује: *„Но у случају, ако би Правитељство Србско потребовало имање чије на обштенародну полузу, то има право, употребити га на такову, но почем даде имаоцу накнаду за њега, пошто вјештаци процјене."*

Приватна имовина је неприкосновена до те мере да се свако задирање било кога у туђу имовину сматра нарушавањем општенародне безбедности. Неприкосновеност приватне својине не умањује одредба члана 120 јер се ради о коришћењу приватне имовине од стране државе у јавном интересу, и то уз накнаду према процени вештака, с тим да накнада треба да буде претходно исплаћена.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Готово на идентичан начин право на имовину регулисано је Уставом Републике Србије у члану 58 (Право на имовину) ставови 1 и 2: „*Јемчи се мирно уживање својине и других имовинских права стечених на основу закона. // Право својине може бити одузето или ограничено само у јавном интересу утврђеном на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне.*"

У Општој Декларацији о људским правима право на имовину је предмет одредбе члана 17: „1. *Свако има право да поседује имовину, сам као и у заједници с другима. // 2. Нико не сме бити самовољно лишен имовине.*"

Међународни пакт о грађанским и политичким правима нема одредбе о праву на имовину.

Европска конвенција нема одредаба у вези са правом на имовину. На право на имовину односи се члан 1 (Заштита имовине) став 1 Протокола бр. 1:[6] „*Свако физичко и правно лице има право на неометано*

[6] *Protocol No. 1 to the Convention for the Protection of Human Rig and Fundamental Freedoms.* Париз, 20. март 1952, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори,* бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015; *ETS No. 009.*

уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права." У смислу одредбе става 2 права гарантована ставом 1 не утичу на право државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу са општим интересима или да би обезбедила наплату пореза или других дажбина или казни.

8. Право на уживање општенародног добра

Члан 129 Сретењског устава:

„И сеоске шуме и гора досадашњи алија јесу општенародно добро; сав народ има право, уживати ји. Нити има Правитељство, нит икакав Старјешина, ни чиновник, ни трговац, ни сељанин, нит икакав Србин права, затрађивати ји или забрањивати Србима из други села и окружија, да ји не уживају."

Овом одредбом турска имовина постаје српско општенародно добро. Као такво, сви имају право да га уживају. У томе не могу бити спречени чак ни од Правитељства.

Разумљиво је да овако битна материја буде уставно регулисана, посебно имајући у виду прилике у време доношења Устава.

9. Право на учешће у управљању јавним пословима

а) Члан 110

Право на јавне службе регулисано је чланом 110 Устава: „*Грађанин Србски само може бити чиновником, тутором, членом обштества, и надзиратељем јавни и обштински заведенија*".

Услов је држављанство Србије. То је логично, јер се ради о пословима који надилазе приватни интерес и везани су за државу. Иако се ради о уставу из 1835. године, одредба члана 110 не разликује се од актуелних уставних одредби и међународноправних докумената.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Члан 53 (Право на учешће у управљању јавним пословима) Устава Републике Србије прописује: „*Грађани имају право да учествују у управљању јавним пословима и да под једнаким условима ступају у јавне службе и на јавне функције*."

Пошто је реч о јавним службама и јавним функцијама, термин „грађанин" се користи за држављане Републике Србије. То је у складу

и са одредбама Опште декларације о људским правима и Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

Члан 21 ставови 1 и 2 Опште декларација о људским правима одређује: „1. *Свако има право да учествује у управљању својом земљом, непосредно или преко слободно изабраних представника. // Свако има право да на равноправној основи ступа у јавну службу у својој земљи*."

С обзиром на формулацију у ставу 1 „својом земљом" и у ставу 2 „у својој земљи", то право припада домаћим држављанима.

Члан 25 тачке а), б) и в) Међународног пакта о грађанским и политичким правима гласе:

> „Сваки грађанин има право и могућност, без икакве дискриминације поменуте у члану 2, и без ограничења: // а) да учествује у управљању јавним пословима, било непосредно, било преко слободно изабраних представника; б) да бира и да буде биран на повременим истинским, општим, једнаким и тајним изборима, који обезбеђују слободно изражавање воље бирача; в) да буде примљен, под општим једнаким условима, у јавне службе своје земље."

Као и у Општој декларацији о људским правима, наведена права припадају домаћим држављанима.

Праву на учешће у управљању јавним пословима није предмет регулативе у Европској конвенцији.

10. Обраћање вишем органу у случају непоступања нижег органа

Члан 126 Сретењског устава гласи: *„Србин има право, тужити се вишој власти, кад би му се ниже затезале издати рјешенија у дјелима његовим".*

Ово је гаранција да се не може остати ускраћен за одлуку надлежног органа. У случају непоступања по захтеву, предвиђено је обраћање вишем органу.

Не ради се о праву на жалбу, јер нижи орган није поступио по тражењу; реч је о ћутању администрације.

Ово је материја која се регулише законом, а не уставом. Међутим, треба имати у виду време када је писан Устав. Тада је било од изузетног значаја да се на уставном нивоу осигура обавеза државних органа да поступају по захтеву грађана.

11. Једнакост пред законом

а) Члан 111

Члан 111 Сретењског устава: „*Сваки Србин и без сваке разлике једнак је пред законима Србским, како у обрани, тако и у казни на свим судовима от најмањеї до највећеї.*"

Одредбом овог члана гарантује се једнакост пред законом у кривичном поступку, имајући у виду да се гарантована једнакост односи на одбрану и казну.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Једнакост пред законом једно је од уставних права гарантованих Уставом Србије, у члановима 21 и 36. Члан 21 (Забрана дискриминације) ставови 1 и 2, одређује: „*Пред Уставом и законом сви су једнаки. // Свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације.*"

Члан 36 (Право на једнаку заштиту права и на правно средство) став 1 прописује: „*Јемчи се једнака заштита права пред судовима и другим државним органима, имаоцима јевних овлашћења и органима покрајине и јединица локалне самоуправе.*"

Општа декларација о људским правима у члану 7 садржи следећу одредбу: „*Сви су пред законом једнаки и имају право без икакве разлике на подједнаку законску заштиту...*".

Међународни пакт о грађанским и политичким правима у члану 14 став 1 каже: „*Сви су једнаки пред судовима и судовима правде. ...*"

Европска конвенција нема посебну одредбу о једнакости пред законом. Међутим, једнакост пред законом произилази из Конвенцијом гарантованих права из члана 6 (Право на правично суђење), члана 7 (Кажњавање само на основу закона) и члана 13 (Право на делотворан правни лек). То је потврђено и одредбом члана 14 (Забрана дискриминације) која искључује дискриминацију по било ком основу.

12. Кажњавање само на основу закона

а) Члан 114

Члан 114 Сретењског устава одређује: „*Нико у Сербији не може кажњен бити, већ по закону и по пресуди надлежноґа суда.*"

Ова одредба је рецепција једног од темељних принципа кривичног права *Nullum crimen, nulla poena sine lege.* Поред тога, она значи да се одлука доноси у форми пресуде и то од стране надлежног суда, а не неког другог органа.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Члан 34 (Правна сигурност у казненом праву) став 1 Устава Републике Србије: „*Нико се не може оптаситти кривим за дело које, пре него што је учињено, законом или другим прописом заснованим на закону није било предвиђено као кажњиво, ниттти му се може изрећи казна која за то дело није била предвиђена*."

Општа декларација о људским правима, у члану 11 став 2 одређује: „*2. Нико не сме бити осуђен за дела или пропусте који нису представљали кривично дело по националном или међународном праву у време када су извршени. Исто тако не сме се изрицати тежа казна од оне која се могла применитти у време када је кривично дело извршено*."

Међународни пакт о грађанским и политичким правима, у члану 15 став 1 каже:

„1. Нико не може бити осуђен због дела или пропусте који нису представљали кривично дело према домаћем или међународном праву у тренутку када су почињени. Такође, не може се изрећи казна која је већа од оне која би се применила у тренутку када је кривично дело почињено. Ако после извршења овог кривичног дела закон предвиђа лакшу казну, кривац треба да се користи тиме."

Европска конвенција у члану 7 (Кажњавање само на основу закона) став 1 прописује:

„Нико се не може сматрати кривим за кривично дело извршено чињењем или нечињењем које, у време када је извршено, није представљало кривично дело по унутрашњем или међународном праву. Исто тако, не може се изрећи строжа казна од оне која је била прописана у време када је кривично дело извршено."

У смислу одредбе става 2 Конвенције. ово се не односи на суђење и кажњавање за дела која се сматрају кривичним делом према општим правним начелима која признају цивилизовани народи.

13. Забрана двоструког суђења и кажњавања (*Ne bis in idem*)

а) Члан 115

Ne bis in idem, принцип кривичног процесног права, као израз правила да се против истог лица не може водити нови кривични поступак за дело које је предмет правоснажне судске одлуке, са значајним утицајем на материјално кривично право, јер тиме забрањује и двоструку санкцију за исто лице у вези са истим поступањем са идентичним основом, садржан је у одредби члана 115 као једно од Уставом

признатих људских права: „*Кому се један пут судило већ за какву кривицу, пак је по пресуди судијској кажњен и отпуштен, или нађен да није крив, ономе не може се по други пут судити за исту кривицу*."

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

У Уставу Републике Србије забрана двоструког суђења и кажњавања, као једно од људских права, гарантована је одредбом члана 34 (Правна сигурност у казненом праву) став 4:

> „Нико не може бити гоњен ни кажњен за кривично дело за које је правоснажном пресудом ослобођен или осуђен или за које је оптужба правоснажно одбијена или поступак правоснажно обустављен, нити судска одлука може бити измењена на штету окривљеног у поступку по ванредном правном леку. Истим забранама подлеже вођење поступка за неко друго кажњиво дело."

Општа декларација о људским правима нема одредбе о забрани двоструког суђења и кажњавања.

Члан 14 став 7 Међународног пакта о грађанским и политичким правима: „7. *Нико не може бити гоњен или кажњен због кривичног дела у вези са којим је већ био ослобођен кривице или осуђен правноснажном пресудом према закону и кривичном поступку сваке земље*."

Европска конвенција не садржи забрану двоструког суђења и кажњавања. То је учињено Протоколом бр. 7,[7] чији члан 4 (Право да се не буде суђен или кажњен двапут у истој ствари) став 1 гласи: „*Никоме се не може поново судити нити се може казнити у кривичном поступку у надлежности исте државе за дело због кога је већ био правоснажно ослобођен или осуђен у складу са законом и кривичним поступком те државе.*

Забрана двоструког суђења и кажњавања према Протоколу број 7 није генерална. Односи се само на забрану у истој држави, чиме је омогућено да неко буде поново оптужен, суђен и кажњен за поступање са истим основом, у некој другој држави.

---

[7] *Protocol No. 7 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. Стразбур, 22. новембар 1984, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015; *ETS No. 117*

14. Лишење слободе

а) Чланови 112 и 113

Члан 113 Сретењског устава: „*Нико у Србији да не стоји више од три дана у затвору, а да му се не јави кривица, за коју је затворен, и да се не узме на испит*."

Слобода је темељно људско право. Зато лишење слободе представља изузетну меру. Иако се то изричито у овој одредби не наводи, очигледно је да се ради о притвору, а не о извршењу кривичне санкције. На то упућује то што је одређен року од три дана и обавеза да се саслуша лице лишено слободе.

Устав нема генералне одредбе о забрани лишења слободе. То индиректно произилази из одредбе члана 112, по којој је кривично гоњење могуће само на основу закона и од стране законом одређеног органа. Имајући у виду чињеницу да је кривично гоњење могуће само на основу закона, подразумева се да и лишење слободе мора бити утемељено на закону.

б) Устав Републике Србије и међународноправни документи

Члан 27 (Право на слободу и безбедност), ставови 1 и 2 Устава Републике Србије предвиђају:

> „Свако има право на личну слободу и безбедност. Лишење слободе допуштено је само из разлога и у поступку који су предвиђени законом. // Лице које је лишено слободе од стране државног органа одмах се, на језику који разуме, обавештава о разлозима лишења слободе, о оптужби која му се ставља на терет као и о својим правима и има право да без одлагања о свом лишењу слободе обавести лице по свом избору."

Чланом 9 Опште декларације о људским правима забрањује се произвољно хапшење и притварање: „*Нико не сме бити произвољно ухапшен, притворен нити протеран*."

Општа декларација нема посебну одредбу о обавези обавештавања лица лишеног слободе о разлозима због чега је лишено слободе.

На лишење слободе односе се одредбе члана 9 ставови 1 и 2 Међународног пакта о грађанским и политичким правима:

> „1. Сваки појединац има право на слободу и на безбедност своје личности. Нико не може бити произвољно ухапшен или притворен. Нико не може бити лишен слободе осим из разлога и сходно поступку који је предвиђен законом. // 2. Свако ухапшено лице обавештава се у тренутку хапшења о разлозима хапшења као што се у најкраћем року обавештава писменим путем о свакој оптужби која је подигнута против њега."

У Европској конвенцији ова материја је регулисана чланом 5 (Право на слободу и безбедност), ставови 1 и 2:

„Свако лице има право на слободу и безбедност личности. Нико не може бити лишен слободе осим у следећим случајевима и у складу са законом прописаним поступком: а) у случају законитог лишења слободе на основу пресуде надлежног суда; б) у случају законитог хапшења или лишења слободе због неизвршења законите судске одлуке или ради обезбеђења испуњења неке обавезе прописане законом. // Свако ко је ухапшен биће одмах и на језику који разуме обавештен о разлозима за његово хапшење и о свакој оптужби против њега."

III. Закључак

Компаративни приказ Сретењског устава са Уставом Републике Србије, Општом декларацијом о људским правима, Међународним пактом о политичким и грађанским правима и Европском конвенцијом о људским правима показује да је, пре стотину и деведесет година, Сретењски устав имао одредбе о темељним људским правима и слободама, данас општеприхваћеним у међународном праву и гарантованим међународноправним документима, као и одредбама Устава Републике Србије.

Упркос чињеници да је Сретењски устав укинут 55 дана након доношења, а да је на снази био само две недеље, овај Устав остаје величанствени доказ слободарских идеала, и визија демократије.

Đorđe Sarapa
attorney at law in Belgrae

COMPARATIVE OVERVIEW OF HUMAN RIGHTS UNDER THE SRETENJE CONSTITUTION

Summary:

The Sretenje Constitution was the first constitution of the Principality of Serbia. It was adopted at the Sretenje Assembly in 1835. It was one of the most advanced and liberal constitutions of its time. It introduced the rule of law and the separation of powers. It abolished slavery and feudal relations and limited the prince's right of veto. It was far ahead of the era in which it was created.
The paper presents a comparative overview of the human rights recognized and guaranteed by the Sretenje Constitution with the provisions of the Constitution of the Republic of Serbia, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the European Convention on Human Rights. The comparison with these documents shows that the Sretenje

Constitution, nearly one hundred and ninety years ago, established and guaranteed almost all human rights that are today part of the corpus of international law. Although it was abolished 55 days after its adoption – due to pressure from Austria, Russia, and Turkey, which at the time had no constitutions and were still governed by feudal systems – and was in effect for only two weeks, the Sretenje Constitution remains a testament to the ideals of freedom and the vision of democracy.

Key words: Sretenje Constitution, constitution, human rights, civil liberties

Датум пријема рада: 11. август 2025.
Датум прихватања рада: 15. август 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА ПОЛЕМИКА

УДК 347.626:347.724(497.11)
347.724

*Др Јована Величковић**
адвокат у Београду

УДЕО У ДРУШТВУ С ОГРАНИЧЕНОМ ОДГОВОРНОШЋУ И РЕЖИМ ЗАЈЕДНИЧКЕ ИМОВИНЕ СУПРУЖНИКА

Сажетак:

У раду се анализира актуелна судска пракса Врховног суда према којој удео у друштву с ограниченом одговорношћу не може представљати део заједничке имовине супружника, чак и у случају када је у основни капитал привредног друштва унета заједничка имовина. Након анализе образложења одлуке Суда може се констатовати да је она у складу са садржином важећих прописа. Имајући у виду да је реч о веома значајној друштвеној теми, а правно изузетно сложеној, јер задире у две области права које се заснивају на различитим принципима (породично и компанијско право), ово питање би требало изричито регулисати законом, као што је случај са наслеђивањем удела. У општој и стручној јавности став Врховног суда се углавном критикује. Предметно питање је изузетно сложено, јер је из правне анализе тешко искључити подсвесне животне ставове који имају потребу да обезбеде „правичност". Стога, без обзира на лични правни став конкретног аутора, чини се да су сви сагласни око једног сегмента, а то је да је неопходно регулисање овог питања у једном од два матична закона – Породичном закону или Закону о привредним друштвима. Сагласност би требало да постоји и око још једног закључка – да супружник не би требало да има право на истицање захтева за утврђење сусвојинског дела над уделом, већ само облигационо-правни захтев, о чијем обиму и условима за остваривање може да се расправља (да ли је обим признат у судској пракси одговарајући или није), што су заправо питања која би требало да буду предмет интересовања законодавца.

Кључне речи: удео у привредном друштву, посебна имовина, заједничка имовина, чланска права

* Електронска адреса аутора: jovana@velickovic.legal.
Аутор је члан Уређивачког одбора часописа „Бранич".

I. Увод

У судској пракси Врховног суда већ неколико година присутан је став да удео у привредном друштву не представља заједничку имовину супружника, те да супружник, који није уписан у Регистар привредних субјеката, нема право да истиче стварно-правни захтев за утврђење сувласништва над уделом, већ има право да истиче само облигационо-правни захтев према супружнику, уколико је у капитал друштва као оснивачки улог унета заједничка имовина. Тачније, Суд се не изјашњава децидно да ли удео представља заједничку или посебну имовину супружника, али имајући у виду специфичности удела као саставног дела имовине једног од супружника, изнео је став да супружник који није уписан у Регистар привредних субјеката не може по основу стицања у брачној заједници постати члан друштва, већ заштиту својих права може остварити само кроз истицање облигационо-правног захтева према супружнику уколико је у друштво уложена заједничка имовина.

Конкретно, у пресуди Рев 16332/2022 од 4. септембра 2024. године Врховни суд наводи следеће:

> „… [Т]ужиља нема могућност истицања стварно-правног захтева за удео у привредном друштву ХХ и удела у имовини наведеног привредног субјекта, чији је оснивач био тужени ББ, већ може да има само облигациони захтев према бившем супружнику, сразмерно свом учешћу у стицању имовине која је унета у имовину привредног друштва. Имовина привредног друштва одвојена је од имовине оснивача. Оснивачка и управљачка права на привредном друштву припадају регистрованом оснивачу, а тужиља то није. Имовина унета у привредно друштво као оснивачки улог једног супружника постаје капитал привредног друштва. Добит привредног друштва представља резултат рада тог привредног субјекта, као правног лица и оно одлучује да ли ће се добит ако је има исплатити оснивачу или употребити за другу сврху. Оснивачка добит би представљала приход од имовине (капитала), а заједничка имовина супружника је резултат заједничког рада. Због тога нема места примени одредбе члана 171. став 1. и члана 180. став 2. Породичног закона, на којој одредби тужиља заснива свој захтев у односу на удео у привредном друштву и удео у имовини привредног друштва…".

На исти начин колико је став судске праксе јединствен по овом питању, чини се да је и јединствена критика става Суда.[1] Када се све

[1] Видети: Богдана Стјепановић, „Удео у привредном друштву као заједничка имовина супружника", *Право и привреда*, бр. 4-6/2019, 352–363; Кристина Јевтић, „Право супружника на удео у друштву са ограниченом одговорношћу у случају деобе брачне тековине и наслеђивања", *Зборник радова Копаоничке школе природног*

јавно доступне критике анализирају, уочава се да им је полазна основа потреба постизања правичности, јер уколико је неко „имао фирму" током трајања брака, поставља се питање како је могуће да други супружник нема права на половину удела бившег супружника. Дакле, у основи идеје је да би супружнику који није уписан као члан требало признати право на имовинску вредност привредног друштва која је генерисана током трајања брачне заједнице. У том погледу, треба приметити да овде није реч о потреби да се регулише питање улагања заједничке имовине у друштво, те да се супружнику обезбеди заштита у односу на имовину која је уложена у друштво, већ да супружник који није уписан као члан има право на део вредности друштва која је настала током трајања брачне заједнице (једноставније речено – право на удео у друштву). Од правно-формалних аргумената, критика се углавном ослања на чињеницу да удео у привредном друштву представља део имовине једног лица и да самим тим треба да спада у појам заједничке имовине из Породичног закона (ПЗ)[2] који прописује да имовина коју су супружници стекли радом у току трајања заједнице живота у браку представља њихову заједничку имовину. Такође, истиче се и аргумент да по овом питању постоји разлика између породичног и наследног права, те да Закон о привредним друштвима (ЗПД) дозвољава да супружник, једнако као и остали наследници, постане члан друштва по основу наслеђивања, док ово питање не уређује у односу на чињеницу престанка брака.[3]

Циљ ове анализе је да, на основу садржине тренутног законодавства, утврди да ли је став Врховног суда исправан.

права – Слободан Перовић, 2024, Том II, 461-478; Снежана Дабић Никићевић, Катарина Доловић Бојић, „Правни режим удела у друштву с ограниченом одговорношћу и брачна тековина" *Грађанско право у покрету – трансформација пре кодификације* (ур. Марија Караникић Мирић и др.), Београд, 2024, 5–48.

[2] Породични закон – ПЗ, *Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011-др. закон и 6/2015, чл. 171, ст. 1.

[3] Закон о привредним друштвима – ЗПД, *Службени гласник РС*, бр. 36/2011, 99/2011, 83/2014-др. закон, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019, 109/2021 и 19/2025, чл. 172.

II. Дилеме у погледу удела супружника у привредном друштву као део њихове имовине

1. Да ли удео у привредном друштву може да се посматра искључиво као део имовине супружника

У литератури је позната дилема о правној природи удела у систему имовинског и привредног права.[4] У том погледу углавном се истиче да удео у привредном друштву није телесна ствар, те се у том смислу не може говорити о праву својине над уделом, у контексту Закона о основама својинско-правних односа. Међутим, оно што је неспорно јесте да удео чини саставни део имовине једног лица, јер у основи представља скуп права и обавеза члана према привредном друштву. Стога, већина сматра да нема ниједног разлога да се удео разликује од осталих права која се налазе у саставу имовине једног лица.

Међутим, ово је погрешна хипотеза од које се полази, јер за предметно питање није од значаја околност да удео, сасвим неспорно, чини део имовине једног лица (с обзиром на то да може бити предмет продаје/преноса),[5] без обзира што није ствар, већ је суштина та да се удео не може посматрати само као имовинско право и као део имовине једног лица. Наиме, уколико се ограничимо на ситуацију да је један од супружника оснивач друштва с ограниченом одговорношћу, он у том својству уноси одређени улог, који по српском праву може бити и само РСД 100.[6] Свакако, постоје и друштва са већим оснивачким капиталом. За разлику од других имовинских права, удео као такав нема конкретну, већ апстрактну вредност, јер се вредност удела изводи из вредности привредног друштва, односно пословања које то друштво развије. Посматрано на овај начин друштво по оснивању нема вредност, него је стиче тек кроз развој пословања.

Управо у овом сегменту се удео разликује од свих других имовинских права. Један од супружника када купи стан, аутомобил, или било коју другу имовину, по правилу та куповина подразумева размену еквивалентних вредности сходно тржишним условима, односно размену новца који може представљати заједничку имовину и тог неког другог права и, како се у теорији сматра, долази до реалне суброгације,[7] те је

[4] Душан Николић, „Удели у друштву са ограниченом одговорношћу", *Зборник радова Правног факултета,* Нови Сад, бр. 2/2024, 471–492.

[5] ЗПД, чл. 161, 173.

[6] ЗПД, чл. 145.

[7] Марија Драшкић, *Породично право и право детета*, Београд, 2015, 388.

основано да супружници на тој имовини имају заједничку својину. Код удела то није случај, јер уколико говоримо о ситуацији када један од супружника оснива друштво, не постоји размена еквивалентних вредности у смислу да је вредност коју оснивач добија за унети улог коначна. Напротив, сврха оснивања друштва је да се тек кроз будуће време генерише додатна имовинска вредност. Може се рећи да је оснивање привредног друштва један алеаторан правни посао, јер друштво тек треба да добије на вредности кроз пословање и у тренутку оснивања није познато која имовинска вредност ће се генерисати од унетог улога. Опште је познато да основни капитал суштински представља рачуноводствену категорију и да нема практични значај, а посебно не у смислу да би требало да одређује вредност удела или самог привредног друштва (осим у ретким ситуацијама, када друштво фактички не послује).

Да је вредност удела једна апстрактна категорија, доказује принцип компанијског права који се зове „забрана накнаде рефлексне штете".[8] Овај принцип је развијен у англосаксонском праву код института индивидуалне тужбе. У најкраћем, реч је о тужби за накнаду штете коју члан друштва подноси због повреде посебних дужности према друштву (на пример, дужност пажње, забране сукоба интереса, забране конкуренције итд.)[9] У контексту дефинисања који вид штете у овом случају члан друштва може да потражује став англосаксонског права је да се не може потраживати штета у виду пада вредности удела, која настаје као последица штетне радње која је предузета према самој компанији (као последица повреде посебних дужности), већ само штета која настане на другој имовини чланова. У овом случају се хтело нагласити да је сва имовинска вредност, позитивна или негативна, заправо вредност друштва, коју чланови не могу присвајати. Чланови друштва само кроз вршење својих чланских права могу имати одређене користи од имовинске вредности друштва; међу њима су најдиректнији приходи по основу дивиденде или цене у случају продаје удела. Иако српско право у основи одступа од овог принципа англосаксонског права,[10] постоји једна одлука која одсликава управо ову, донекле и правно-филозофску расправу, о томе да ли је вредност удела апстрактна или реална категорија. У одлуци се каже:

---

[8] Више видети: Јована Величковић, *Дериватшивна тужба*, Београд, 2019, 310–311.

[9] Видети чл. 63-75 ЗПД; сама тужба је регулисана у чл. 78.

[10] Ј. Величковић, 313-315.

„Следи да се висина и обрачун штете коју је члану друштва проузроковало неко од лица из члана 31 Закона не може вршити на било који произвољно одређен дан (па ни на дан подношења тужбе), све док члану друштва који захтева накнаду штете не престане својство члана друштва (иступањем, продајом удела или на други законом прописан начин), нема услова за утврђење висине штете (опредељене као разлика у висини вредности удела на произвољно одређен датум), јер се према цитираним одредбама закона вредност удела утврђује према тржишној вредности на дан престанка својства члана друштва".[11]

Овде је суд препознао веома важно питање, а то је на који датум се утврђује штета због смањења вредности друштва. Уколико штета због смањења вредности друштва остане само на нивоу апстрактне штете, онда сваки датум као дан процене штете може бити погрешан, јер повреда дужности према друштву у различитим временским тренуцима може давати различите финансијске ефекте. Уколико није могуће утврдити датум настанка штете, онда је упитно да ли је штета уопште наступила.

Дакле, суштина удела није само у његовој новчаној вредности (иако је јасно да је основни циљ стицања статуса члана друштва генерисање профита), јер је то категорија која је веома променљива и зависи од многих фактора. Суштина удела је да оно даје чланска права одређеном лицу која могу бити различите природе. С обзиром на постојање различитих правних форми привредних друштава, тешко је уопштено говорити о чланским правима, чак и у оквиру основне поделе на друштва лица и друштва капитала, већ је то целисходније учинити у задатом контексту анализе. Ипак, када је реч о друштвима капитала на данашњем ступњу развоја компанијског права, сва права чланова друштва се могу поделити на одређене категорије према материјалном и персоналном домену примене. Према материјалном домену примене постоји подела на економска права (право на дивиденду), управљачка права, право на информисање и право на судску заштиту.[12]

На основу наведеног се јасно закључује да удео не даје само економска (имовинска) права, која једино могу бити предмет разматрања у контексту режима заједничке имовине. Правним режимом заједничке имовине се не може оправдати признавање супружнику свих осталих чланских права изван сфере имовинских. Како је концепт чланских права

[11] Решење Привредног апелационог суда Пж 3616/2013 од 3. априла 2014. године.

[12] *Ibid*., 144. Julian Velasco, „The Fundamental Rights of the Shareholder", *University of California, Davis Law Review*, Vol. 40, Iss. 2 2006, 413–421.

недељив, долази се до закључка да општа правила компанијског права искључују могућност да се супружнику призна статус члана друштва.

У овом случају ипак смо и у сфери компанијског права, стога треба имати у виду, када је реч о вишечланом друштву, да је то друштво настало по основу уговора о оснивању друштва. Однос између чланова друштва је донекле однос *intuitu personae*, из којих разлога је компанијско право развило одређене механизме како би се спречило да треће лице, уместо иницијалних уговорника, постане члан друштва, а мимо њихове воље. Тако, на пример, постоји право прече куповине удела, или право на принудан откуп удела од стране наследника, између осталих и супружника.[13] Управо овај сегмент може представљати основ за правну квалификацију удела као посебне имовине супружника у смислу члана 168 ПЗ, који се тумачи на начин да, између осталог, обухвата и правне послове који су везани за личност.

Затим, уколико већ говоримо са аспекта правичности, признавање статуса члана друштва супружнику би подразумевало да он кроз тај статус добије удео у имовинској вредности друштва не само до момента док траје брачна заједница и вредности која до тог момента створена, већ и након тога, уколико претпоставимо да ће друштво наставити да послује и потенцијално увећати своју вредност. Са друге стране, могућа је и обрнута ситуација, да друштво има одређену вредност у тренутку престанка брачне заједнице, али да након тога почне да лоше послује, што би се рефлектовало и на вредност удела супружника. Суштина режима заједничке имовине је, барем по виђењу аутора, да се изврши расподела оне вредности која је створена за време трајања брачне заједнице. У односу на овај аргумент, противаргумент би могао бити да удео није једина имовина која може да генерише приходе; непокретност чија, претпоставимо, половина припада супружнику, може наставити да генерише закупнину и након престанка брака. Овај аргумент је тачан, само што у случају непокретности на самом почетку смо имали реалну суброгацију, односно замену новца за ствар, што није случај код оснивања привредног друштва.

2. Да ли се имовинска вредност генерисана по основу удела у привредном друштву (продајом или кроз исплату добити) сматра приходом по основу рада

Све претходно наведено упућује на закључак да режим заједничке имовине супружника не може представљати правни основ за стицање

[13] ЗПД, чл. 173.

статуса члана једног привредног друштва, јер би тај статус довео до признања права која нису имовинске природе, а у односу на права која су имовинске природе би потенцијално довео до могућности да се призна право на имовинску вредност која је настала након престанка брачне заједнице.

Тиме се даља анализа у вези са признавањем права супружнику своди на то да ли и на који начин треба признати одређена имовинска права супружнику који није члан друштва, уколико то већ не може бити у форми сувласништва над уделом, а у односи на имовинску вредност привредног друштва која је створена до тренутка престанка брачне заједнице. Стога за давање одговора на питање да ли удео треба да се подвргне режиму заједничке имовине није значајно да ли се удео квалификује као имовинско право или не, већ која лица доприносе увећању вредности друштва као целине, а последично и удела његових чланова, јер уколико удео по самом оснивању нема вредност, временом, како друштво развија своје пословање, ова апстрактна вредност удела се може свести на конкретну вредност уколико би члан друштва удео продао, или уколико по том основу прима исплату по основу дивиденде.

На тај начин се долази до крајњег суштинског питања, а то је да ли се ангажовање супружника као члана друштва може сматрати његовим радом у смислу члана 171 став 1 ПЗ. На овом месту се поново испољавају основна правила компанијског права. Наиме, одређено лице може бити члан друштва, без било каквог активног учешћа у његовом пословању. Са друге стране, могуће је да члан активно учествује, између осталог тако што у својству директора чак води целокупно пословање друштва. Обим учешћа члана у активностима друштва је упитан чак и када је реч о једночланом друштву, јер и у том случају члан друштва може ангажовати запослене који ће водити целокупно пословање, док би члан друштва био запослен на неком другом месту. Могуће је и да супружник буде у радном односу код друштва, било као члан или директор. Имајући у виду наведено, исправан је став Врховног суда према коме имовинска вредност која се реализује по основу чланства у привредном друштву представља приход од капитала, односно удела у привредном друштву, а не приход од рада. Само новчани износ (евентуално други облик имовинске вредности од друштва) који члан прими по основу уговора о раду (за директоре и менаџерског уговора) може представљати заједничку имовину у смислу члана 171 став 1 ПЗ. Вредност удела као таквог, или приход од дивиденде, је приход од капитала, а не приход по основу рада.

III. Која права би супружник који није уписан као члан друштва могао да оствари по тренутно важећим прописима

У пракси могу да настану различите ситуације, међу којима је оснивање друштва од стране супружника само једна од њих. Могуће је да супружник за време трајања брака стекне удео у већ постојећем привредном друштву, при чему то стицање може бити уз накнаду или без накнаде. Уколико је удео стечен без накнаде, онда не би требало да буде дилеме да је реч о посебној имовини сходно члану 168 ПЗ. Са друге стране, уколико је удео стечен куповином која је реализована новцем који је у режиму заједничке имовине, тада облигационо-правни захтев другог супружника не би требало да се заснива на вредности оснивачког улога, већ новца који је плаћен за куповину удела. У складу са наведеним, уколико говоримо о томе да је супружник заједничку имовину употребио ради оснивања/стицања удела, облигационо-правни захтев другог супружника би требало да се заснива на вредности учешћа у заједничком новцу/имовини који су уложени, а не вредности основног капитала као таквог. У случају оснивања, уложена вредност заједничке имовине/новца по природи ствари мора представљати основни капитал друштва, али то не подразумева да је облигационо-правни захтев супружника ограничен искључиво вредношћу основног капитала и у ситуацијама када је удео стечен или касније повећан изван контекста оснивања, већ вредношћу заједничке имовине која је на било који начин уложена у друштво. На пример, могуће је да супружник оснује друштво са другим лицима, од којих касније откупи удео по цени која је већа од вредности основног капитала који се односи на додатни проценат удела који стиче, те би другом супружнику требало признати право на исплату реалне вредности уложене заједничке имовине у циљу стицања удела у друштву, без обзира на исказану вредност основног капитала која се односи на проценат удела уписаног супружника.

Са друге стране, други супружник, ако је на било који начин учествовао у пословању друштва или допринео томе да приход од капитала (удела) супружника буде већи, на располагању има члан 170 ПЗ који прописује следеће: (1) ако је током трајања заједничког живота у браку дошло до незнатног увећања вредности посебне имовине једног супружника, други супружник има право на потраживање у новцу сразмерно свом доприносу; (2) ако је током трајања заједничког живота у браку дошло до знатног увећања вредности посебне имовине једног супруж-

ника, други супружник има право на удео у тој имовини сразмерно свом доприносу.

Узимајући у обзир садржину члана 170 ПЗ, основано би било тумачење према коме би овај члан закона могао представљати основ за истицање и стварно-правног захтева, односно утврђење сувласништва на уделу друштва. У том погледу би требало указати да због образложене суштине удела као имовинског права и врсте чланских права која даје, истицање захтева за утврђење статуса члана друштва не би било оправдано и било би супротно принципима компанијског права (подразумева се у постојећем законодавном уређењу). Стога би предметни члан ПЗ требало тумачити на начин да супружник може потраживати не само вредност уложене заједничке имовине, већ и вредност свог доприноса уколико је дошло до незнатног увећања вредности удела супружника (треба нагласити да се овде не би потраживала тржишна вредност одређеног удела или разлика између почетне и увећане вредности, већ вредност тог доприноса, на име увећања, што су две различите категорије). Са друге стране, уколико је дошло до знатног увећања вредности удела, супружнику који је томе допринео би требало признати, поред права на исплату вредности уложене заједничке имовине, и право на исплату тржишне вредности процента удела на који би имао право да је истицање стварно-правног захтева дозвољено. У оба случаја висину захтева би требало обрачунати на последњи дан за који се утврди да је предузета активност супружника која је довела до увећања вредности удела (ово је битно нагласити јер између овог момента и престанка заједнице живота може протећи значајно време).

IV. Пример немачког права

У критикама које се износе против цитиране одлуке и уопште праксе Врховног суда на ову тему углавном се наводи да је у упоредном праву предметно питање регулисано у корист супружника који није уписан као члан привредног друштва. Међутим, за разумевање спорног питања, за општу стручну јавност би од великог значаја било да критика садржи конкретне одредбе закона других правних система које би прописивале да удео у привредном друштву представља заједничку имовину супружника. Да у овом случају не би требало да постоји наклоност ка успостављању режима заједничке имовине, нити екстензивног тумачења, у случају изостанка законске регулативе, говори пример немачког права.

Немачки грађански законик (*Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*) у члану 1431 и 1456 садржи следећу одредбу:

„(1) Ако је један супружник пристао да други супружник самостално обавља привредну делатност, његова сагласност за правне послове и правне спорове који проистичу из пословања није потребна. Једнострани правни послови који се односе на привредну делатност треба да се закључе са супружником који ту делатност обавља. // (2) Ако један супружник зна да други супружник обавља привредну делатност и није томе приговорио, то се сматра пристанком. // (3) У односу на трећа лица, приговор и опозив пристанка имају дејство само у складу са одредбама члана 1412".

Свакако било би претенциозно улазити у тумачење одредаба немачког Грађанског законика, међутим за предмет анализе значајан је и члан 1417 који прописује следеће: „*(1) Посебна имовина је искључена из заједничке брачне имовине. // (2) Посебна имовина су ствари које се не могу пренети правним пословима. // (3) Сваки супружник самостално управља својом посебном имовином. Тиме управља у корист заједничке брачне имовине*".

Примећује се да члан 1456 не дефинише да је у том случају реч о посебној имовини, већ да супружник који самостално води пословање има право да самостално управља привредним друштвом. Имајући у виду да Грађански законик у односу на режим заједничке имовине прописује заједничко управљање, чак неважност правних послова у односу на које није дата сагласност оба супружника (чланови 1450 и 1453, свакако под претпоставком да брачним уговором начин управљања имовине није другачије регулисан), делује да одредба члан 1456, а у вези са чланом 1417, указује да је ипак реч о посебној имовини.

У крајњем исходу, поменута два члана Закон(ик)а, посматрано заједно, указују да супружник нема право да истиче сусвојински удео над уделом у друштву, иако делује да има право да захтева део имовинске вредности која је генерисана у оквиру привредног друштва, а која припада уделу уписаног супружника до момента истицања захтева (на овај закључак упућује члан 1417 који прописује да се посебном имовином управља у корист заједничке имовине, те у том смислу, чак и да је удео посебна имовина, делује да би други супружник имао право на део имовинске вредности генерисан по том основу).

V. Закључак

На основу свега наведеног може се закључити следеће:

– Супружник не може истицати право на утврђење сувласништва над уделом.

– Супружник може истицати облигационо-правни захтев у виду исплате вредности његовог удела у заједничкој имовини која је уложена у привредно друштва (оснивањем или каснијом куповином/стицањем удела).

– Поред претходне ставке, уколико је супружник учествовао у пословању привредног друштва, сходно члану 170 ПЗ може истицати додатни облигационо-правни захтев: а) у виду новчане вредности свог доприноса повећању вредности удела, уколико је увећање вредности удела тим доприносом незнатно, или б) у виду тржишне вредности удела на који би имао право да је истицање стварно-правног захтева дозвољено, уколико је услед његовог доприноса дошло до знатног увећања вредности удела, а према проценту који би се утврђивао у сваком конкретном случају; у оба случаја висину захтева би требало утврђивати на дан предузимања последње радње која је довела до увећања, а не на дан престанка заједнице живота.

Имајући у виду да је реч о веома значајној друштвеној теми, ово питање би требало уредити законом, али би тада требало водити рачуна не само о потреби заштите супружника, већ ширег круга лица. Има неколико битних ставки о којима треба, при том, водити рачуна: – да ли је реч о „породичном бизнису", те самим тим да ли су оба супружника учествовала у његовом развијању; затим – да ли је код супружника који је уписан као члан реч о примарној или споредној пословној активности (раду); – коначно, потребно је водити рачуна и о осталим члановима друштва и потреби да им се, мимо њихове воље, не наметне нови члан, што је ЗПД препознао код наслеђивања, те регулисао институт принудног откупа удела. Међутим, суштине породичног и наследног права су другачије, али је ово један од примера који показује да супружнику не може бити дато безусловно право на чланство у друштву, већ се може евентуално размишљати само о признавању тог статуса уз право осталих чланова, укључујући и бившег супружника, да изврше принудан откуп удела. На крају, измене закона у овој сфери би захтевале и измену правне форме оснивања и промене чланства у друштвима, како би се увела надлежност јавног бележника у циљу контроле примене правила, што се, мислим, не може очекивати односно да не

би наишло на веће одобравање. Са друге стране, давање права супружнику на истицање стварно-правног захтева на уделу, чак и уз касније право принудног откупа, без проширивања надлежности јавних бележника, по угледу на проверу ове чињенице код правних послова везаних за непокретност, створило би велику правну несигурност. У том погледу, не би требало разматрати постојање претпоставке о постојању права неуписаног супружника на самом уделу до момента док се то право на основу споразума или судске одлуке не упише у регистар, јер би тако нешто било супротно основним принципима компанијског права, односно правила да упис чланства у друштву у регистар има конститутиван карактер (без таквог приступа створила би се, такође, правна несигурност у правном промету). Тек би од момента утврђења статуса члана могло да се расправља о статусу члана друштва и његовом упису, од ког момента ова чињеница може деловати према трећим лицима, а затим би, посебним правилима компанијског права, требало регулисати како ће друштво даље функционисати, односно да ли би постојало право на принудан откуп удела. Уколико би се разматрала ова опција, признавање права на уделу (стварно-правне природе), тачније обим права, не би требало да се врши по аутоматизму, већ да би на то требало да утичу специфичности случаја (пре свега да ли је супружник учествовао у раду друштва, те да ли је пословање друштва било основна делатност којом се уписани супружник бавио током трајања заједнице живота и слично). Требало би извршити детаљну упоредно-правну анализу, затим статистику власништва друштава код Агенције за привредне регистра, па тек онда разговарати о потенцијалним правцима решења овог питања; све до тада, сви предлози могу бити неодговарајући.

Чини се да у крајњем исходу може да се закључи да не постоји оправдање да се супружнику дозволи истицање захтева за утврђивање сусвојинског удела (што потврђује и пример немачког права), док обим истицања облигационо-правног захтева може бити предмет дискусије, те су обим и услови остваривања тог права заправо питања која би требало регулисати законом.

Jovana Veličković, PhD
attorney at law in Belgrade

OWNERSHIP INTEREST IN A COMPANY AND THE REGIME OF MARITAL PROPERTY

Summary:

The paper analyzes the current case law of the Supreme Court, according to which a share in a business entity cannot constitute part of the spouses' joint property, even in cases where joint marital property was used as a contribution to the company's initial capital. Following an analysis of the court's reasoning, it can be concluded that the decision is consistent with the provisions of applicable legislation. Given that this is a socially important and legally complex issue – intersecting two branches of law based on different principles (family law and company law) – it should be expressly regulated by statute, as is the case with inheritance of stakes in the company. The Supreme Court's position has been largely criticized by both the general public and legal professionals. The issue is exceptionally complex, as legal analysis is often influenced by subconscious personal beliefs driven by a desire to ensure „fairness". Therefore, regardless of the personal views of this author, it seems that there is broad agreement on the need for express statutory regulation of this matter, either within the Family Law or the Companies Law. Likewise, it should be undisputed that a spouse could not have the right to assert a claim for the determination of a co-ownership share over the stake itself, but only an obligation-based claim, the scope and conditions of which may be subject to debate (*e.g.*, whether the scope recognized in court practice is appropriate or not) – matters which should, in fact, fall within the scope of the legislator's concern.

Keywords: ownership interest in a company, separate property, marital property, membership rights

Датум пријема рада: 25. мај 2025.
Датум одобрења рада: 15. јуни 2025.

ТИП РАДА: НАУЧНИ ОСВРТ

УДК 347.72.04

*Др Милан Павић**
адвокат у Београду

ПРОМЕНА ОБЛИКА (ПРАВНЕ ФОРМЕ) ПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА

Сажетак:

У чланку се анализира промена облика (правне форме) привредног друштва, као и „преобликовање" предузетника у привредно друштво, односно наставак обављања делатности предузетника у форми привредног друштва.
Променом правне форме привредног друштва се омогућава пословним људима да креирају свој пословни амбијент у коме обављају делатност и стичу профит на начин који ће најбоље одговарати њиховим потребама. Често се у пракси може наићи на ситуацију да оснивачи, односно чланови друштва лица (ортачког и командитног друштва) након протека одређеног времена одлуче да изврше његову промену у друштво капитала, имајући у виду да чланови друштва лица (ортаци, као и комплементари) одговарају неограничено солидарно за обавезе привредног друштва целокупном својом имовином. Исти принцип важи и за предузетнике, те и они у не малом броју случајева настављају своју делатност у форми једночланих привредних друштава капитала. С друге стране, и у акционарским друштвима, након што смање број акционара, преостали чланови се одлучују да промене правну форму у друштво са ограниченом одговорношћу, из разлога смањења трошкова пословања, као и лакшег управљања друштвом, због његове једноставније организације.

Кључне речи: привредно друштво, промена облика привредног друштва, предузетник, настављање пословања предузетника у форми привредног друштва.

I. Промена облика привредног друштва

Реорганизација привредног друштва се врши статусним променама (припајање, спајање, подела и издвајање), као и променама облика

* Електронска адреса аутора: milan.pavic@paviclaw.co.rs

(правне форме), односно трансформације привредног друштва из једног облика у друго. С обзиром на то да се променом правне форме може знатно изменити правни статус привредног друштва, а последично и статус његових чланова, као и облик њихове одговорности према повериоцима привредног друштва, национална законодавства веома детаљно регулишу овај правни институт, како би се спречиле потенцијалне злоупотребе и несавесно поступање, а у циљу заштите повериоца и мањинских чланова, односно акционара.

1. Појам

Промена правне форме представља трансформацију (преобликовање) привредног друштва из једне правне форму у другу, уз поштовање императивних одредби који се односе на оснивање одређене форме привредног друштва, које задржава континуитет правног субјективитета.[1] То значи да уколико привредно друштво мења облик, односно прелази у други, мора се водити рачуна о императивним нормама које се односе на: а) прописани минимални оснивачки капитал за односни облик привредног друштва капитала,[2] б) максималан број чланова у друштвима

[1] Закон о привредним друштвима Републике Србије – ЗОПД, *Службени гласник РС*, бр. 36/2011,99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018, 91/2019, 109/2021, и 19/2025, чл. 478 ст. 1-4; Закон о привредним друштвима Црне Горе – ЗОПД ЦГ, *Службени лист Црне Горе,* бр. 65/2020, 141/2021 и 4/2024, чл. 239. ст. 1 и 4, чл. 306; Закон о трговачким друштвима Републике Хрватске – ЗТД, *Народне новине*, бр. 111/1993, 34/1999, 52/2000, 118/2003, 107/2007, 146/2008, 137/2009, 111/2012, 68/2013, 110/2015, 40/2019, 34/2022, 114/2022, 18/2023, 130/2024 и 136/2024, чл. 557 ст 1, чл. 564 ст. 1, чл. 571ст. 1, чл. 576 , чл. 577, чл. 578 и чл. 582; Закон о трговачким друштвима Републике Словеније – ЗГД (*Zakon o gospodarskih družbah,* слов.), *Уредни лист РС*, бр.42/2006, 26/2007, 33/2007, 10/2008, 68/2008, 42/2009, 33/2011, 91/2011, 32/2015, 57/2012, 44/2013, 82/2013, 55/2015, 15 /2017, 158/2020, 18/2021, 18/2023, 75/2023 и 102/2024, чл. 642 ст. 1, чл. 645 ст. 1, чл. 648 ст. 1, чл. 652 ст. 1, чл. 657 ст. 1 и чл. 658 ст. 1; Закон о привредним друштвима Републике Српске – ЗОПД РС, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 127/2008, 82/2009, 100/2011, 67/2013, 100/2017, 82/2019 и 17/2023, чл. 417, чл. 421 ст. 1, чл. 425 ст. 1, чл. 427 ст. 1, чл. 430, чл. 431 ст. 1 и чл. 432; Мирко Васиљевић, *Коментар Закона о привредним друштвима*, Београд, Службени гласник 2023, 949.

[2] У домаћем праву минимални оснивачки капитал за друштво са ограниченом одговорношћу износи 100 динара, односно за акционарско друштво – три милиона динара, ЗОПД, чл. 145 и 293; у црногорском праву за друштво са ограниченом одговорношћу 1 евро, а за акционарско друштво 25.000 евра, ЗОПД ЦГ, чл. 274. и чл. 105 ст. 3, у праву Хрватске минимални оснивачки капитал за друштво са ограниченом одговорношћу износи 2.500 евра, за тзв. „једноставна друштва са ограни-

капитала,[3] в) минималан број чланова у друштвима лица,[4] као и г) минималну вредност акција, односно удела.[5]

Промена облика привредног друштва у највећем броју случајева је последица одлуке његових чланова, односно реч је о добровољној реорганизацији. Међутим, она може, у немалом броју случајева, бити и изнуђена, уколико привредно друштво не испуњава законске услове за даље постојање (на пример, уколико ортачко или командитно друштво остане само са једним чланом, односно уколико командитно друштво остане без комплементара, или уколико се у друштву са ограниченом одговорношћу повећа број чланова изнад законског дозвољеног максимума, итд.). Уколико се не би приступило промени правне форме у оваквим случајевима, таква привредна друштва би се по сили закона морала брисати из регистра привредних субјеката.[6]

Домаће право прописује да промена правне форме није могућа уколико је привредно друштво у ликвидацији или у стечају, осим ако то

ченом одговорношћу", тј. друштва до пет чланова 1 евро, а за акционарско друштво 25.000 евра, ЗТД, чл. 389, ст. 2, 390а., ст. 3. и чл. 162; у словеначком праву 7.500,00 евра за друштво са ограниченом одговорношћу, односно 25.000 евра за акционарско друштво, ЗГД, чл. 475 ст. 1 и чл. 171; у Републици Српској за друштво са ограниченом одговорношћу једна конвертибилна марка, за затворено акционарско друштво 20.000 конвертибилних марака, а за отворено акционарско друштво 50.000 конвертибилних марака, ЗОПД РС, чл. 107 ст. 1, чл. 228 ст. 1 и 2.

[3] Максималан број чланова друштва са ограниченом одговорношћу у црногорском праву износи 30, ЗОПД ЦГ, чл. 264 ст. 2; у словеначком праву – 50, ЗГД, чл. 473 ст. 2; у Републици Српској – 50, ЗОПД РС, чл. 99 ст. 4. Према дерогираном Закону о предузећима, *Службени лист СРЈ*, бр. 29/1996, 34/2001, 44/2001 и 57/2002, максималан број чланова друштва са ограниченом одговорношћу је био 30, чл. 333 ст. 1.

[4] У ортачком и командитном друштву мора да постоје најмање два члана: у ортачком два ортака, а у командном – најмање један комплементар и један командитор, ЗОПД, чл. 93 ст. 1 и чл. 125.

[5] У домаћем праву номинална вредност акције не може бити нижа од 100 динара, ЗОПД, чл. 258 ст. 3; у хрватском праву минимални вредност удела износи 10 евра, а акција и удела у тзв. „једноставном трговачком друштву" – 1 евро, ЗТД, чл. 390 ст. 1, чл. 390а ст. 3. и чл. и 163 ст. 2; у словеначком праву минимална вредност удела износи 50 евра, а акције – 1 евро, ЗГД, чл. 475 и чл. 172 ст. 2; у праву Републике Српске минимална цена удела износи једна конвертибилна марку, а акције – једна конвертибилна марка, а ако је вредност виша, мора бити дељива са бројем десет, ЗОПД РС, чл. 107 ст. 3 и чл. 229 ст. 2.

[6] М. Васиљевић, 950.

није једна од мера у поступку реорганизације у стечајном поступку.[7] Хрватско право и право Републике Српске прописују да се поступак промене правне форме може извршити и у поступку добровољне ликвидације све до почетка исплате ликвидационог остатка члановима привредног друштва, уз услов обуставе поступка ликвидације.[8] Мишљења смо да је то дозвољено и у домаћем праву, имајући у виду одредбу закона која регулише могућност обуставе поступка добровољне ликвидације од стране чланова привредног друштва све до тренутка његовог брисања из Регистра привредних субјеката.[9] Хрватско право забрањује промену облика привредног друштва пре протека рока од две године од дана његовог уписа у судски регистар, односно две године од уписа његове последње промене облика.[10]

Право Европске уније регулише прекограничну промену облика *(cross-border conversion*, енгл.), под којом подразумева поступак којим привредно друштво, без престанка постојања, ликвидације или затварања, мења своју правну форму под којом је регистровано у држави чланици порекла у правну форму државе чланице одредишта, уз истовремено преношење свог регистрованог седишта у другу државу (државу одредишта), задржавајући свој правни субјективитет.[11]

2. Поступак

Поступак промене правне форме је веома сличан поступцима статусних промена. То је и логично имајући у виду да се променом правне форме, као и статусним променама, врши трансформација привредног друштва, која има за последицу промену правног положаја његових чланова и поверилаца. Поступак се састоји од више одвојених фаза,

---

[7] ЗОПД, чл. 478 ст. 5. Исто и хрватско право, ЗТД, чл. 555. Иначе, Закон о стечају, *Службени ɪласник РС*, бр. 104/2009, 99/2011, 71/2012, 83/2014, 113/2017, 44/2018 и 95/2018, у чл. 155. регулише да се реорганизација спроводи уколико се њом омогућава повољније намирење поверилаца у односу на банкротство привредног друштва. Она се спроводи према плану реорганизације. Потенцијално, у плану реорганизације може се предвидети промена облика привредног друштва као једну од мера за реализацију плана, иако аутор овог чланка у својој досадашњој пракси није наишао на овај случај.

[8] ЗТД, чл. 555; ЗОПД РС, чл. 418.

[9] ЗОПД, чл. 538.

[10] ЗТД, чл. 554.

[11] Директива 2019/2121 од 27. новембра 2019. године, Директива ЕУ, којом се мења Директива 2017/1132 у односу на прекограничне промене облика, спајања и поделе, *Official Journal of the Euroepan Union,* L 321/2019, чл. 86 б.

који започиње сачињавањем нацрта одлука којима се реализује промена облика привредног друштва, а завршава – уписом промене облика у одговарајуће регистре привредних субјеката. Имајући у виду велике сличности, национални прописи који регулишу материју компанијског права у односу на бројне аспекте спровођења промене облика привредног друштва упућује, *mutatis mutandis*, на норме које регулишу поступак статусне промене привредног друштва.

а) *Сачињавање предлога докумената*

Надлежни орган привредног друштва доставља скупштини или члановима друштва ради усвајања следећу документацију:[12] а) предлог одлуке о промени правне форме друштва, б) предлог измене оснивачког акта која мора да садржи одредбе које се односе на прописану правну форму привредног друштва,[13] в) предлог статута ако привредно друштво мења правну форму у акционарско друштво,[14] г) предлог одлуке којом се именују чланова органа друштва у складу са одредбама закона које регулишу односну форму привредног друштва,[15] д) извештај о потреби спровођења поступка промене облика привредног друштва који мора да садржи: објашњење правних последица које ће она изазвати, разлоге и очекиване ефекте промене, образложење сразмере конверзије акција

[12] У друштвима капитала са једнодомним системом управљања документацију потребну за спровођење преобликовања припрема директор, односно одбор директора и доставља скупштини на усвајање; у ортачком друштву – један ортак припрема документацију и доставља осталим ортацима на усвајање; у командитном друштву – један комплементар припрема и доставља документацију осталим комплементарима на усвајање, а у друштвима капитала са дводомним системом управљања документацију припрема један или више директора, односно извршни одбор, коју потом доставља надзорном одбору, који је утврђује коначни текст и доставља скупштини на усвајање; ЗОПД чл. 479 ст. 1–4.

[13] Обавезне елементе уговора о оснивању ортачког друштва регулише чл. 94. ЗОПД, уговора о оснивању командитног друштва чл. 127. у вези са одредбом чл. 94. ЗОПД, оснивачког акта друштва са ограниченом одговорношћу (уговора, односно одлуке о оснивању) чл. 1413ОПД, а оснивачког акта акционарског друштва чл. 265 ЗОПД.

[14] Чл. 246 ЗОПД прописује обавезне елементе статута акционарског друштва.

[15] Пословођа код ортачког друштва и командитног друштва, један или више директора, као и чланови надзорног одбора код друштва са ограниченом одговорношћу, директор или чланови одбора директора код акционарског друштва са једнодомним системом управљањем, односно директор или чланови одбора директора и чланови надзорног одбора код акционарског друштва са дводомним системом управљања, секретар акционарског друштва, који није обавезан орган и лице које ће вршити унутрашњи надзор код јавног акционарског друштва

у уделе у акције и *vice versa,* односно конверзије удела једне правне форме у уделе друге правне форме друштва (у зависности од конкретне правне форме), као и детаљно обавештење о праву члана друштва у случају да буде несагласан са одлуком о промени правне форме.[16]

Одлука о промени правне форме мора да садржи: а) пословно име и адресу седишта привредног друштва које спроводи поступак промене облика, б) означење нове правне форме привредног друштва, в) податке о начину и условима конверзије удела у привредном друштву у акције и обратно, односно конверзије удела једне правне форме друштва у уделе друге правне форме (у зависности од конкретне правне форме).[17]

Домаће право не прописује обавезу израде финансијских извештаја са мишљењем ревизора, као што је то случај код статусних промена, али поједина национална законодавства захтевају њихову израду и презентацију скупштини, односно члановима друштва.[18]

б) *Обавештавање чланова и поверилаца*

Домаће право у погледу овог питања упућује на сходну примену одредби које регулишу статусне промене привредног друштва.[19] То значи да се предлози одлука којима се спроводи промена облика објављују на интернет страници привредног друштва, као и достављају Агенцији за привредне регистре ради објављивања на њеној званичној интернет страници најмање 60 дана пре одржавања седнице скупштине на којој се одлучује о промени облика. Уз предлоге одлука објављује се и обавештење члановима друштва о времену и месту где се може извршити увид у садржину документације.[20]

Повериоцима привредног друштва чија потраживања износе најмње 2 милиона динара, независно у којој је валути изражено потраживање, мора се упутити и лично писано обавештење о спровођењу поступка промене облика најкасније 30 дана пре дана одржавања седнице скупштине, односно седнице чланова на којој се одлучује о промени облика. Директор или председник одбора директора, односно председник над-

[16] ЗОПД, чл. 479; Директива ЕУ, чл. 86 д; ЗОПД ЦГ, чл. 251 ст. 1 и 2.; ЗОПД РС, чл. 421.

[17] ЗОПД, чл.481 ст. 1; ЗТД, чл. 558, чл. 565, чл. 572, чл. 576, чл. 577 и чл. 579; ЗОПД РС, чл. 422.

[18] Ову обавезу предвиђа словеначко право: ЗГД, чл. 642 ст. 3, чл. 645 ст. 3 и чл. 653 ст. 1.

[19] ЗОПД, чл. 480.

[20] ЗОПД, чл. 495 ст. 1 и 2.

зорног одбора, уколико је управљање привредним друштвом дводомно, дужни су да сачине писану изјаву да је ова обавеза извршена у складу са прописаном императивном нормом.[21]

в) *Доношење одлуке о промени облика*

О одлуци о промени облика у друштву лица одлучују његови чланови, односно ортаци у ортачком друштву, а у командитном – комплементари. Закон прописује да је за ову одлуку неопходна сагласност свих ортака ортачког друштва, односно свих комплементара у командитном друштву.[22]

Скупштина привредног друштва капитала је надлежна за доношење одлуке о промени његовог облика. За одлуку о промени облика је прописана квалификована већина гласова чланова скупштине, те је у друштву са ограниченом одговорношћу потребна двотрећинска већина гласова чланова скупштине, уколико уговором о оснивању није одређена већа квалификована већина, а у акционарском друштву – трочетвртинска већина, ако статутом није прописана већа квалификована већина.[23]

---

[21] ЗОПД, чл.497.

[22] ЗОПД, чл.110 ст. 3 . и чл. 126.; исто решење је и у праву Црне Горе, ЗОПД ЦГ, чл. 79 ст. 2, као и у праву Републике Српске, ЗОПД РС, чл. 431 ст. 1; у хрватском праву је такође потребна сагласност свих чланова, али је уговором о оснивању („друштвени уговор") дозвољено да се одлуке доносе већином гласова ортака, ЗТД, чл. 85; исто и у словеначком, праву, ЗГД, чл. 93.

[23] ЗОПД, чл.211 ст. 2 т. 2) и чл. 483 ст.3; Директива ЕУ у чл. 86 прописује двотрећинску већину, али највише 90% гласова акционара, односно чланова; црногорско право пропсује двотрећинску већину за акционарско друштво, док одређивање већине за гласање у друштву са ограниченом одговорношћу оставља на слободу његовим члановима, ЗОПД ЦГ, чл. 240 ст. 4. и чл. 265; у хрватском праву је прописано да је за одлуку у акционарском друштву потребно да гласа 9/10 основног капитала друштва, осим ако није прописана већа већина, ЗТД, чл. 557 ст. 2, док се у друштвима са ограниченом одговорношћу сходно примењује правило за измену уговора о оснивању – трочетвртинска већина, осим ако није прописана већа већина, ЗТД, чл. 564 у вези са чл. 455 ст. 1; у словеначком праву је прописана трочетвртинска већина чланова скупштине акционарског друштва уколико се оно преобликује у командитно акционарско друштво, уз услов приступања једног комплементара, осим ако статутом није прописана већа већина, ЗГД, чл. 642 ст. 2, а у другим случајевима потребно је да за одлуку гласа најмање 9/10 основног капитала, ЗГД, чл. 648 ст 2, док потребна већина у друштву са ограниченом одговорношћу износи 3/4 гласова, ЗГД, чл. 652 ст. 1 у вези са чл. 516 ст 1; право Републике Српске прописује двотрећинску већину гласова чланова скупштине привредног друштва, чл. 141 ст. 2.

Истовремено, заједно са одлуком о промени облика скупштина друштва, односно његови чланови доносе одлуку и о: а) измени оснивачког акта, б) статуту, уколико се привредно друштво преобликује у акционарско друштво, в) одлуку, или одлуке којима се именују чланови органа друштва.[24]

Седница скупштине, односно седница чланова друштва се може заказати након протека рока од 60 дана од дана објављивања нацрта одлуке о промени облика на интернет страници Агенције за привредне регистре.[25]

г) *Регистрација промене облика*

Поступак регистрације промене облика је регулисан прописима који одређују поступак уписа привредних субјеката у Регистар привредних субјеката која води Агенција за привредне регистре.[26] Поступак регистрације (уписа) промене облика се врши у два корака.

Први корак је достављање предлога одлука о промени правне форме ради њене објаве на интернет страници Агенције за привредне регистре.[27]

Након протека рока од 60 дана од дана објаве нацрта одлуке на интернет страници Агенције за привредне регистре може се одржати седница скупштине, односно седница чланова привредног друштва лица. Након усвајања одлуке о промени облика, са пратећом документацијом, у другом кораку се приступа подношењу пријаве за регистрацију промене облика; уз пријаву се подносе: а) одлука о промени облика, б) измене оснивачког акта, в) пречишћен текст оснивачког акта, г) статут, ако привредно друштво мења форму у акционарско друштво, д) одлуке којом се именују чланови органа привредног друштва (осим ако су именовани изменама оснивачког акта), ђ) изјаву директора, односно председника одбора директора, да су све обавезе привредног друштва у вези са откупом удела несагласних чланова у целости извршене, односно да није било несагласних чланова. Ако привредно друштву мења правну форму у акционарско друштво, поред наведених докумената, прилаже

[24] ЗОПД, чл. 481 ст. 3.

[25] ЗОПД, чл. 480 у вези са одредбом чл. 495 ст. 1.; Директива ЕУ прописује рок од 30 дана пре седнице скупштине на којој ће се одлучивати о промени облика; чл. 86 г став 1.

[26] Правилник о садржини регистра привредних субјеката и документацији потребној за регистрацију – Правилник, *Службени гласник РС*, бр. 63/2023.

[27] ЗОПД, чл. 482 ст. 1, у вези са чл. 48 ст. 1 Правилника.

се и потврда Централног регистра, депоа и клиринга хартија од вредности (ЦРХОВ) о упису акција на емисиони рачун издаваоца. Ако пак акционарско друштво мења облик, онда се прилажу и: а) потврда ЦРХОВ да је поднет захтев за испис акција, б) јединствена евиденција акционара из ЦРХОВ (ради њиховог уписа у Регистар привредних субјеката, као будућих чланова новог облика привредног друштва), в) изјава директора, односно председника одбора директора, да су све обавезе привредног друштва у вези са откупом акција несагласних акционара у целости извршене, односно да није било несагласних акционара.[28]

Уписом промене облика у регистар привредних субјеката окончава се поступак промене облика привредног друштва.

3. Механизми заштите чланова и поверилаца

С обзиром на то да промена облика може изазвати бројне последице у односу на више категорија лица, национална законодавства прописују бројне механизме правне заштите за сваку од њих.

а) *Заштита чланова (акционара)*

Правни положај чланова, односно акционара привредног друштва које се преобликује се штити, као што је већ напоменуто, јавношћу целокупног поступка, као и прописивањем обавезне једногласности приликом усвајања одлуке о промени облика у случају друштва лица, односно квалификоване већине код друштва капитала.

Члановима, односно акционарима је омогућено да тужбом побијају одлуку о промени облика – *право на побојну тужбу*. Побојна тужба се подноси у субјективном року од 30 дана, односно у објективном року од три месеца.[29] Побојна тужба нема суспензивно дејство, јер њено

[28] ЗОПД, чл. 482 ст. 2, у вези са чл. 48 ст. 2–4; црногорско право прописује да се мора у преклузивном року од 15 дана од дана одржавања скупштине доставити Централном регистру привредних субјеката одлука о промени облика са пратећом документацијом ради њеног уписа, ЗОПД ЦГ, чл. 251 ст. 5; у хрватском праву преобликовање привредног друштва се уписује у надлежни судски регистар, ЗТД, чл. 556 ст. 2, чл. 560, чл. 568, чл. 573 и чл. 580; исто решење је и у праву Словеније, ЗГД, чл. 643, у вези са одредбом чл. 590, чл. 646, чл. 649, чл. 654 и чл. 659.

[29] Побојна тужба се подноси привредном суду, месно надлежном према регистрованом седишту привредног суда, Закон о уређењу судова, *Службени гласник РС*, бр. 10/2023, чл. 27 ст. 1 т. 4); у Црној Гори је формиран један привредни суд за територију целе државе са седиштем у Подгорици, коме се подноси побојна тужба, Закон о судовима, *Службени лист Црне Горе*, бр. 11/1015, 76/2020 и 54/2024, чл. 17

подношење не спречава извршење одлуке о промени облика, али је могуће да на основу захтева суд одреди привремену меру забране извршења. Поступак по тужби је хитан. У случају успеха тужиоца у спору, суд ће по правноснажности доставити пресуду Регистру привредних субјеката, а парничне странке имају право да поднесу пријаву за регистрацију промене оних података који су били регистровани поништеном одлуком. Међутим, савесна лица која су стекла права на основу поништене одлуке их задржавају.[30] Тужба се не може подносити због побијања утврђене сразмере замене акција, односно удела.[31]

Прописана је и грађанско-правна одговорност директора, односно чланова надзорног одбора ако је управљање друштвом дводомно, као и независних експерата који су контролисали предлог одлуке о промени облика, као и извештај за чланове друштва. Наиме, они су солидарно одговорни члановима, односно акционарима привредног друштва за штету коју проузрокују намерно или крајњом непажњом приликом припрема и спровођења поступка промена правне форме. Тужба за накнаду штете се може поднети у преклузивном року од три године од дана регистрације одлуке о преобликовању.[32]

и чл. 18 ст. 1 т. 2); и у Хрватској тужба се подноси трговачком суду, ЗТД, чл. 40 ст. 1; у Словенији тужба се подноси окружном суду, ЗГД, чл. 51; у Републици Српској – окружном привредном суду, Закон о судовима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 37/2012, 44/2015, 39/2016, и 119/2017, чл. 33 ст. 1 т б).

[30] ЗОПД, чл. 480, у вези са чл. 500 ст. 1 и чл. 376–381; црногорско право се од домаћег права разликује само у односу на објективни рок за подизање побојне тужбе, који износи шест месеци од дана доношења одлуке, ЗОПД ЦГ, чл. 154 ст. 2; у хрватском праву побојна тужба се може поднети у преклузивном року од 30 дана од дана доношења одлуке; уколико је тужитељ учествовао на седници скупштине, рок за подношење тужбе почиње да тече наредног дана од дана закључења скупштине на којој је донета одлука која се побија, а ако није – првог наредног дана од дана када је могао сазнати за одлуку, ЗТД, чл. 363 ст. 1; у словеначким праву рок за подношење тужбе је такође 30 дана; преклузиван рок почиње да тече од дана доношења одлуке, уколико је тужилац учествовао на скупштини, ако тужилац није учествовао у раду, рок почиње да тече од дана када је требало да зна за одлуку, а уколико је одлука објављена – од дана објаве, ЗГД, чл. 396; у Републици Српској субјективни рок за подношење побојне тужбе износи 30 дана, а објективни – шест месеци. Против одлуке које усвоји скупштина отвореног акционарског друштва чије су акције уврштене на службеног берзанско тржиште, тужба се може поднети у преклузивном року од 90 дана од дана њеног доношења, ЗОПД РС, чл. 297 ст. 2.

[31] ЗОПД, чл. 480, у вези са чл. 500 ст. 5.

[32] ЗОПД, чл. 480, у вези са чл. 514 ст. 1; Директива ЕУ, чл. 86с; ЗТД, чл. 566, у вези са чл. 193 и чл. 191 ст. 6.

Коначно, акционар привредног друштва који је био несагласан, односно који је гласао против одлуке о промени облика, или се уздржао од гласања има право да од привредног друштва тражи да му откупи акције по цени која је утврђена у одлуци о промени облика.[33] Несагласни акционар мора доставити захтев друштву: а) на седници скупштине на којој се доноси одлука о промени облика коју упућује председнику, или председавајућем скупштине, или, б) у року од 15 дана од дана закључења те седнице.[34] Друштво је у обавези да у року од 60 дана од дана одржавања седнице скупштине од несагласног акционара откупи акције. У случају да му друштво не исплати цену за његове акције, несагласни акционар има право на судску заштиту, јер у преклузивном року од истека рока за уплату цене његових акција има право да поднесе тужбу привредном суду месно надлежном према регистрованом седишту друштва.[35] Откуп акција се спроводи у складу са прописом који регулише пословање ЦРХОВ-а.[36] Правила о правима несагласних акционара се сходно примењују и на чланове друштва са ограниченом одговорношћу.[37]

б) *Заштита поверилаца*

Хирограферни поверилац привредног друштва које мења облик, а који сматра да ће то угрозити намирење његовог потраживања, има право да у року од 30 дана од дана објављивања прелога одлуке о промени облика у Регистру привредних субјеката захтева одговарајућа средства заштите: а) давање обезбеђења у форми залоге, јемства, хипотеке, банкарске гаранције, итд.; б) измене услова уговора по основу ког је настало потраживање или, раскид тог уговора; в) предузимање других радњи и мера које ће му обезбедити бар исти положај који је имао пре спровођења промене облика.[38] Ово право немају повериоци чија су

[33] ЗОПД, чл. 474 ст. 1 т. 3), чл. 475–477, чл. 480, у вези са чл. 508; Директива ЕУ, чл. 86 и; ЗОПД ЦГ, чл. 127; ЗТД, чл. 562 и чл. 570; ЗГД, чл. 651, у вези са чл. 603; ЗОПД РС, чл. 435, чл. 436 и чл. 437.

[34] ЗОПД, чл. 475 ст. 2.

[35] ЗОПД, чл. 475 ст. 3. и чл. 476.

[36] Одлука о начину обављања послова Централног регистра, депоа и клиринга хартија од вредности, *Службени гласник РС*, бр. 97/2003.

[37] ЗОПД, чл. 477.

[38] ЗОПД, чл. 480, у вези са чл. 509; ЗОПД ЦГ, чл. 251, у вези са чл. 243 ст. 3–5; хрватско право регулише да поверилац друштва чије је потраживање настало пре објаве уписа „преобликовања друштва" у судски регистар, има право да захтева осигурање свог недоспелог потраживања у року од шест месеци од уписа промене

потраживања обезбеђена неким од средстава обезбеђења, као и повериоци чија потраживања спадају и први или други исплатни ред у стечајном поступку.[39]

Уколико привредно друштво које мења свој облик не пружи одговарајућу заштиту повериоцу у року од 15 дана од дана слања захтева за пружање заштите, поверилац има право да пред надлежним привредном судом поднесе тужбу којим ће тражити добијање одговарајуће правне заштите. Изузетно, на захтев суд може издати привремену меру забране спровођења промене облика, ако закључи да је то нужно и оправдано у конкретном случају.[40]

4. Правне последице промене облика привредног друштва

Даном регистрације одлуке о промени правне форме наступају бројне правне последице у односу на чланове и повериоце привредног друштва:[41] а) удели чланова у друштву се претварају у акције и обратно, односно удели једне правне форме се претварају у уделе друге правне форме, а у зависности од правне форме друштва у конкретном случају; б) законитим имаоцима заменљивих обвезница и вараната, односно других хартија од вредности са посебним правима, осим акција, обезбеђују се најмање иста посебна права након промене правне форме, осим ако је одлуком о издавању тих хартија од вредности другачије одређено или ако је другачије уговорено са њиховим имаоцима; в) ортаци и комплементари који су променом правне форме постали чланови друштва који су ограничено одговорни остају солидарно одговорни са друштвом за обавезе друштва настале до регистрације промене правне форме; г) права трећих лица, која представљају терете на уде-

облика у судски регистар; објава уписа промене облика обавезно садржи поуку повериоцима у вези са остваривањем овог права; ЗТД, чл. 563; чл. 86ј Директиве ЕУ прописује да државе чланице морају осигурати адекватан систем заштите поверилаца, као и дати им право да могу у року од три месеца од дана објављивања предлога одлуке о прекограничној промени облика од судског или административног органа тражити адекватно обезбеђење, уколико нису задовољни средствима обезбеђења предвиђеним у предлогу одлуке о промени облика.

[39] ЗОПД, чл.480 у вези са чл. 510.

[40] ЗОПД, чл.480, у вези са чл. 511; ЗТД, чл. 549 х, ст. 1 и 2.

[41] Према члану 22 ст. 3 Закона о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре, *Службени ɪласник РС*, бр. 99/2011, 83/2014, 31/2019 и 105/2021, регистрација одлуке производи правно дејство према трећим лицима наредног дана од дана њеног објављивања.

лима, односно акцијама друштва које мења правну форму, прелазе на уделе, односно акције нове правне форме друштва.[42]

Променом облика привредно друштво наставља да послује, задржавајући континуитет свог правног субјективитета (задржава свој матични, порески и царински број, итд.), али се мења његова унутрашња организација, прави статус његових чланова, а у неким случајевима и облик одговорности чланова за обавезе друштва (прелазак из друштва лица у друштва капитала). Поједина законодавства желе да нагласе да се овом трансформацијом одржава правни субјективитет привредног друштва, те изричито прописују да се у случају промене облика привредног друштва не спроводи поступак ликвидације.[43]

II. Наставак обављања пословања предузетника у форми привредног друштва

Иако „преобликовање" предузетника у привредно друштво у статусном смислу веома сличи институту „промена правне форме привредног друштва", оно то не може никако бити, с обзиром да предузетник није правно лице.[44] Ипак, сматрали смо да је пожељно у овом раду анализирати неке од важних аспеката овог правног питања, а из разлога што је у нашој земљи регистровано и послује неколико стотина хиљада предузетника.[45]

Под предузетником се подразумева: а) пословно способно физичко лице које обавља делатност у циљу остваривања прихода и које је као такво регистровано у Регистру предузетника,[46] б) физичко лице које је уписано у посебан регистар, које обавља делатност слободне професије, уређено посебним прописом, ако је њиме прописано да се сматра пред-

---

[42] ЗОПД, чл. 482; Директива ЕУ, чл. 86 р; ЗОПД ЦГ, чл.252. и 306, ст. 2; ЗТД, чл. 561, чл. 569, чл. 574, чл. 581 и чл. 582; ЗГД, чл. 644, чл. 647, чл. 650, чл. 655 и чл. 660; ЗОПД РС, чл. 424, чл. 426, чл. 429, чл. 430 и чл. 432 ст. 2.

[43] ЗТД, чл. 555 ст. 1.

[44] Исто и М. Васиљевић, стр. 245.

[45] Према подацима са сајта Агенције за привредне регистре у Републици Србији је регистровано и активно послује преко 350.000 предузетника.

[46] Регистрација предузетника је веома једноставна, ако занемаримо чињеницу да се она врши електронским путем. Наиме, уз регистрациону пријаву треба доставити само лични документ о идентитету (лична карта, односно пасош за страног држављанина), Правилник, чл. 7.

узетником.[47] Основна одлика предузетника је да за све обавезе у вези са обављањем делатности своје предузетничке радње одговара целокупном својом имовином, али у његову имовину улази и она коју је стекао обављањем своје делатности.[48] То значи да предузетничка радња коју оснива физичко лице нема свој посебан субјективитет, већ са предузетником чини јединствени ентитет. Следствено томе, нема ни раздвајања имовине, раздвајања поверилаца, као и посебног правног односа између предузетника и предузетничке радње.[49]

У току обављања своје делатности предузетник може пожелети да се „преобликује" у привредно друштво. Ово право предузетник није имао према дерогираним домаћим законима, тако да је могао да бира између две опције: а) да остане „заробљен" у овој правној форми у току целокупног обављања делатности, или, б) да предузетничку радњу одјави, односно ликвидира, а потом да оснује привредно друштво у облуку који би, по његовом мишљењу, најбоље одговарао његовим потребама.

1. Поступак

Домаће право предвиђа да предузетник може донети одлуку о наставку обављања делатности у форми привредног друштва, при чему се сходно примењују одредбе закона о оснивању дате форме друштва, а новоосновано привредно друштво преузима сва права и обавезе предузетника настале из пословања до тренутка његовог оснивања.[50] Из логичког тумачења ове одредбе произилази да предузетник може основати само једночлано друштво капитала – друштво са ограниченом одговорношћу или акционарско друштво, с обзиром да друштва лица имају најмање два члана. Такође, није могуће ни да се два предузетника „удруже", односно да заједнички наставе да обављају делатност у форми привредног друштва. Сматрамо да словеначко право садржи боље решење, јер предвиђа да предузетник може да се статусно преобрази: а) преносом предузетничке радње на ново друштво капитала, које се

[47] ЗОПД, чл. 83 ст, 1 и 2; ЗОПД ЦГ, чл. 615 регулише да је „предузетник физичко лице које се бави привредном делатношћу, а ту делатност не обавља за рачун другога"; исту формулацију као српско право има и право хрватске, ЗТД, чл. 3 ст. 1 и 2, с тим што користи термин „трговац"; словеначко право дефинише предузетника на исти начин као и црногорско право, ЗГД, чл. 3 ст. 6.

[48] ЗОПД, чл. 85.

[49] М. Васиљевић, стр. 221.

[50] ЗОПД, чл. 92 ст. 1 и 2.

оснива ради овог преноса и б) преносом предузетничке радње на постојеће друштво капитала које преузима његову радњу.[51] У овом другом случају сматрамо да се се ради статусној промени преузимања, која се регулише уговором о преносу закљученом између предузетника и друштва стицаоца.

Да би се предузетник „преобукао" у привредно друштво потребно је предузети неколико радњи: а) извршити брисање предузетника из Регистра предузетника и истовремено, б) регистровати (основати) ново привредно друштво, које преузима сва права и обавезе предузетника настале до момента његовог оснивања.[52] То значи да је потребно пре подношења пријаве у Агенцији за привредне регистри сачинити одлуку о настављању делатности предузетника у форми привредног друштва, у којој ће бити садржани и елементи оснивачког акта друштва капитала,[53] а уколико предузетник наставља обављање делатности у форми акционарског друштва мора сачинити и статут.[54] Агенцији за привредне регистре се истовремено доставља пријава брисања предузетника и јединствена регистрациона пријава оснивања правних лица и других субјеката и регистрације у јединствени регистар пореских обвезника (пријава „ЈРППС").[55]

Физичко лице коме престаје својство предузетника остаје одговорно целокупном својом имовином за све обавезе које су настале у вези са обављањем делатности до тренутка брисања предузетника из регистра.[56] У теорији се сматра да се овде ради о приступању дугу на основу закона, а не о универзалној сукцесији.[57] Слажемо се са овим ставом, јер за разлику од промене правне форме привредног друштва, код преобликовања предузетника нема директног континуитета између његове предузетничке радње и новооснованог привредног друштва. Наиме, ново привредно друштво добија свој матични и порески број, а матични и порески број предузетника се гасе. Уколико је предузетник био у систему

---

[51] ЗГД, чл. 667 ст. 1.

[52] ЗОПД, чл. 92 ст. 2; ЗГД, чл. 667 ст. 2. Словеначко право изричито прописује да преносом радње на привредно друштво прелазе сва права и обавезе у вези са радњом, а друштво, као *универзални сукцесор*, ступа у све правне односе у вези са пренетом радњом.

[53] ЗОПД, чл. 141 прописује обавезну садржину оснивачког акта друштва са ограниченом одговорношћу.

[54] ЗОПД, чл. 246 регулише обавезну садржину статута акционарског друштва.

[55] Правилник, чл. 57.

[56] ЗОПД, чл. 92 ст. 3.

[57] М. Васиљевић, стр. 245.

пореза на додату вредност (ПДВ), предузетник пре подношења пријаве брисања мора да достави доказ да је његова предузетничка радња избрисана из тог регистра.[58] Поред тога, предузетник приликом подношења пријаве за брисање из Регистра мора да поднесе и доказе – потврде од стране пореске управе и управе прихода да си сви порези, доприноси и остали парафискални намети измирени до дана подношења пријаве брисања.[59] Према дугогодишњој пракси Агенције за привредне регистре потврде пореских органа важе најдуже 5 календарских дана од дана њиховог издавања. Осим тога, предузетник, након што преузме решење о брисању, мора да сачини ванредни финансијски извештај (биланс стања и биланс успеха) који претходи дану доношења решења о брисању.[60]

Приликом састављања ванредног финансијског извештаја неопходно је да предузетник сачини и попис активе (имовине) и пасиве (обавеза).[61] Теоријски гледано, попис имовине предузетничке радње би требало да представља почетни биланс новооснованог привредног друштва,[62] имајући у виду законску одредбу члана 92 став 2 ЗОПД, који изричито наглашава да новоосновано друштво *преузима сва права и обавезе предузетника настала до дана његовог брисања, односно до дана оснивања новог друштва* (то је увек исти датум). Међутим, у пракси то није случај. Наиме, предузетник има слободу да одлучи који ће део имовине и обавеза пренети на новоосновано привредно друштво (уз ограду да не може пренети више обавеза у односу на пренету имовину).[63]

---

[58] Закон о порезу на додату вредност – ЗПДВ, *Службени гласник РС*, бр. 84/2004, 86/2004-испр., 61/2005, 61/2007, 93/2012, 108/2013, 6/2014, 68/2014, 142/2014, 5/2015, 83/2015, 5/2016, 108/2016, 7/2017, 113/2017, 13/2018, 30/2018, 4/2019, 72/2019, 8/2020, 153/2020, 138/2022 и 94/24, у чл. 38а прописује да је, пре брисања из регистра привредних субјеката, односно другог регистра прописаним другим законом, обвезник ПДВ-а који престаје да обавља делатност дужан да најкасније у року од 15 дана пре подношења захтева за брисање из регистра поднесе захтев за брисање из евиденције обвезника за ПДВ.

[59] Правилник, чл. 56.

[60] Закон о рачуноводству – ЗОР, *Службени гласник РС*, бр. 73/2019 и 44/2021, чл. 2 ст. 1 т. 8).

[61] ЗОР, чл 21; Правилник о садржини и форми образаца финансијских извештаја и садржини и форми обрасца статистичког извештаја за привредна друштва, задруге и предузетнике, Правилник о рачуноводству, *Службени гласник РС*, бр. 89/2020

[62] ЗОР, чл. 13, ст. 5 и чл. 20 ст. 1.

[63] ЗОПД, чл. 44 ст. 2 прописује да нето имовину (капитал) привредног друштва чини разлика између вредност имовине и обавеза друштва. Дакле, почетни капитал новооснованог друштва никако не може да буде негативан.

Приликом оснивања привредног друштва предузетник мора да унесе само законом прописани минимални износ новчаног капитала. У односу на осталу имовину он ту обавезу нема. Уколико, пак, уноси имовину која није у новцу, она се уноси као неновчани улог предузетника и као такав се уписује у регистар. При том, разлика између пренете имовине и обавеза се евидентира преко свеобухватног осталог капитала новоосногованог привредног друштва[64] и она се не региструје у Агенцији за привредне регистре.

Поред ванредног финансијског извештаја, предузетник је у обавези да поднесе и коначну пореску пријаву на приход од самосталне делатности у року од 30 дана од дана брисања из регистра.[65] С друге стране, новоосновано привредно друштву мора у року од 15 дана од дана уписа у регистар поднети пореску пријаву за порез на добит, у којој се презентује процена прихода и расхода у текућој години, као и месечни износ аконтације порез на добит – тзв. „аконтациона пријава пореза".[66]

Поставља се и питање пореског третмана пословне имовине коју предузетник преноси са предузетничке радње на новоосновано правно лице, односно да ли се на такав пренос обрачунава и плаћа порез на додату вредност или не. Мишљења смо да је у овом случају пренос имовине ослобођен наведеног пореза, јер одредба члана 6 став 1 тачка 1 ЗПДВ прописује да промет добара и услуга није извршен код преноса целокупне или дела имовине *као улоī*, ако је стицалац порески обвезник или је тим преносом постао порески обвезник и ако продужи да обавља исту делатност. Користимо термин „пословна имовина", како би је разликовали од остале личне имовине предузетника коју он не уноси у ново привредно друштво. Да би новоосновано привредно друштво било ослобођено плаћања ПДВ-а на пренети пословну имовину предузетника, неопходно је да буде евидентирано у систему ПДВ-а, што значи да у пријави његове регистрације мора бити поднет такав захтев.

Поред тога, предузетник може имати исказани нераспоређени добитак у пословним књигама, а који је остварен у претходним годинама обављања предузетничке радње. Предузетник има две опције: а) да исплати себи целокупну добит или њен део пре брисање из регистра или, б) да нераспоређену добит у целости или делимично пренесе на ново-

---

[64] Рачун 309, Правилник о рачуноводству, чл. 21 ст. 1.

[65] Закон о порезу на доходак грађана, ЗПДГ, *Службени īласник РС*, бр. 24/2001, ... 19/2025, чл. 94 ст. 3.

[66] Закон о порезу на доходак правних лица, *Службени īласник РС*; бр. 25/2001, ... 94/2024, чл. 64 ст. 1 и 2.

основано правно лице. Уколико се одлучи за прву опцију, таква исплата не би била опорезована, јер је она већ била опорезована порезом на приход од самосталне делатности, а на основу пореског биланса предузетника.[67] Ако се, пак, одлучи да нераспоређену добит пренесе на новоосновано привредног друштво, она се исказује у пословним књигама новооснованог привредног друштва као нераспоређени добитак из ранијих година.[68]

Имајући наведене чињенице у виду произилази да између предузетника и новооснованог правног лица не постоји универзална сукцесија. Осим тога, нема ни истовременог преласка из једног облика у други, односно могућности да предузетник без временске дистанце настави своје пословање у форми привредног друштва. Напротив, он мора да „паузира" извесно време – најмање месец дана, а у пракси то може бити и знатно дуже. Након што се изврши брисање предузетника из регистра и регистрација новог привредног друштва, овлашћено лице тог друштва (директор, чију функцију може обављати предузетник или неко друго лице) мора да поднесе пословној банци захтев за отварање текућег рачуна (динарског и девизног),[69] као и да закључи тзв. „Оквирни уговор о платним услугама" са пословном банком, којим ће а) регулисати: услове за коришћење платних услуга, као и б) бити информисан о накнадама, каматним стопама и курсу замене валута, начину и средствима комуникације са пословном банком, заштитним и другим мерама у вези са извршавањем платних услуга, условима за промену и раскид оквирног уговора. Уколико је предмет оквирног уговора издавање и коришћење кредитних картица, онда и ће и ове одредбе бити унете у овај уговор, који је по својој правној природи уговор по приступу.[70] Уобичајено је да је потребно неколико радних дана од дана подношења захтева за отварање текућег рачуна па до његове активације.

---

[67] ЗПДГ, Глава трећа, чл. 31–51.

[68] Правилник о контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задруге и предузетнике, *Службени гласник РС*, бр. 89/2020; нераспоређени добитак из претходних година се евидентира на рачуну 340.

[69] Одлука о ближим условима и начину отварања, вођења и гашења рачуна, *Службени гласник РС*, бр. 55/2015, 82/2017 и 69/2018, у т. 12-14 детаљно регулише поступак отварања текућих рачуна привредних друштава и предузетника (потребна документација која се прилаже уз захтев за отварање текућег рачуна, овлашћена лица која потписују захтев и пратећу документацију итд.).

[70] Закон о платним услугама, *Службени гласник РС*, бр. 139/2014, 44/2018 и 64/2024, чл. 15 ст. 1–3, чл. 16 и чл. 17.

Такође, поставља се и питање радно-правног статуса предузетника, као и регулисања његовог пензијског стажа. Наиме, он може, али и не мора, да буде запослен у новом привредном друштву. Уколико предузетник буде запослен, новоосновано привредно друштво ће обрачунавати и исплаћивати порез на зараду, као и доприносе, а ако не – плаћаће доприносе у својству члана („власника") привредног друштва, уколико није осигуран по другом основу.[71]

2. Недоследности у пракси у вези са преносом права и обавеза са предузетника на новоосновано привредно друштво

Судови су, од почетка доношења члана 92 ЗОПД, заузели став да, у случају да предузетник настави да обавља делатност у форми привредног друштва, сва права и обавезе предузетника *ipso facto* прелазе на новоосновано привредно друштво.[72] Сматрамо да овакво становиште треба узети са резервом и треба га тумачити тако да новоосновано правно лице преузима само она права и обавезе које је добровољно пренео предузетник.

С друге стране, ресорно министарство финансија заузима готово дијаметрално супротан став. Наиме, оно у бројним службеним мишљењима децидно заузима став да нема сукцесије између предузетника и новооснованог привредног друштва. Тако, по службеном мишљењу не постоји услов за остваривање права на пореско изузимање из члана 72а став 1 тачка 5 ЗПДГ, према којем се као капитални добитак не сматра разлика настала преносом удела, односно акција у привредном друштву или хартија од вредности, уколико је пренос извршио порески обвезник

---

[71] Закон о пензијском и инвалидском осигурању, *Службени гласник РС*, бр. 34/2003, ... 94/2024, чл. 11 ст. 1 т. 1) и чл. 12 ст. 1 т. 2).

[72] „*Брисање предузетника из регистра (који је променио правну форму у привредно друштво), а истовремено и регистрација оснивања привредног друштва врши се на основу одлуке о настављању обављања делатности у форми привредног друштва, које преузима сва права и обавезе настале из обавезе пословања предузетника до тренутка оснивања тог привредног друштва.*" – Пресуда Привредног апелационог суда, Пж.7149/2013 од 7. марта 2014. године; „*Имајући у виду одредбу члана 92. став 2. Закона о привредним друштвима, произилази да је новоосновано привредно друштво преузело сва права и обавезе предузетника настале из пословања до тренутка оснивања тог привредног друштва, из којих одредби произилази да долази до законске сукцесије, прелаза права и обавеза са предузетничке радње на привредно друштво, као сукцесора, солидарно одговорног за обавезе предузетника настале у пословању до дана промене правне форме*" – Одговори на питања привредних судова који су утврђени на седници Одељења за привредне спорове Привредног апелационог суда одржаној 8. и 9. новембра 2023. године и на седници Одељења за привредне преступе одржаној 9. новембра 2023. Године.

који је пре тог преноса уделе, односно акције имао у свом власништву непрекидно најмање десет година. Према становишту министарства, да би настао услов за постојање пореског изузимања од пореза на капиталну добит, потребно је да физичко лице поседује у свом власништву удео у привредном друштву које је настало након „преобликовања" предузетника најмање десет година, док временски период од десет и више година током којег је обављао предузетничку делатност, нема никакву важност.[73]

Такође, према становишту Министарства финансија порески подстицаји и пореске олакшице које је имао предузетник се не преносе на новоосновано привредно друштво, те оно нема право да их користи. Тако, заузет је став да

> „уколико у периоду од дана ступања на снагу Програма директних давања из буџета привредним субјектима у приватном сектору у циљу ублажавања последица проузрокованих ковидом[74] па до истека последње исплате директних давања запосленима код предузетника престао радни однос јер је предузетник брисан из регистра на основу одлуке о наставку обављања делатности у форми привредног друштва, сматра се да је предузетник извршио смањење броја запослених, због чета губи право на коришћење директних давања".[75]

У другом предмету Министарство финансија је заузело став

> „да је у конкретном случају предузетник донео одлуку о наставку обављања делатности у форми привредног друштва и да је на основу те одлуке 25. марта 2020. године истовремено извршено брисање предузетника из регистра привредних субјеката и регистрација оснивања привредног друштва, сматрамо да новоосновано привредно друштво нема право да користи фискалне погодности и директна давања из Уредбе[76], с обзиром да је основано после 15. марта 2020. године".[77]

---

[73] Мишљење Министарства финансија, бр. 430-00-258/2019-04 од 2. августа 2019. године.

[74] Уредба о утврђивању програма директних давања из буџета Републике Србије привредним субјектима у приватном сектору у циљу ублажавања економских последица проузрокованих епидемијом болести COVID-19 изазване вирусом SARS-CoV-2, *Службени гласник РС*, бр. 11/2021.

[75] Мишљење Министарства финансија, бр. 011-00-342/2021-04 од 16. априла 2021. године.

[76] Реч је о Уредби о фискалним погодностима и директним давањима привредним субјектима у приватном сектору и новчаној помоћи грађанима у циљу ублажавања економских последица насталих услед болести COVID-19, *Службени гласник РС*, бр. 54/2020 и 60/2020.

[77] Мишљење Министарства финансија, бр. 401-00-3009/2020-04 од 1. јула 2020. године.

На основу изнетог сумарног прегледа прописа, као и ставова судова и органа управе, може се закључити да је наставак обављања делатности предузетника у форми привредног друштва веома сложено питање које захтева анализу свих аспеката, а посебно пореског. Осим тога, постоје и одређена отворена питања (на пример, да ли је пренос дела пословне имовне предузетника ослобођен ПДВ-а или не, итд.). Уколико се не сагледа детаљно порески аспект ове трансформације, предузетник може изгубити пореске подстицаје и погодности, као и ући у непотребне трошкове. Такође, треба и планирати време у коме ће се извршити ова трансформација, имајући у виду да ће постојати одређени временски вакум у пословној активности предузетника, што може утицати на губитак клијената или потенцијално плаћања уговорних казни или затезне камате због кашњења у испуњавању преузетих уговорних обавеза. Стога је учешће консултаната (пореских саветника и адвоката) у поступку преобликовања предузетника, по нашем мишљењу, неопходно.

III. Уместо закључка

Променом правне форме привредног друштва се омогућава да његови чланови изврше трансформацију друштва без спровођења поступка ликвидације. Привредно друштво наставља са својим пословањем задржавајући свој континуитет, при чему се мења његова унутрашња организација и правни статус чланова. Домаће право садржи одредбе које кореспондирају са решењима из модерних кодификација, што омогућава пословним људима да на релативно лак начин изврше ову трансформацију без непознаница и непријатних изненађења. Такође, ЗОПД садржи јасне и прецизне одредбе и о заштити поверилаца, чиме су њихова потраживања према друштву које мења облик адекватно обезбеђена.

Са преобликовањем предузетника у привредно друштво то није случај. Мишљења смо да има простора за побољшање регулативе по овом питању, јер постоји поднормираност у односу на бројна питања. Требало би преузети решење из словеначког права, односно дозволити могућност да предузетник пренесе имовину, права и обавезе из предузетничке радње на постојеће привредно друштво. Осим тога, могло би се дозволити и да два или више предузетника донесу одлуку о настављању делатности у форми заједничког привредног друштва. Овакво решење не би утицало на правни положај поверилаца њихових предузетничких радњи, имајући у виду да би сваки предузетник био лично одговоран

целокупном својом имовином према повериоцима своје брисане предузетничке радње. С друге стране, то би омогућило укрупњавање малих, појединачних бизниса, чиме би дотадашњи „мали" предузетници постали значајни учесници на тржишту.

Milan Pavić, PhD
attorney at law in Belgrade

CONVERSION OF THE COMPANY'S LEGAL FORM

Summary:

The article analyzes the covnersion of the legal form of the company. It examines several aspects of this legal institute, including the procedure for change, which takes place in several stages, mechanisms for protecting minority members and creditors, as well as the legal consequences of the conversion. The article highlights the mandatory legal norms that must be observed for the transformation to be legally valid, such as the minimum amount of founding capital, the maximum number of members in the company, the minimum number of members in a partnership and the minimum value of shares or stakes.
The article also discusses the transformation of a entrepreneur into a company, *i.e.*, the continuation of a entrepreneur business in the form of a company. It highlights the lack of regulation on certain issues in this area, as well as the unsynchronized judicial practice and administrative authority practices. The article proposes directions for amending domestic legislation, such as allowing a sole proprietor to transfer all rights and obligations from their business to an existing company, following the example of Slovenian law, and permitting two or more sole entrepreneurs to decide to continue their business through a jointly established company.

Key words: the company, change of legal form of a company, sole proprietor, continuation of a entrepreneur's business in the form of a company.

Датум пријема рада: 16. јули 2025.
Датум одобрења рада: 1. август 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА ПОЛЕМИКА

УДК 378.093.5:34(497.11)
342.729
37.014.553
351.742:343.353(497.11)

Др Зоран Р. Томић
Редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду*

ПОЛИЦИЈСКА ИНТЕРВЕНЦИЈА НА БЕОГРАДСКОМ ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ

Сажетак:

У прилогу се разматрају уставна и управно-правна питања у вези са неуставном и незаконитом полицијском интервенцијом на београдском Правном факултету и око њега у ноћи 2. и 3. јула 2025. године. Аутор истиче да је полиција том приликом, кршећи начела и стандарде обављања полицијских послова, нарушила Уставом зајемчену аутономију универзитета и повредила низ људских права и слобода. Чланак приказује правне оквире за деловање полиције и представља правни пут за заштиту грађана у ситуацијама када полиција не поштује своје законске обавезе.

Кључне речи: Правни факултет Универзитета у Београду, студентски протест, аутономија универзитета, људска права и слободе, начела обављања полицијских послова

I. Правни оквир

1. Несумњива повреда аутономије универзитета

У ноћи 2. и 3. јула 2025. године, приликом интервенције полиције на Правном факултету Универзитета у Београду и испред његове зграде, у првом реду је дошло до несумњиве повреде уставно зајемчене аутономије универзитета, конкретно тог Факултета односно Универзитета у Београду (чиме је повређен члан 72 Устава Републике Србије). Наиме, полиција је упала на степениште Факултета које се сматра

* Електронска адреса аутора: ztomic@ius.bg.ac.rs

саставним делом факултетског здања. А према Закону о високом образовању[1] „*простор високошколске установе неповредив је и у њега не могу улазити припадници органа за унутрашње послове без дозволе надлежног органа, осим у случају угрожавања опште сигурности, телесног интегритета, здравља или имовине*" (члан 8 став 1 – „*Неповредивост академског простора*"). У конкретном случају, ти и такви, изузетни услови за одступање од наведеног уставног начела – нипошто нису били испуњени. Управо је полиција, својом интервенцијом – а не неко други унутар Факултета! – угрожавала набројане друштвене вредности!

2. Правни пут заштите

Правни пут заштите у конкретној ситуацији је следећи:

(а) приговор/притужба – чланови 234-248 Закона о полицији,[2] уз сходну примену Закона о општем управном поступку[3] – на ту неуставну управну радњу полицијских службеника која се подноси одговарајућој организационој јединици Министарства унутрашњих послова (МУП), односно надлежном старешини;

(б) затим, жалба ресорном министру на решење донето по притужби/приговору;

(в) надаље, управно-судска тужба на решење донето у жалбеном поступку, тј. на коначно управно решење (управни спор, према Закону о управним споровима[4]); и

(г) на концу, уставна жалба на одлуку Управног суда (члан 170 Устава).

Притужбу може поднети свако лице које сматра да су му поступањем или пропуштањем поступања запосленог при вршењу службених задатака повређена људска и мањинска права и слободе, у року од 30 дана од дана када се притужена радња догодила. Ако притужба садржи елементе кривичног дела, о њој се, без одлагања, обавештава надлежни јавни тужилац, Сектор унутрашње контроле МУП-а и руководилац организационе јединице у којој притуженик ради. А када притужба садржи

[1] Закон о високом образовању, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 73/2018, 27/2018 – др. закон, 67/2019, 6/2020 – др. закони, 11/2021 – аутентично тумачење, 67/2021 – други закон, 76/2023 и 19/2025.

[2] Закон о полицији, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016, 24/2018 и 87/2018.

[3] Закон о општем управном поступку, *Службени гласник РС*, 18/2016, 95/2018 – аутентично тумачење и 2/2023 – одлука УС.

[4] Закон о управним споровима, *Службени гласник РС*, бр. 111/2009.

(и) елементе повреде службене дужности, руководилац одговарајуће организационе јединице покреће дисциплински поступак против туженика, о чему обавештава тужиоца (члан 234 ст. 1, 7 и 8 Закона о полицији).

3. Дисциплинска и кривична одговорност полицијских службеника

За лакше и теже повреде службене дужности, полицијски службеници и остали запослени у МУП-у одговарају (и) дисциплински; и то, на првом месту: „*ако послове и задатке не обављају савесно, стручно и у предвиђеним роковима, ако се не придржавају Устава, закона и других прописа и правила о понашању за време службе...*". Кривична и прекршајна одговорност не искључују дисциплинску одговорност за исто дело (члан 203 ставови 1 и 3 Закона о полицији).

На законском списку тешких повреда службене дужности налазе се и противправна примена полицијских овлашћења или злоупотреба статуса полицијског службеника, издавање или извршење противправног наређења, незаконит, несавестан или немаран рад или пропуштање радње за коју је запослени овлашћен, а које су проузроковале или могле да проузрокују штету или незаконитост у раду (члан 207 тач. 3, 4 и 16 Закона о полицији). Дисциплински поступак у првом степену спроводи руководилац или лице које он овласти (члан 210 став 2 Закона), а у другом степену, по приговору/жалби на првостепену одлуку – Дисциплинска комисија (став 5 истога члана).

4. Контрола законитости рада полицијских службеника

Сектор унутрашње контроле МУП-а врши контролу законитости рада полицијских службеника нарочито у погледу поштовања и заштите људских и мањинских права и слобода при извршавању службених задатака и примени полицијских овлашћења (члан 225 став 1 Закона о полицији). Сектор поступа „*по сопственој иницијативи, на захтев надлежног јавног тужиоца, на основу прикупљених обавештења и других сазнања, обраћања запослених у Министарству, грађана и правних лица у случајевима који нису предвиђени одредбама којима се регулише притужбени и скраћени поступак или одредбама других закона*" (члан 227 став 2 Закона).

5. Кршење начела обављања полицијских послова и стандарда полицијског поступања

Дотичне ноћи испред Правног факултета дошло је и до флагрантног кршења начела обављања полицијских послова (члан 32 став 1 Закона о полицији); подвлачим најважнија од тих начела: – начело професионализма, начело деполитизације, – начело законитости, као и – начело сразмерности у примени полицијских овлашћења – у смислу примењивања само мера и средстава принуде која су утврђена законом и којима се резултат постиже без или са што мање штетних последица по лице према коме се те мере предузимају (члан 32 став 2).

Знатно, вишекратно одступање од стандарда полицијског поступања (члан 33 став 1 Закона о полицији), узимајући у обзир међународно опште прихваћене критеријуме, односило се превасходно: – на дужност служења грађанима и заједници, – на поштовање законитости и сузбијање незаконитости, – на остваривање људских и мањинских права и слобода, – на забрану мучења и примене нечовечних и понижавајућих поступака, – на пружање помоћи настрадалим лицима уз придржавање професионалног понашања и интегритета, као и – на обавезу одбијања незаконитих наређења.

6. Повреда забране мучења и примене нечовечних и понижавајућих поступака

Што се тиче забране мучења и примене нечовечних и понижавајућих поступака (члан 33 тачка 7 Закона о полицији), посреди је повреда Уставом зајемченог права на неповредивост физичког и психичког интегритета (члан 25 Устава) и права предвиђених чланом 3 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода („*Забрана мучења и нечовечног и понижавајућег поступања и кажњавања*").[5]

Поред кривично-правне заштите, други правни пут у оваквој ситуацији је идентичан оном скицираном у одељку 2 овога дела текста у погледу нарушавања аутономије универзитета – плус, *in fine,* обраћање Европском суду за људска права.

---

[5] Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, измењене у складу са протоколом број 11 ... (*European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*), *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003, 5/2005 и 7/2005 – испр. и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2015.

7. Повреда начела сразмерности

У погледу конкретизовања принципа сразмерности (члан 20 Устава у вези са чл. 68 и 105 Закона о полицији), Устав (у поглављу „*Ограничења људских и мањинских права*") одређује: „*Људска и мањинска права зајемчена Уставом могу законом бити ограничена ако ограничење допушта Устав, у сврху ради којих га Устав допушта, у обиму неопходном да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву и без задирања у суштину зајемченог права*" (члан 20 став 1), као и следеће: „*При ограничењу људских и мањинских права, сви државни органи, а нарочито судови, дужни су да воде рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права*" (став 3 истог члана Устава).

Према Закону о полицији, полицијско овлашћење мора да буде сразмерно потреби: – принуда је дефинисана као последње средство за остварење законитог задатка; – примена овлашћења мора да буде сврсисходна и целисходна, са позитивним учинком: да је већа корист од штете због предузимања полицијских мера, уједно да је причињена мања штета него да је полиција у конкретном случају била пасивна; – мора се поштовати начело делотворности комбиновано са економичношћу и тзв. контролисаним штетним последицама: оно што је најблаже по грађане (што мање за њих непријатно), а да се постиже резултат, заштита ангажованог јавног интереса; – мора се примењивати начело поступности средстава принуде, од лакшег ка тежем, тј. забрана тежих мера ако се и мање тешким постиже легални и легитимни циљ; обавезно претходно упозоравање лица према којем се намерава употребити средство принуде (члан 105 став 4); – полицијски службеници су приликом употребе средстава принуде дужни да чувају људске животе, да проузрокују што мање повреда и материјалне штете, „*као и да осигурају да се помоћ повређеном или угроженом лицу што пре пружи и да његови најближи о томе што пре буду обавештени*" (члан 105 став 5).

Употреба средстава принуде према групи лица која се, по оцени полиције, противправно окупила или се противправно понаша, односно чије држање прети да изазове насиље или нарушавање јавног реда – законита је тек после упозорења, односно наређења да се та лица разиђу (члан 106 Закона о полицији).

II. Језгро чињеничног стања

Полиција је – најпре нарушивши Уставом загарантовану аутономију универзитета, уз покушај насилног продирања у просторије, хол Факултета (притисак на улазна врата и снажно ударање по њима) – незаконито поступала примењујући апсолутно непотребну, штавише – прекомерну силу (на првом месту пендречење, оштро одгуривање штитовима и физичку снагу) према присутним лицима која су се мирно удаљила, не пружајући било какав отпор, од раскрснице Булевара краља Александра и улице Београдске, закорачивши на плато испред и на сâмо степениште Правног факултета.

После привођења више лица до полицијског возила паркираног преко пута Факултета, настављена је употреба нелегалне принуде – злостављања, мучења и понижавања – упадљиво према једном женском лицу, у циљу изнуђивања исказа/поглавито добијања података везаних за њен телефон (отимање телефона, грубо гурање и посезање за косом те особе), од стране једне високо рангиране полицијске службенице и два инспектора полиције.

Оштећеним лицима, одведеним у полицију на крају односне полицијске интервенције – особито једном, тешко повређеном (поломљена кључна кост и напрсла ребра) – непримерено дуго није пружена неопходна медицинска помоћ и нису благовремено о свему обавештене њима блиске особе.

III. Закључне напомене

Из прегледа чињеничног стања и приказа правног оквира за понашање полиције недвосмислено произлази да је, интервенишући испред Правног факултета у Београду у ноћи 2. и 3. јула 2025. године, полиција вишеструко прекршила своје уставне и законске обавезе и тиме повредила Уставом, међународним конвенцијама и законима гарантована права и слободе грађана. Ово мора бити забележено, препознато од државних институција, осуђено од актера на јавној сцени, а посебно професионалних организација (од којих адвокатура свакако спада у најорганизованији и најутицајнији сегмент), те од надлежних органа процесуирано у складу са законом.

Zoran R. Tomić, PhD
Full professor at the Faculty of Law of University of Belgrade

POLICE INTERVENTION AT THE BELGRADE FACULTY OF LAW

Summary:

The paper examines the constitutional and administrative issues related to the unconstitutional and unlawful police intervention at and around the Belgrade Faculty of Law during the night of July 2–3, 2025. The author emphasizes that, on that occasion, by violating the principles and standards of its service, the police breached the constitutionally guaranteed autonomy of the University and infringed upon a number of human rights and freedoms. The article outlines the legal framework governing police work and presents the legal remedies available to citizens for protection in situations where the police fail to comply with its legal obligations.

Keywords: Faculty of Law, University of Belgrade, students' protest, university autonomy, human rights and freedoms, principles of police conduct

Датум пријема рада: 29. јули 2025.
Датум прихватања рада: 24. август 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА КРИТИКА

УДК 174:614.25
343.221:616-052

Милош Р. Јанковић
адвокат из Београда*

ПОСТУПАЊЕ ПРЕМА ПАЦИЈЕНТИМА ЛИШЕНИМ СЛОБОДЕ У ЗДРАВСТВЕНИМ УСТАНОВАМА[1]

Сажетак:

У чланку се разматрају обавезе здравствених установа и здравственог особља у ситуацијама када приме пацијента лишеног слободе коме је потребна здравствена нега и заштита. Аутор се залаже за поштовање стандарда поступања у таквим ситуацијама и представља домаће и међународне изворе и праксу који чине основу за утврђивање таквих стандарда.

Кључне речи: пацијент, здравствена установа, лекарска етика, стандарди заштите пацијената, лишење слободе

I. Увод

Јавност у Србији се значајно узнемирила поступањем према младићу повређеном током демонстрација одржаним у Београду крајем јуна 2025. Младића су, због видних повреда, полицијски службеници довели на преглед у КБЦ Земун, где је ради санирања повреда, задржан на болничком лечењу.

Бројни адвокати су у медијима наглашавали пропусте у поступању полиције, јавног тужилаштва, али и здравствених радника у конкретном случају. Посебно је указивано на околност да је младићу, током боравка у болесничкој соби, у којој је био присутан службеник затворске управе,

* Електронска адреса аутора: milosr.jankovic@gmail.com

[1] Аутор се захваљује проф. др Ђорђу Алемпијевићу и др. Наташи Тањевић на подршци у изради овог текста, као и на бројним сугестијама за његово унапређење.

из разлога наводне могућности бекства, једна нога била лисицама везана за кревет. Наведено је учињено неспорним у званичном, скандалозном саопштењу управе.

Аутор је, на основу описаног случаја, размотрио обавезе здравствених установа и здравственог особља у ситуацијама када приме пацијента лишеног слободе коме је потребна здравствена нега и заштита; при том је посебно узео у обзир: – то што је присуство припадника служби безбедности у болесничкој соби поред пацијента спорно; – то што везивање пацијента металним (полицијским) лисицама за кревет није дозвољено; и, надасве, – то што је забрањено везивање само једног пацијентовог екстремитета за кревет. Аутор је имао у виду и да се поменути случај догодио у здравственој установи у којој је здравствено особље било дужно да обезбеди здравствену негу у складу са професионалним стандардима и здравственом етиком, те да примени мере на заштити пацијената од мучења и злостављања.

У чланку се излаже концепт стандарда поступања здравствених радника и установа према пацијентима који су лишени слободе. Даје се и преглед домаћих и страних прописа и других извора на којима се овај концепт заснива.

II. Стандарди поступања здравствених радника према пацијентима лишеним слободе

1. Улога здравствених радника у спречавању и документовању мучења и злостављања

Право на физички и психички интегритет и људско достојанство спада у основна људска права. Забрана мучења се у општем међународном праву третира као императивна норма која је обавезујућа за све државе. Република Србија је у обавези да спроводи активности и мере усмерене на обезбеђење пуног поштовања забране злостављања и унапређење стања у овој области.

Улога здравствених радника, осим пружања здравствене заштите, као њиховог примарног задатка, је и да адекватно документују знакове повређивања, што је од кључне важности за доказивање навода о злостављању, спречавање других таквих случајева, утврђивање одговорности извршилаца и, у мери у којој је то могуће, исправљање последица по жртву злостављања.

Остваривањем улоге у документовању повређивања, као и непосредном супротстављању актима мучења и злостављања према паци-

јентима, здравствени радници представљају један од најзначајнији механизам за спречавање мучења и злостављања.

2. Потреба и сврха систематизовања правила поступања према лицима лишеним слободе у здравственим установама

Полазећи од значаја који здравствени радници имају у заштити од злостављања и борби против некажњивости за мучење, а са друге стране имајући у виду одређене проблеме уочене у пракси у погледу поступања према лицима лишеним слободе, указаћемо на стандарде поступања у здравственим установама према лицима лишеним слободе која су у здравствену установу довели полицијски или затворски службеници ради обављања различитих услуга, попут лекарских прегледа, медицинских интервенција или болничког лечења.

Стандарди установљавају правила поступања здравствених радника, нарочито лекара, као и руководства здравствених установа, али представљају и значајан извор које могу користити адвокати приликом предузимања правних радњи у корист њихових клијената који су били жртве мучења или злостављања у здравственим установама.

Дакле, сврха стандарда који се излажу у овом прилогу је да се укаже на обавезе у поступању здравствених радника према особама лишеним слободе када се нађу у здравственим установама, уз обезбеђење законитости, професионалности, као и ради заштите достојанства, интегритета и добробити пацијената

3. Извори права за стандарде и обавезност примене

Постојећа домаћа и страна правила, упутства, препоруке и пракса међународних судова пружају јасан оквир за поступање медицинских радника које спречава мучење и друго окрутно, нечовечно или понижавајуће поступање или кажњавање, те гарантују право на адекватну здравствену заштиту и осигуравају професионалну независност медицинског особља приликом поступања према овој посебно рањивој популацији.

Извори који чине правни основ за стандарде поступања здравствених радника су многобројни. Од домаћих извора треба се у овом погледу ослонити на Устав и низ закона, као и етичка правила лекарске професије.[2]

---

[2] Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021; – Закон о здравственој заштити, Службени гласник РС, бр. 25/2019, 15/2023, 92/2023

Поред домаћих извора, у погледу формулисања и примене стандарда треба познавати и ослонити се и на низ међународних инструмената и на праксу међународних институција.[3]

Стандарди поступања који су наведени у овом раду су у складу са домаћим и међународним изворима, али нису обавезујући сами по себи. Међутим, обавезност њихове примене проистиче из важећих националних прописа као и општеприхваћених правила међународног права. Ови акти, односно правила, односе се на све здравствене раднике и организационе јединице здравствених установа које обављају пријем, преглед, дијагностику или лечење пацијената лишених слободе.

Међународне уговоре, као што су Пакт о грађанским и политичким правима (*ICCPR*), Конвенција против тортуре (*CAT*), Факултативни про-

– аутентично тумачење и 92/2025-одлука УС; – Закон о правима пацијената, *Службени гласник РС*, бр. 45/2013 и 25/2019-др. закон); – Закон о заштити права лица са менталним сметњама, *Службени гласник РС*, бр. 45/2013; – Закон о извршењу кривичних санкција, *Службени гласник РС*, бр. 55/2014 и 35/2019; – Закон о полицији, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016, 24/2018, 87/2018, 86/2019, 62/2021, 15/2023 и 62/2023-др. закон; – Кодекс медицинске етике Лекарске коморе Србије, *Службени гласник РС*, бр. 104/2016.

[3] – Универзална декларација о људским правима – *Universal Declaration of Human Rights* (UDHR); – Пакт о грађанским и политичким правима – *International Covenant on Civil and Political Rights* (ICCPR); – УН Конвенција против тортуре – *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (CAT); – УН Факултативни протокол уз Конвенцију против тортуре – *Optional Protocol to the UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (OPCAT); – Европска конвенција о људским правима и основним слободама – *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedom* (ECHR – ЕКЉП); – Европска конвенција за спречавање мучења – *European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (ECPT); – УН Конвенција о људским правима и биомедицини – *Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo Convention); – Истанбулски протокол – *Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (Istanbul Protocol); – УН Стандардна минимална правила за поступање са затвореницима – *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners* (Nelson Mendela Rules); – Декларација Светског медицинског удружења о етици у затворској медицини – *World Medical Association Declaration of Tokyo – Guidelines for Physicians Concerning Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in Relation to Detention and Imprisonment* (Tokyo Declaration); – Декларација о штрајку глађу – *World Medical Association Declaration of Malta on Hunger Strikers* (Malta Declaration); Резолуција Светске здравствене организације о форензичким истраживањима – *WMA Resolution on Forensic Medical Examinations*.

токол уз Конвенцију против тортуре (*OPCAT*), Европска конвенција о људским правима (*ECHR* – ЕКЉП) и Европска конвенција за спречавање мучења (*ECPT*), Република Србија је, као акте који су сагласни Уставу, ратификовала и они имају правну снагу вишу од свих осталих националних прописа и непосредно се примењују.

4. Начело професионалне независности здравствених радника

Здравствени радници су дужни да задрже професионалну аутономију и да поступају искључиво у складу са медицинском етиком, законима и најбољом медицинском праксом. Наредбе надлежних безбедносних органа или правосудних тела не могу их обавезати на медицинско поступање које није у складу са законом и професионалним стандардима.

Образложење и пракса:

– *CPT* је у извештају за Србију из 2021. године (*CPT/Inf* (2021)8) навео да „*медицински кадар не сме бити пасиван сведок поступања које може представљати злостављање*".[4]

– Устав РС (члан 25) и Конвенција УН против тортуре обавезују све здравствене раднике да не буду саучесници у нечовечном поступању.

– Европски суд за људска права је у више пресуда (на пример, у случају *Nevmerzhitsky v. Ukraine*, 2005) потврдио да лекар који извршава поступке присилног храњења или везивања без медицинске основе може бити одговоран за повреду члана 3 ЕКЉП.

5. Дефиниције

У стандардима који се приказују у овом тексту употребљене речи и изрази имају следеће значење:

– *лице лишено слободе* је особа која је одлуком јавне власти, на њен подстицај, уз њен пристанак или прећутну сагласност, притворена, затворена или на било који начин задржана, било у службеном или не-

[4] *CPT* је скраћеница *за European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* (Европски комитет за спречавање тортуре и нечовечног поступања или кажњавања). *CPT* је тело Савета Европе, основано Европском конвенцијом за спречавање мучења (*ECPT*); његова улога је да посећује затворе, притворе, полицијске станице, психијатријске установе и друге институције где се налазе особе лишене слободе, да проверава услове у тим установама и да даје препоруке државама чланицама како би се спречило мучење и друге нечовечно или понижавајуће поступање.

службеном окружењу, и која није слободна да напусти тај простор по сопственој вољи;

– *место лишења слободе* је свако место под државном јурисдикцијом и контролом где је особа лишене слободе, било на основу налога који је издала јавна власт, или на њен подстицај, уз њен пристанак или прећутну сагласност (место лишења слободе може бити и здравствена установа);

– *здравствени радници* су лекари, медицинске сестре, техничари и друго особље које пружа здравствену услугу у здравственој установи, приватној пракси или другој установи у којој је, у складу са законом, организована здравствена делатност (на пример, заводи за извршење кривичних санкција, установе социјалне заштите заштите и др.);

– припадници служби безбедности су полицијски службеници, припадници службе за обезбеђење завода за извршење кривичних санкција, као и припадници других служби из сектора безбедности;

– *штрајк глађу* је намерно, свесно и својевољно одбијање уноса хране (и/или течности) као облик протеста, израза воље неслагања или притиска на власти или институције.

6. Општа начела поступања

Сваки пацијент има право да здравствену заштиту остварује уз поштовање највишег могућег стандарда људских права и вредности. Лица лишена слободе имају једнака права на здравствену заштиту као и остали грађани.

Здравствени радници имају обавезу да сачувају приватност, достојанство, телесни и психички интегритет сваког пацијента. Медицинска процена мора бити независна и ослобођена утицаја безбедносних служби.

Мере присиле, укључујући везивање и присилне медицинске интервенције, дозвољене су само ако су апсолутно нужне, пропорционалне и медицински оправдане.

Образложење и пракса:

– *ОРСАТ*, члан 4: „*... лишавање слободе значи било који облик притвора или затварања или стављање лица у јавно или приватно место чувања, које то лице према одлуци судског, управног или другог тела не може да напусти својевољно*".

– *CPT* стандарди (*CPT/Inf* (2021)1 Rev. 2017 захтевају јасну разлику између медицинске и безбедносне надлежности.

– *WMA* наглашава да лекар не сме поступати као „продужена рука" органа принуде.

– Пракса у Србији: извештај Заштитника грађана (2022) указује на случајеве где су притворена лица одбијала преглед, јер је полицијски службеник био присутан у просторији. Таква пракса представља повреду права на приватност и може компромитовати остваривање здравствене заштите.

7. Одговорност и надлежности

а) Разграничење надлежности

Припадници безбедносних служби су одговорни за физичко обезбеђење лица лишеног слободе, али без прекорачења овлашћења и уз поштовање људских права пацијента.

Здравствени радници искључиво су одговорни за медицинску процену, лечење и поштовање професионалних етичких стандарда.

Безбедносни захтеви не смеју аутоматски одређивати медицинске одлуке.

Образложење и пракса:

– *Nelson Mendela Rules* (правило 27) наглашавају да здравствени радници морају имати професионалну независност.

– *CPT* (*General Report 2019*) упозорава на штетне праксе када полиција одређује медицинске мере (на пример, приморавање лекара на преглед уз присуство чувара).

– Пракса у Србији: Заштитник грађана је више пута указао на проблем притиска на здравствене раднике да обаве преглед или интервенцију уз присуство полиције, без јасне медицинске оправданости.

б) Обавеза и одговорност лекара

Лекар има непосредну и личну одговорност за процену медицинског стања лица лишеног слободе, доношење одлуке о оправданости и начину примене мера ограничења кретања, укључујући физичко спутавање везивањем, обезбеђење информисаног пристанка за медицинске интервенције, као и документовање целог поступка.

Лекар се мора супротставити налозима или захтевима који су у супротности са медицинском етиком или правима пацијената и дужан је да пријави надређенима сваки покушај незаконитог притиска.

Образложење и пракса:

– *Istanbul Protocol* (§ 80–81): наглашава личну одговорност лекара да одбије неетичне захтеве.

– *CPT* (извештај за Србију, 2015) је констатовао да лекари нису документовали повреде, јер су прегледу лица присуствовали полицајци који су их довели.

– Европски суд за људска права у предмету *A.P. v. Slovenia* (2020): Лекар је обавезан да води евиденцију и заштити пацијента од лошег поступања.

в) Одговорност и обавеза руководства здравствене установе

Руководство здравствене установе је одговорно да обезбеди услове за примену стандарда – и то просторије у којима је омогућена приватност прегледа, адекватну опрему за физичко спутавање у здравственим установама (медицинске каишеве, не полицијске лисице), обуку особља о правилном поступању према лицима лишеним слободе, као и да на основу стандарда сачини Протокол о поступању према лицима лишеним слободе у здравственим установама.

Руководство би требало да одреди одговорно лица за примену стандарда, односно донетог Протокола о поступању према лицима лишеним слободе у здравственим установама и да редовно спроводи унутрашњу контролу примене Протокола, као и да сарађује са независним надзорним телима (на пример, са Заштитником грађана, НПМ[5] и др.).

Руководство здравствене установе дужно је да осигура да сви здравствени радници и остали запослени у установи познају своја права и обавезе у примени стандарда о поступању према лицима лишеним слободе.

Образложење и пракса:

– *CPT* стандарди (*CPT*/Inf (2021)1 Rev. 2017): Руководство здравствене установе мора обезбедити услове да медицинска етика не буде компромитована.

– У Србији (*CPT* извештај, 2021): Критиковани су објекти без одвојених простора за преглед и недостатак опреме за безбедно везивање.

– Препорука Заштитника грађана: континуирана едукација и успостављање интерних процедура за заштиту права пацијената лишених слободе.

[5] НПМ – Национални механизам за превенцију тортуре. Послове НПМ би требало да обавља Заштитник грађана.

ī) Опомене и санкције

Повреда стандарда представља повреду професионалне дужности и етичких обавеза здравственог радника. Повреда може представљати основ за покретање дисциплинског поступка и изрицање опомене, а тежа повреда за привремено удаљење са посла, па и за раскид уговора о раду.

У случају основане сумње да је повреда права пацијента лишеног слободе довела до злостављања или мучења, сваки здравствени радник који је дошао до таквог сазнања (без обзира да ли је том лицу пружао здравствену заштиту или не), као и руководство здравствене установе, дужни су да то, без одлагања, пријаве надлежним органима (јавном тужилаштву, полицији, Заштитнику грађана). Непријављивање може представљати кривично дело према Кривичном законику РС (на пример, према члану 332 – *Непријављивање припреме кривичног дела* и члану 138 – *Мучење и злостављање*).

Образложење и пракса:

– *САТ* (члан 16) налаже кривичну и дисциплинску одговорност за свако саучесништво.

– Србија: Заштитник грађана је утврдио да здравствени радници понекад нису пријављивали видљиве телесне повреде које упућују на злостављање од стране полиције.

– *СРТ* наглашава обавезу пријављивања и заштиту тзв. „узбуњивача" у здравственом систему.

8. Поверљивост

а) Поверљивост лекарског прегледа

Пацијент лишен слободе има право на приватност, односно на поверљив медицински преглед и разговор са лекаром, без присуства немедицинског особља, у мери у којој то дозвољава безбедност медицинског особља. У том смислу, лекар има обавезу да пре отпочињања прегледа лица лишеног слободе упозори сво присутно немедицинско особље, укључујући припаднике службе безбедности, на стандарде поверљивости.

Полицијски службеници су дужни да лекара упозоре на све безбедносне аспекте од значаја за доношење одлуке о евентуалном њиховом присуству лекарском прегледу. Независно од тога, лекар би требало да пре отпочињања прегледа тражи од припадника службе безбедности информацију да ли постоји и колики је степен опасности да преглед изврши без њиховог присуства.

Уколико лекар затражи да припадник службе безбедности присуствује лекарском прегледу, прегледу ће присуствовати полицијски службеник истог пола ког је и лице које се прегледа и биће присутан тако да није у могућности да чује разговор између лекара и пацијента.

Уколико лекар одлучи да преглед обави без присуства полицијских или затворских службеника, наложиће припаднику службе безбедности да напусти просторију у којој се обавља преглед и то констатовати у медицинској документацији.

б) Поверљивост медицинске документације

Лекар мора посебну пажњу да посвети обезбеђивању поверљивости свих личних медицинских података пацијента лишеног слободе.

Медицинску документацију о обављеном прегледу, медицинској интервенцији и лечењу пацијента лишеног слободе лекар неће дати, нити у њену садржину омогућити увид, припаднику службе безбедности, посебно неће му је рутински уручивати, већ ће је уручити пацијенту.

Одступање од напред наведеног правила, у делу или целини, могуће је само у изузетним случајевима и само из медицински оправданих разлога (на пример, заразна болест и сл.), а које разлоге лекар мора детаљно да образложи у службеној белешци.

9. Присуство припадника службе безбедности лекарском прегледу

а) Опште напомене о присуству припадника службе безбедности лекарском прегледу

Присуство припадника службе безбедности током прегледа није дозвољено, осим у изузетним случајевима, када постоји јасно утврђена опасност по безбедност пацијента, здравственог радника или других лица.

Присуство припадника службе безбедности током прегледа по правилу угрожава неопходну поверљивост која мора бити успостављена у односу лекара и пацијента, може довести до смањења отворености пацијента према лекару и идентификације лекара као дела безбедносног система.

Нарочито, присуство припадника службе безбедности лекарском прегледу може да обесхрабри пацијента који је злостављан да на то укаже, односно може довести до страха од одмазде од стране припадника службе безбедности уколико се пожали на мучење, злостављање

или друго недозвољено поступање према њему. На описани начин се битно умањује могућност утврђивања и документовања настанка повреда, односно повређивања, тиме и мучења и злостављања, од стране припадника служби безбедности, или по њиховом одобрењу или изричитој или прећутној сагласности.

Лекар ће пажљиво размотрити евентуалне наводе припадника службе безбедности о постојању безбедносних ризика који указују на неопходност његовог присуства лекарском прегледу доведеног лица лишеног слободе.

Одлуку о оправданости присуства припадника службе безбедности током прегледа доноси лекар на основу добијених информација од стране припадника службе безбедности и сопствене процене. Лекар своју одлуку, уз образложење, уноси у медицинску документацију о прегледу. Овај податак обавезно садржи и име и презиме свих припадника службе безбедности који, по одлуци лекара, присуствују вршењу одређене медицинске радње.

Ако лекар закључи да је присуство припадника службе безбедности током прегледа унутар просторије нужно, оно мора бити у складу са правима пацијената и принципима поверљивости, уз остварење слободе комуникације пацијента и лекара, као и аутономије и медицинске независности лекара.

Лекар мора захтевати да надзор буде дискретан, припадник службе безбедности мора бити иза пацијента, на одговарајућој удаљености и без могућности слушања медицинског разговора, у позицији која омогућава најмање ометања поверљивости.

Ситуација да припадник службе безбедности није у просторији, већ иза отворених врата, али да може чути разговор између лекара и пацијента, представља праксу која није препоручљива и сматра се кршењем права. Ово представља повреду поверљивости и може бити извор додатног стреса и притиска на пацијента, те је недопустено и може бити примењено искључиво у изузетним, оправданим и јасно документованим случајевима.

У сваком случају, присуство припадника службе безбедности мора бити ограничено на минимум нужног времена.

б) Присуство припадника службе безбедности прегледу упркос ставу лекара

Уколико лекар сматра да преглед треба да обави без присуства припадника службе безбедности, а овај инсистира да буде присутан све

време током прегледа и одбије да напусти просторију у којој се врши преглед, лекар то мора констатовати у медицинској документацији.

У напред описаној ситуацији, лекар ће без одлагања обавестити руководство установе или лице надлежно за спровођење стандарда, односно за спровођење Протокола за поступање према лицима лишеним слободе (ако постоји у установи).

Осим у случају неопходног пружања хитне медицинске помоћи, лекар ће на основу обављених консултација и процене неопходности обављања прегледа и пружања здравствене заштите пацијенту, одлучити да ли ће преглед спровести у присуству припадника службе безбедности, или ће одустати од прегледа, што ће навести и образложити у медицинској документацији.

Уколико је прегледу присуствовао припадник службе безбедности, лекар ће у службеној белешци навести име, презиме и звање лица које је присуствовало прегледу и разлоге за његово присуство.

в) Одбијање лекара да обави лекарски преглед/медицинску интервенцију у присуству припадника службе безбедности

Лекар може одбити да обави лекарски преглед, односно медицинску интервенцију у присуству припадника службе безбедности ако такво поступање није у складу са правилима медицинске етике (приговор савести).

У напред описаној ситуацији, лекар је дужан да сачини службену белешку, која се чува у медицинској документацији пацијента и о томе обавести непосредног руководиоца.

Лекар не може одбити пружање хитне медицинске помоћи истичући приговор савести.

ї) Присуство припадника службе безбедности прегледу по захтеву лекара

Ако се пацијент доведен на преглед од стране припадника службе безбедности понаша насилно или прети нападом, лекар може захтевати од припадника службе безбедности његово присуство у непосредној близини (на пример, на вратима), али без активног прислушкивања медицинског разговора.

У напред описаној ситуацији, лекар мора своју одлуку и разлоге јасно навести у медицинској документацији, укључујући навођење имена и презимена, као и звања припадника службе безбедности који је присуствовао прегледу.

У случајевима када лекар затражи да припадници службе безбедности присуствују лекарском прегледу пацијента, прегледу ће присуствовати припадници службе безбедности истог пола, односно рода ког је и лице које се прегледа.

Образложење и пракса:

– Закон о правима пацијената (члан 14) гарантује право на поверљивост података и разговора.

– *Istanbul Protocol* (§ 104–105) препоручује искључивање полиције и чувара из просторије прегледа.

– *CPT* стандарди инсистирају на приватности медицинског прегледа.

– Пракса *CPT* у Србији: у више извештаја *CPT* је критиковао рутинско присуство полиције у соби током прегледа, сматрајући то директним кршењем права на приватност и онемогућавањем слободне анамнезе о могућем злостављању.

– *CPT* извештај за Србију, 2015: „*CPT делегација је приметила да су полицијски службеници рутински присуствовали медицинским прегледима, чиме се нарушава поверљивост и онемогућава пацијент да слободно изнесе евентуалне тврдње о злостављању*".

– *CPT* извештај за Србију,2023: „*CPT делегацији је било јасно да је тачност и истинитост описа повреда повезана са чињеницом да су прегледи ретко поверљиви и да су притворена лица под директним или индиректним упутствима полиције да не откривају право порекло својих повреда здравственом особљу цивилне болнице или дома здравља*".

– *Nelson Mendela Rules* (правило 32): Обавезно очување медицинске поверљивости.

– *Istanbul Protocol*: Нужност заштите пацијента од застрашивања или застрашујућег присуства службених лица.

– Пракса *CPT*: Препорука да сви медицински прегледи треба да се заснивају на принципу поверљивости и да се спроводе без присуства службе безбедности, осим ако лекар изричито не захтева другачије, а чак и када се одобри присуство, службеници треба да остану изван слушног домета разговора.

– *CPT* стандарди обавезују на вођење евиденције о присуству службе безбедности током прегледа.

– *Istanbul Protocol*: Документовање сваког одступања од правила поверљивости као кључ за судску и надзорну контролу.

– Пракса Заштитник грађана: Препорука свим здравственим установама да имају унапред дефинисану процедуру за овакве случајеве, како би се избегла произвољна ограничења права пацијента.

– *CPT* и *Istanbul Protocol* наглашавају да лекари морају активно штитити права пацијената.

– Члан 156 Закона о здравственој заштити – Приговор савести.

– Заштитник грађана у годишњем извештају (2022) препоручује формулисање јасне процедуре у домовима здравља и болницама о поступању са лицима која се доводе из притвора или на судски налог.

10. Присуство припадника служби безбедности у болничкој соби

а) Опште напомене

Присуство припадника службе безбедности у здравственој установи мора бити организовано тако се обезбеди његово дискретно и ненаметљиво присуство, уз строго поштовање медицинске етике.

Припадник службе безбедности не сме активно слушати медицинске разговоре, учествовати у медицинским радњама или ометати дијагностику и лечење. Он мора бити смештен тако да надзор над пацијентом остварује без директног контакта са пацијентом и медицинским особљем.

б) Присуство припадника службе безбедности у болесничкој соби поред пацијента

Чести су случајеви да припадници безбедносних служби захтевају да су све време присутни у болесничкој соби непосредно уз пацијента лишеног слободе, објашњавајући да је то неопходно ради спречавања бекства тог лица из здравствене установе.

Непрекидно присуство припадника безбедносних служби у болесничкој соби угрожава приватност, достојанство и мир пацијента који је лишен слободе, нарушава његово право на медицинску негу без непотребног надзора и може онемогућити терапијски процес.

Очигледно је да рутинско, непрекидно присуство припадника безбедносних служби у болесничкој соби непосредно поред пацијента који је лишен слободе представља додатно угрожавање права лица лишеног слободе. Наиме, у затворским/притворским и полицијским просторијама у којима бораве лица лишена слободе (затворске спаваонице и самице, собе за притвор, просторије за полицијско задржавање) не бораве при-

падници служби безбедности у континуитету, они само врше повремени (редовни, периодични или ванредни) надзор унутар таквих просторија, на који начин се остварује право лица лишених слободе на приватност.

Према напред изнетом, недопустиво је супротно поступање према лицима лишеним слободе када су пацијенти у здравственој установи.

Проблем опасности од бекства из здравствене установе пацијента лишеног слободе требало би да се реши присуством припадника службе безбедности испред врата просторије у којој се налази то лице, као и постављањем препрека за потенцијално бекство кроз постојеће отворе (на пример, решетке на прозорима).

в) Присуство припадника службе безбедности у групној болесничкој соби

Проблем присуства припадника безбедносних служби у групној болесничкој соби непосредно поред пацијента који је лишен слободе знатно се усложњава у погледу права других пацијената који нису лишени слободе, а смештени су у истој болесничкој соби са пацијентом који је лишен слободе.

Стално присуство припадника служби безбедности поред пацијента који је лишен слободе, а који је смештен у групну собу са пацијентима који нису лишени слободе, је недозвољено.

ї) Улоґа и обавезе руководства

Руководство здравствене установе је дужно да обезбеди да припадници безбедносних служби нису присутни у болесничким собама, као и да спроводи надзор по том основу.

У циљу отклањања разлога за присуство припадника службе безбедности у болничкој соби непосредно поред пацијента лишеног слободе ради спречавања његовог бекства из здравствене установе, руководство установе је дужно да обезбеди потребне услове за дежурство припадника службе безбедности испред врата болничке собе у којој се налази пацијент који је лишен слободе, да утврди процедуру периодичног надзора унутар болесничке собе, као и да у болесничким собама у којима бораве пацијенти лишени слободе обезбеди препреке које ће онемогућити потенцијално бекство кроз постојеће отворе (на пример, решетке на прозорима).

Образложење и пракса:

– *CPT* стандарди и *Istanbul Protocol* захтевају избегавање рутинског присуства припадника службе безбедности у просторима за лечење.

– *CPT* у извештајима за Србију (2015, 2021) указује да присуство чувара у соби има застрашујући ефекат и може онемогућити терапијски процес.

– Пракса Заштитника грађана: Присуство припадника службе безбедности без оправдања представља повреду права на приватност и може бити понижавајуће.

11. Улога лекара у спречавању мучења и злостављања

Апсолутна је забрана мучења и учешћа лекара у мучењу. Лекар не сме, ни под каквим околностима, учествовати у мучењу или било ком облику окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања. Забрана важи и када се од лекара тражи да омогући, олакша или надгледа такво поступање. Никаква изузетна околност не може се наводити као оправдање за тортуру.

Лекар има професионалну и етичку обавезу да одбије сваки захтев или налог који би укључивао његово учешће у мучењу или злостављању. Правно начело „извршавања наређења" није изговор за кршење медицинске етике.

Нема валидног пристанка за мучење. Пристанак притвореника или затвореника да буде подвргнут болном и штетном поступку не може се сматрати оправдањем. Лекар не може изводити или одобрити поступке који би могли бити дефинисани као мучење или злостављање, без обзира на наводни пристанак.

Лекар мора приоритетно бринути о здрављу, интегритету и достојанству сваког пацијената без разлике, па тако и пацијента који је лишен слободе. Не сме постојати дискриминација у остваривању здравствене заштите због статуса лишености слободе.

Лекар мора сачувати професионалну независност у доношењу медицинских одлука. Не сме се подредити циљевима испитивања, безбедности или политике који су у сукобу са медицинском етиком.

Лекар није само неутрални посматрач у систему притвора или затвора. Он је кључна тачка заштите здравља и права особа лишених слободе, те мора бити свестан своје етичке одговорности да не учествује ни директно ни индиректно у мучењу или злостављању.

Лекари су дужни да одбију учешће у симулираном лечењу које има циљ омогућавање даљег злостављања.

Правни оквир и пракса:

– *Tokyo Declaration* – Смернице за лекаре у погледу мучења и другог окрутног, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања у вези са притвором и затварањем.

– *CAT* даје дефиницију мучења: Сваки акт којим се једном лицу намерно наносе бол или тешке физичке или менталне патње у циљу добијања од њега или неког трећег лица обавештења или признања или његовог кажњавања за дело које је то или неко треће лице извршило или за чије извршење је осумњичено, застрашивања тог лица или вршења притиска на њега или застрашивања или вршења притиска на неко треће лице или из било којег другог разлога заснованог на било ком облику дискриминације ако тај бол или те патње наноси службено лице или било које друго лице које делује у службеном својству или на његов подстицај или са његовим изричитим или прећутним пристанком.

– *OPCAT*.

– *ECHR*/ЕКЉП, члан 3.

– *Oviedo Convention*, члан 10.

– Кодекс медицинске етике Републике Србије.

– *CPT* извештаји редовно упозоравају на праксу присуства полиције или чувара током медицинских прегледа и инсистирају на поверљивом приступу.

12. Документовање мучења и злостављања

а) Опште напомене

Здравствени радници имају важну улогу у борби против злостављања лица лишених слободе. Лекар је стручно медицинско лице коме лице лишено слободе може да укаже да је било изложено лошем поступању од стране службених лица и да објасни настанак евентуалних повреда.

Здравствени радници имају професионалну, етичку и правну обавезу да пажљиво и систематски документују све случајеве сумње на мучење и злостављање лица лишених слободе, у складу са принципима и методологијом садржаном у Истанбулском протоколу.

Документовање мучења не представља само технички чин уписивања налаза у одговарајућу медицинску документацију (на пример, здравствени картон, извештај лекара специјалисте, лекарски извештај, историја болести и др. – који се, у зависности од врсте медицинске услуге и нивоа здравствене заштите, могу генерисати при прегледу пацијента који је лишен слободе), већ је саставни део превенције мучења, заштите права пацијената и могућег каснијег судског поступка.

Потпуна, прецизна и објективна медицинска документација може бити кључни доказ у истрагама и поступцима против одговорних лица,

а пропуст у документовању може имати за последицу некажњивост и даљу виктимизацију. Детаљно и благовремено документовање повреда и пријављивање оваквих медицинских доказа у значајној мери олакшавају истрагу евентуалних случајева злостављања и утврђивање одговорности учинилаца.

Са друге стране, недостатак правилног документовања начина настанка повреда има за последицу немогућност поузданог установљавања порекла и механизма настанка повреда, па самим тим утиче и на могућност ефективне истраге од стране надлежних органа у случају евентуалне сумње на било који облик злостављања, а што све може имати за последицу некажњивост и даљу виктимизацију.

б) Обавезе лекара

Приликом сваког прегледа лица лишеног слободе, нарочито ако постоји сумња или навод пацијента да је био изложен насиљу, лекар је дужан да: (1) од пацијента прибави и у документацију убележи наводе о околностима, начину и времену настанка повреда; (2) обави темељни клинички преглед, укључујући физичку и психолошку процену у складу са правилима струке, детаљно забележи све уочене повреде – величину, боју, облик, локализацију, фазу зарастања и друге карактеристике; (3) опише понашање пацијента, говор тела, емоционалне реакције, те процени да ли постоји психичка траума; као и; (4) да изнесе стручно мишљење о томе да ли су установљене повреде и други медицински налази (према тач. 2 и 3) у складу са наводима пацијента (према тач. 1), односно о узрочно-последичној повезаности изнетих навода пацијента о начину настанка повреда и објективног налаза о повредама.

Лекар треба да користи професионалне стандарде медицинског описа, укључујући анатомске термине, мерне јединице и стандардизоване формулације, избегавајући непрецизне изразе попут „лакша повреда" или „мањи хематом" без навођења детаља.

Уколико пацијент одбије преглед или документовање, лекар је дужан да то забележи у документацији, уз навођење околности и процену о евентуалним разлозима одбијања.

в) Садржај документације

Медицинска документација мора садржавати следеће елементе: – датум, време и место прегледа; идентитет пацијента и лица које га је довело; детаљне наводе пацијента о злостављању, о начину настанка повреда (у наводницима или као директан цитат); – детаљан налаз

телесног прегледа и спроведених дијагностичких процедура (на пример, рендгенске, ултразвучне и друге налазе), уз укључене фотографије или скице када је могуће и уз сагласност пацијента; – мишљење лекара о повезаности налаза са наводима пацијента, као и – податак о евентуалном присуству немедицинског особља током прегледа, нарочито припадника службе безбедности, са образложењем разлога зашто нису били удаљени.

Сва одступања од стандарда поверљивости (на пример, присуство немедицинског особља током прегледа) морају бити јасно документована, са разлозима и последицама на ток прегледа.

ī) Обавеза пријављивања

Ако лекар, на основу прегледа и других околности, закључи да постоји основана сумња да је пацијент био изложен мучењу, злостављању или нечовечном поступању, има законску и етичку обавезу да о томе без одлагања обавести руководство здравствене установе, достави извештај са документацијом јавном тужиоцу и Заштитнику грађана, као и да у складу са интерним процедурама сачува документацију и пружи медицинску подршку пацијенту.

Ово се односи и на пасивно сведочење или индиректна сазнања, а не само на непосредне налазе. Непријављивање може представљати основ за дисциплинску, професионалну и кривичну одговорност здравственог радника.

g) Заштита пацијента и лекара

Здравствени радник мора заштитити пацијента од поновне виктимизације, укључујући застрашивање од стране службених лица. Уколико пацијент изражава страх да говори у присуству полиције, лекар је дужан да затражи удаљавање припадника службе безбедности и обезбеди услове за поверљив разговор.

У случајевима када лекару није омогућено да самостално одлучује о условима прегледа или када се налази под притиском да не документује повреде, дужан је да о томе обавести надлежне и то прецизно забележи у документацији.

ђ) Улоīа руководства

Руководство здравствене установе дужно је да заштити медицинско особље од притисака и да пружи институционалну подршку лекарима који поступају у складу са законом и професионалним стандардима.

Здравствене установе морају успоставити интерну процедуру за документовање случајева сумње на злостављање, установити стандардизоване обрасце и протоколе за описивање повреда (по узору на Истанбулски протокол), као и едукацију особља о препознавању и документовању случајева мучења и злостављања.

Здравствене установе морају успоставити ефикасан систем пријављивања, као и стављања на увид целокупне документације случајева мучења и злостављања националним органима попут јавног тужилаштва, Заштитника грађана, НПМ и др., као и међународним телима, попут *CPT*, УН Поткомитета за превенцију тортуре, УН Специјалног известиоца за тортуру, *CoE* и УН Комесара за људска права и др. Документација мора бити чувана на начин који омогућава надзор и ревизију од стране релевантних тела.

У случају смрти пацијента који је био лишен слободе, здравствена установа је обавезна да обавести јавно тужилаштво како би се обавила обдукција у складу са релевантним професионалним стандардима судскомедицинске струке. Наиме, ако постоји сумња да је смрт одређеног лица непосредна или посредна последица кривичног дела или је у тренутку смрти лице било лишено слободе, мора без одлагања бити обавештен јавни тужилац, који је дужан да наложи да лекар специјалиста за судску медицину изврши преглед и обдукцију леша.

Образложење и пракса:

– *Istanbul Protocol* (§ 69–106) наглашава свеобухватан, стандардизован приступ у документовању мучења, укључујући медицинске, психолошке и форензичке аспекте.

– Европски суд за људска права је у бројним пресудама (на пример, *El-Masri v. Macedonia*, и *Aydin v. Turkey*) утврдио да недовољно документовање или игнорисање тврдњи о мучењу представља кршење члана 3 *ECHR*/ЕКЉП.

– *CPT* стандарди указују да је лекарско извештавање „прва линија одбране" против мучења и захтевају независност, прецизност и архивирање.

– *CPT* стандарди указују да евидентирање здравственог прегледа у случајевима трауматских повреда треба обављати на специјалном обрасцу предвиђеном у ту сврху, са шематским скицама тела на којима се могу означити повреде и који ће се чувати у здравственом картону. Надаље, износи се да би било пожељно да се направе фотографије повреда и да те фотографије такође треба ставити у здравствени досије.

– *CPT* је након посете Србији 2023. године у извештају навео да је опис повреда лица лишених слободе од стране здравственог особља цивилних болница или домова здравља био површан и да је ретко било процена порекла повреда од стране лекара.

– *CPT* извештај за Србију, 2023: Од лекара који раде у болничким ургентним јединицама посебно у великим градским центрима требало би, кад год су то у могућности, захтевати да у потпуности опишу све повреде и назначе на крају својих извештаја о трауматским повредама, кад је то могуће, сваку узрочну везу између једног или више објективних медицинских налаза и изјаве лица лишеног слободе о начину настанка повреда. Ако је потребно, у болници треба издвојити безбедну собу у којој се такви прегледи могу обављати на сигуран, безбедан и поверљив начин.

– Законик о кривичном поступку, члан 129 (преглед и обдукција леша).

– Пракса из Србије: Вишеструко указано на случајеве када лекари нису адекватно документовали повреде притвореника, или нису обавестили тужилаштво упркос сумњи на злостављање – што је представљало озбиљно кршење етике и права пацијената.

– Заштитник грађана је у извештајима о случају више пута указивао на то да повреде лица лишеног слободе дијагностиковане на лекарском прегледу у здравственој установи нису документоване на начин подобан за обављање судско медицинске експертизе, односно да повреда која је констатована није описана (изглед, облик, величина), фотографисана, нити је лекарски извештај садржао мишљење лекара о повезаности навода пацијента о начину настанка повреде са констатованом повредом.

– Заштитник грађана је у годишњим извештајима истицао потребу за додатном обуком здравствених радника о важећим прописима и стандардима у области права лица лишених слободе и поступању у складу са Конвенцијом против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака, Стандардним минималним правилима УН о поступању према затвореницима, Европским затворским правилима и Истанбулским протоколом, а како би, између осталог, увођење образаца лекарских извештаја остварило суштинску сврху у погледу документовања повреда лица лишених слободе, извештавања о томе и уредног вођења и чувања документације.

13. Информисани пристанак и одбијање медицинске интервенције

а) Општа правила

Сваки пацијент има право да буде информисан о својој дијагнози, прогнози, или природи предложеног медицинског третмана

Право пацијента на информисани пристанак је основно право. За сваку медицинску интервенцију неопходан је претходни информисани пристанак пацијента, осим у јасно прописаним изузецима (хитни случајеви без свести и непосредна опасност по живот).

Информисани пристанак на лечење не исцрпљује се тиме што је на обрасцима медицинске документације унапред одштампано опште обавештење о садржини или цитат одредбе прописа о правима пацијената и дужностима лекара, већ лекар треба да пацијенту саопшти, односно објасни све оно на шта је лекар обавезан том одредбом прописа.

Лице лишено слободе има иста права на информисани пристанак и одбијање лечења као и сваки други пацијент.

Образложење и пракса:

– Закон о правима пацијената, члан 11: „Пацијент има право да од надлежног здравственог радника благовремено добије обавештење, које му је потребно како би донео одлуку да пристане или не пристане на предложену медицинску меру. // Обавештење из става 1. овог члана обухвата: 1) дијагнозу и прогнозу болести; 2) кратак опис, циљ и корист од предложене медицинске мере, време трајања и могуће последице предузимања, односно непредузимања предложене медицинске мере; 3) врсту и вероватноћу могућих ризика, болне и друге споредне или трајне последице; 4) алтернативне методе лечења; 5) могуће промене пацијентовог стања после предузимања предложене медицинске мере, као и могуће нужне промене у начину живота пацијената; 6) дејство лекова и могуће споредне последице тог дејства. // Обавештење надлежни здравствени радник дужан је дати пацијенту и без тражења. Обавештење даје надлежни здравствени радник усмено и на начин који је разумљив пацијенту, водећи рачуна о његовој старости, образовању и емоционалном стању".

– Закон о правима пацијената (чланови 15–21).

– *Oviedo Convention*, члан 5.

– Закон о правима пацијената гарантује право на прихватање и одбијање предложених медицинских мера.

– *CPT* упозорава да је лишење слободе статус, а не одрицање од права на аутономију.

– Пракса Заштитник грађана: указивао је на случајеве где су притворена лица третирана без објашњења и пристанка.

б) Поступак прибављања пристанка

Лекар мора пацијенту објаснити природу, сврху, ризике и користи предложене интервенције, указати му на могуће алтернативе и последице одбијања. Извршење наведене обавезе ће лекар у сваком конкретном случају констатовати у лекарској документацији.

Разговор лекара и пацијента мора бити вођен на начин који он разуме и у присуству преводиоца ако пацијент и лекар не говоре исти језик.

Пристанак се потврђује потписом пацијента у медицинској документацији или другим веродостојним начином (аудио запис, записник, уз сведоке).

Приликом накнадног увођења сваке нове медицинске мере потребна је сагласност претходно информисаног пацијента, односно његовог старатеља, за примену конкретне, предложене мере.

Образложење и пракса:

– *CPT* захтева јасно објашњење пре сваке интервенције, посебно код рањивих група.

– Закон о правима пацијената дефинише обавезу документовања пристанка.

– Пракса из региона: проблеми настају код језичких баријера и брзог пријема пацијената из притвора без адекватног објашњења.

в) Право на одбијање медицинске мере

Пацијент који је способан за расуђивање има право да предложену медицинску меру одбије, чак и у случају када се њоме спасава или одржава његов живот.

Лекар је дужан да пацијенту укаже на последице његове одлуке о одбијању предложене медицинске мере и да о томе од пацијента прибави писану изјаву која се прилаже и чува у медицинској документацији.

Уколико пацијент одбије давање писане изјаве о одбијању медицинске интервенције, лекар ће у присуству сведока о томе сачинити службену белешку, која се прилаже и чува у медицинској документацији.

ї) Право пацијента да „не зна"

Право пацијента да „не зна" представља важан аспект аутономије у здравственој заштити.

Сваки пацијент има право да одбије да буде информисан о својој дијагнози, прогнози, или природи предложеног медицинског третмана, осим ако би такво незнање могло да озбиљно угрози здравље других. Ово право се заснива на принципу поштовања личног достојанства и слободе избора, уз обавезу лекара да такву одлуку евидентира и потврди да је пацијент био способан да је донесе свесно и информисано.

ђ) Предузимање хитне медицинске мере над пацијентом који није у стању да саопшти пристанак

Над пацијентом који је без свести или из других разлога није у стању да саопшти свој пристанак, хитна медицинска мера може се предузети и без његовог пристанка, о чему ће се обавестити чланови уже породице, увек када је то могуће.

Наведена медицинска мера у здравственој установи се предузима на основу конзилијарног налаза.

Ако законски заступник детета, односно пацијента лишеног пословне способности није доступан или одбија предложену хитну медицинску меру, хитна медицинска мера може се предузети ако је то у најбољем интересу пацијента.

Ако се током оперативног захвата појави потреба за проширењем оперативног захвата, који се није могао претпоставити, то проширење може се обавити само ако је, на основу процене доктора медицине, односно доктора стоматологије који предузима тај захват, он неодложно потребан.

Образложење и пракса:

– *Oviedo Convention* (члан 9): Изражена воља пацијента мора се поштовати.

– *CPT* и *Istanbul Protocol*: Посебно наглашавају значај поштовања одбијања код притворених лица како би се спречиле злоупотребе и мучења.

– Закон о правима пацијената, чланови 17 и 18.

– Пракса Заштитника грађана: Забележени случајеви присилних медицинских процедура без пристанка.

ђ) Медицинска интервенција по налогу суда

Судски налог да се лице прегледа или подвргне медицинској интервенцији не ослобађа здравственог радника обавезе прибављања пристанка.

Лекар може одбити спровођење инвазивне медицинске мере на основу судског налога ако пацијент с капацитетом одлучивања то изричито одбија и ако постоји опасност за наступање штете по његово здравље, осим у изузетним случајевима када је законом прописана обавеза (на пример, присилна хоспитализација због опасности по живот других).

Важећим прописима је одређено да се узимању узорака биолошког порекла и предузимању других медицинских радњи по налогу суда (које су по правилу медицинске науке неопходне ради анализе и утврђивања чињеница у поступку), може приступити и без пристанка пацијента, изузев ако би због тога наступила каква штета по његово здравље. Лекар мора дати стручно образложење и документовати разлоге одбијања узимања узорака биолошког порекла, односно предузимања других медицинских радњи по налогу суда из разлога недостатка пристанка пацијента.

Лекар мора одбити спровођење прегледа или медицинске интервенције под условима који озбиљно угрожавају медицинску етику (на пример, присилна анамнеза у присуству припадника безбедносних служби који застрашује пацијента).

Образложење и пракса:

– *WMA Resolution on Forensic Medical Examinations*: Лекари нису извршиоци судских налога, него независни стручњаци.

– *CPT* је критиковао случајеве где су лекари вршили инвазивне прегледе без пристанка само због судског налога.

– Члан 141 Законика о кривичном поступку (узимање узорака биолошког порекла).

– Заштитник грађана је препоручио формулисање интерних смерница за поступање у случају судских налога и одбијања пристанка.

– *CPT* извештај за Србију, 2021: Примећено је да се понекад лекари осећају обавезним да ураде медицински преглед уз присуство полиције или чак инвазивне процедуре, иако нема пристанка – *CPT* је ово означио као неприхватљиво мешање у медицинску независност.

е) Обавезе лекара

Лекар је лично одговоран за поштовање принципа информисаног пристанка. Лекар мора одбити спровођење медицинске мере која није медицински оправдана или на коју пацијент с капацитетом одлучивања није пристао.

Лекар мора одбити да спроводи поступке који би могли представљати мучење, нечовечно или понижавајуће поступање, чак и по судском налогу (на пример, предузимање инвазивне медицинске интервенције без пристанка пацијента).

У случају одбијања поступања, лекар мора обавестити надлежне органе и документовати све околности у медицинској документацији.

Образложење и пракса:

– *Istanbul Protocol* наглашава обавезу одбијања поступања које крши људска права.

– *CPT* инсистира на професионалној аутономији и одговорности лекара.

– Закон о правима пацијената предвиђа обавезу поштовања воље пацијента и етичких стандарда.

ж) Обавезе и одговорности руководства

Руководство медицинске установе мора обезбедити услове и обуку особља за правилно прибављање пристанка и комуникацију с пацијентима.

Руководство је дужно да подржи особље у случају одбијања поступања супротног етици и праву.

Руководство мора успоставити јасне интерне процедуре за поступање у случају судских налога, како би се избегле злоупотребе и осигурала законитост и етичност медицинске интервенције.

Руководство је одговорно за спровођење дисциплинског поступка у случају кршења права пацијената или етичких стандарда.

Образложење и пракса:

– *CPT* и Заштитник грађана више пута су наглашавали потребу за јасним интерним процедурама и едукацијом особља како би се осигурало поштовање права на информисани пристанак.

– Пракса у Србији показала је да недостатак едукације и процедура води до притисака на лекаре да спроводе поступке мимо етике и права пацијената.

14. Везивање пацијената

а) Опште напомене

Везивање пацијената представља меру којом се пацијенту физички ограничава кретање.

Везивање пацијената се врши ради спречавања непосредне и озбиљне опасности од његовог самоповређивања или повређивања других.

Везивање пацијената се не врши из медицинских разлога.

Везивање пацијената мора бити медицински оправдано.

Везивање се никада се не сме примењивати као врста казне.

Везивање пацијента мора бити крајња мера, апсолутно нужна и пропорционална опасности коју спречава, временски ограничена на најкраће могуће трајање.

Везивање пацијента мора бити прецизно документовано.

Лекар пре приступања везивању мора обавити разговор са пацијентом, проценити ризике, покушати са применом мање рестриктивних мера попут вербалне деескалације, смирења медикаментима и сл., а што мора бити прецизно документовано.

Образложење и пракса:

– *Nelson Mendela Rules* (правила 47 и 82): Физичка ограничења су дозвољена само као крајње средство.

– (*CPT/Inf* (2021)*1 Rev. 2017*) захтева „*step-by-step*" приступ с документовањем сваке фазе.

– *CPT* извештај за Србију 2021: Критика због рутинског везивања лисицама без медицинске процене.

– Заштитник грађана (НПМ): У бројним извештајима из посета указивао је на потребу да се обезбеди обука здравствених радника о условима и поступку примене мере физичког спутавања узнемирених пацијената, као и тренинзи у примени напредних техника ненасилног физичког спутавања.

– *Nelson Mendela Rules* и *CPT*: Инсистирају на индивидуалној процени и минималној рестрикцији.

б) Дозвољена средства за везивање

Везивање пацијента у здравственој установи мора се вршити искључиво специјализованим медицинским средствима намењеним за безбедно фиксирање.

Средства за везивање морају бити дизајнирана да спрече повреде, омогуће основне физиолошке потребе и лако отпуштање.

Забрањено је везивање у положају који може угрозити дисање или изазвати озбиљне повреде (на пример, на стомаку или са рукама иза леђа).

Везивање пацијента у здравственој установи се не сме вршити полицијским средствима попут металних лисица.

Фиксирање једног екстремитета пацијента за болнички кревет је недозвољено, јер може довести до тешких последица по здравље и живот пацијента.

Образложење и пракса:

– Међународни стандарди забрањују употребу средстава за спутавање која су „сама по себи понижавајућа или болна" и налажу да се друга средства за спутавање користе рестриктивно, само у изузетним случајевима, као и када су блаже методе контроле већ безуспешно испробане.

– *CPT* стандарди: „*Полицијске лисице нису прихватљиве за медицинско везивање*".

– Извештаји Заштитник грађана: Забележени су случајеви где су пацијенти везани лисицама сатима у болници, што је оцењено као нечовечно поступање.

– *Nelson Mendela Rules*: Обавеза хумане и пропорционалне употребе мера контроле.

– *CPT* извештај за Србију, 2015: Уочено је коришћење металних лисица за везивање пацијента за болнички кревет. *CPT* је то назвао „*очигледно неприхватљивом праксом која представља нехумано и понижавајуће поступање*".

в) Процедура везивања

У случају да се везивање пацијента предузима јер је неопходно и неодложно, из очигледног разлога усмереног на спречавање пацијентовог самоповређивања или повређивања других, о томе мора бити одмах обавештен лекар психијатар, који је обавезан да одмах приступи пацијенту, обави потребне дијагностичке радње, утврди оправданост везивања и размотри да ли ће евентуално донети меру физичког спутавања пацијента везивањем.

Везивање пацијената се спроводи искључиво од стране посебно за то обучених здравствених радника и заснива се само на етичким и правним оквирима.

Предузето везивање пацијента које је било неопходно, обавештавање лекара психијатра о томе, његов приступ пацијенту и његов налаз о оправданости везивања пацијента морају бити прецизно документовани и образложени, као и потписани од стране лекара и других здравствених радника који су учествовали у везивању.

ī) Мера физичкоī сūтавања ūацијенūа везивањем

Меру физичког спутавања пацијента везивањем доноси искључиво лекар психијатар.

Одлука лекара психијатра о одређивању мере физичког спутавања пацијента везивањем мора бити прецизно документована, уз образложење разлога, процене ризика и очекиваног трајања, те својеручно потписана.

Лекар психијатар је обавезан да пацијента за кога је одредио меру физичког спутавања везивањем прегледа најмање свака два сата, уз процену потребе за наставком мере, што ће прецизно документовати, уз образложење разлога, процене ризика и очекиваног трајања и својеручно потписати.

Поред везаног пацијента увек мора бити присутан здравствени радник.

Трајање везивања мора бити минимално потребно време, уз редовно преиспитивање могућности прекида.

Сваки прекид и поновно везивање се посебно документује, уз навођење разлога.

Мера физичког спутавања пацијента везивањем никада се не сме користити или продужавати како би се компензовао недостатак особља.

Током спровођења мере физичког спутавања пацијента везивањем мора бити обезбеђен стални надзор здравственог радника у истој просторији или у непосредној близини.

У просторију у којој се спроводи мера физичког спутавања пацијента везивањем не сме бити дозвољен приступ другим пацијентима који нису везани.

Образложење и пракса:

– *CPT* инсистира на сталном присуству особља и редовној процени психијатра.

– *Nelson Mendela Rules*: Забрањено је аутоматско или непропорционално везивање.

– Србија: *CPT* и Заштитник грађана су указивали да пацијенти бивају везани сатима без надзора и медицинске евалуације.

– Модел смернице једне западне европске клинике: Обавезно физичко присуство медицинске сестре у просторији са везаним пацијентом, дневник надзора на сваких 15 минута, преглед психијатра на два сата, специјализована опрема за безбедно фиксирање.

– *CPT* јасно осуђује везивање пред другим пацијентима.

– *Istanbul Protocol* забрањује сваки вид понижавајућег поступања.

– Заштитник грађана: Примедбе на „јавна" везивања у заједничким болничким собама.

g) Везивање пацијената ради спречавања бекства

Везивање пацијента ради спречавања његовог бекства из здравствене установе није дозвољено.

Пацијент који се везан лисицама спроводи у здравствену установу биће ослобођен истих одмах по довођењу у здравствену установу.

За разлику од везивања пацијената које се примењује искључиво ради спречавања непосредне и озбиљне опасности од самоповређивања пацијента или повређивања других, о чему одлуку доноси лекар психијатар у складу са правилима медицинске струке, везивање пацијента ради спречавања његовог бекства из здравствене установе представљало би додатно угрожавање права лица лишеног слободе. Наиме, у затворским/притворским и полицијским просторијама лица лишена слободе нису везана, она могу слободно да се крећу у просторији у којој су смештена, па је недопустиво супротно поступање према њима када су пацијенти у здравственој установи.

Проблем опасности од бекства из здравствене установе пацијента лишеног слободе требало би да се реши присуством припадника службе безбедности испред врата просторије у којој се налази то лице, као и постављањем препрека за потенцијално бекство кроз постојеће отворе (на пример, решетке на прозорима).

Образложење и пракса:

– *Nelson Mendela Rules*: Обавеза хумане и пропорционалне употребе мера контроле.

– Међународни стандарди забрањују употребу средстава за спутавање која су „*сама по себи понижавајућа или болна*" и налажу да се друга средства за спутавање користе рестриктивно, само у изузетним случајевима.

– Извештаји Заштитника грађана: Забележени су случајеви где су пацијенти везани лисицама сатима у болници, што је оцењено као нечовечно поступање.

ђ) Одговорност руководства установе

Руководство мора обезбедити адекватна медицинска средства за везивање, успоставити процедуре за редовно надгледање везаних пацијената, организовати обуку особља у правилном и хуманом везивању.

У циљу спречавања могућности бекства пацијента лишеног слободе из здравствене установе и отклањања разлога за његово везивање, руководство установе је дужно да у просторијама у којима бораве пацијенти лишени слободе обезбеди препреке које ће онемогућити потенцијално бекство кроз постојеће отворе (на пример, решетке на прозорима).

Руководство је одговорно за контролу и надзор примене стандарда везивања пацијента и реаговање на свако непоштовање.

У случају инцидента или повреда пацијената током везивања, руководство мора спровести интерну истрагу и предузети одговарајуће мере.

Образложење и пракса:

– *CPT*: Руководство сноси одговорност за обезбеђење услова који спречавају злостављање.

– Заштитник грађана: Препорука за Смернице обуке особља и евиденцију сваког везивања.

15. Поступање у случају штрајка глађу

а) Дефиниција и опште одредбе

Штрајк глађу је намерно и свесно одбијање уноса хране (и/или течности) као облик протеста, израза воље неслагања или притиска на власти или институције

Штрајк глађу није по себи психијатријски поремећај, већ свесна одлука која има етичке и правне импликације.

Здравствени радници морају поштовати аутономију пацијента, осим ако постоје јасни докази да особа није способна да доноси информисане одлуке (на пример, у случају акутне психотичне епизоде).

Образложење и пракса:

– *Malta Declaration* разликује „*гладовање из протеста*" од поремећаја свести или болести.

– *CPT* истиче дужност лекара да провери капацитет одлучивања, али и да поштује одбијање хране.

– Заштитник грађана је евидентирао случајеве принудног храњења без процене капацитета пристанка.

б) Обавеза процене капацитета за одлучивање

Дежурни лекар дужан је да разговара са особом која штрајкује глађу како би проверио њену оријентацију, свест, разумевање последица и способност одлучивања.

Уколико постоји сумња на умањени капацитет (на пример, делиријум, психотични поремећај), потребно је обавити психијатријски преглед.

Свеукупно поступање, све налазе и закључке лекар мора документовати.

Образложење и пракса:

– *Malta Declaration*: Прописује обавезу процене капацитета одлучивања.

– *Istanbul Protocol*: Наглашава документовање разговора и медицинског стања.

– *CPT* стандарди: Лекар мора бити сигуран да одлука о одбијању хране није последица психијатријске болести која би онемогућила слободно одлучивање.

в) Поштовање информисаног пристанка и права на одбијање лечења

Ако лице лишено слободе које штрајкује глађу има капацитет одлучивања и одбија медицинску интервенцију, здравствени радник мора поштовати његову одлуку.

Присилно храњење или медицинска интервенција без пристанка дозвољена је само ако особа нема капацитет да разуме и донесе одлуку.

Свака одлука о одбијању интервенције мора бити потписана или забележена у присуству сведока, са јасним објашњењем које је дато пацијенту.

Образложење и пракса:

– *Malta Declaration*: „*Присилно храњење против воље способне особе је неетично и неприхватљиво*".

– Европски суд за људска права (случај *Nevmerzhitsky v. Ukraine*): Присилно храњење без процене капацитета крши члан 3 *ECHR*/ ЕКЉП.

– *CPT*: Присилно храњење мора бити крајња мера, уз строго медицинско оправдање и документацију.

ī) Поступање и мониторинг

Лекар је дужан да редовно прати виталне функције и опште стање особе која штрајкује глађу, води детаљну медицинску документацију о сваком прегледу, тежини, хидратацији и лабораторијским параметрима, као и да штрајкача глађу обавештава о медицинским ризицима и последицама.

Мониторинг мора бити свакодневан или чешћи у складу са здравственим стањем.

У случају погоршања стања, лекар мора предложити хоспитализацију или интензивни надзор.

Образложење и пракса:

– *Malta Declaration*: Наглашава право особе на информацију о ризицима.

– *CPT* : Тражи свакодневно праћење и евидентирање.

– Пракса у Србији: Заштитник грађана је указивао на неадекватно вођење медицинске евиденције о штрајкачима глађу.

g) Обавезе у вези са документовањем

Сваки преглед, разговор, мониторинг и одлука пацијента морају бити јасно документовани у медицинској документацији.

Посебно мора бити забележено објашњење ризика које је дато пацијенту, процена капацитета, одлука пацијента и евентуално одбијање потписивања, као и присуство сведока при одбијању.

Документација мора бити доступна за надзор релевантних тела (на пример, Заштитника грађана, НПМ).

Образложење и пракса:

– *CPT* и *Istanbul Protocol*: Наглашавају значај прецизне медицинске евиденције за заштиту права пацијента и професионалне одговорности лекара.

– *Malta Declaration*: Документовање је основ професионалног поступања у случајевима штрајка глађу.

ђ) Улога руководства установе

Руководство установе је дужно да обезбеди процедуре и обуку особља за поступање у случајевима штрајка глађу, омогући адекватне

услове за мониторинг (лабораторија, лежајеви, транспорт), као и да пружи подршку особљу у етички захтевним ситуацијама и заштити их од притисака да спроводе неетичне мере.

Руководство мора сарађивати са надлежним органима и телима за превенцију мучења како би се обезбедило поштовање међународних стандарда.

Образложење и пракса:

– *CPT*: Руководство има кључну улогу у обезбеђивању услова који омогућавају етичну медицинску праксу.

– *Malta Declaration*: Наглашава обавезу заштите лекара од притисака за неетично присилно храњење.

– Пракса у Србији: Заштитник грађана је указивао на случајеве где су здравствене установе биле без јасних процедура или опреме за безбедно и хумано праћење штрајка глађу.

Miloš R. Janković
attorney at law in Belgrade

TREATMENT OF DETAINED PATIENTS IN HEALTHCARE INSTITUTIONS

Summary:

The article discusses the obligations of healthcare institutions and medical staff in situations where they receive a patient deprived of liberty, who is in need of medical care and protection. The author advocates for establishment of standards of conduct in such situations and presents domestic and international sources and practices that form the basis for defining these standards.

Key words: patient, healthcare institution, medical ethics, standards for patient protection, detention

Датум пријема рада: 17. јуни 2025.
Датум прихватања рада: 2. јул 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА ПОЛЕМИКА

УДК 347.23(497.11)
342.739
341.645:341.231.14(4)

Јовица Косић
адвокат у Београду*

ПРАВО НА ДОМ И ПРАВО НА ИМОВИНУ ПРЕМА ЕВРОПСКОЈ КОНВЕНЦИЈИ О ЉУДСКИМ ПРАВИМА И УСТАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак:

У поступцима за исељење лица које немају ваљани правни основ за коришћење станова судска пракса указује да се захтеви за исељење представљају и тумаче као мешање у право на дом, као акт којим се укида фактичка могућност коришћења простора намењеног за живљење (као дом се подразумева место где је лице настањено и са којим местом има довољну јаку и физичку повезаност). Нужно је оценити сразмерност и оправданост мешања права на дом са правом на имовину, те могућност дату суду да отворено и слободно врши процену сразмерности супротстављених интереса два носиоца права, све то правдајући легитимним циљем који се жели постићи заштитом носиоца права на дом, а на штету носиоца права на имовину, утврђењем пропорционалности позивањем на то да је мешање, односно ограничење права на имовину у складу са стандардима Савета Европе.

Кључне речи: право на поштовање дома, право на имовину, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Устав Републике Србије, тест пропорционалности, правична равнотежа јавног и приватног интереса, сразмеран циљ ограничења права својине правом на дом.

* Електронска адреса аутора: advokatkosic@gmail.com

I. Увод

На основу члана 16 став 2 Устава Републике Србије општеприхваћена правила међународног права и потврђени међународни уговори саставни су део правног поретка Републике Србије и непосредно се примењују. Потврђени међународни уговори морају бити у складу са Уставом.

По члану 18 Устава Републике Србије људска и мањинска права зајемчена Уставом непосредно се примењују. Уставом се јемче, и као таква, непосредно примењују људска и мањинска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима. Законом се може прописати начин остваривања ових права само ако је то Уставом изричито предвиђено или ако је то неопходно за остварење појединог права због његове природе, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајемченог права. Одредбе о људским и мањинским правима тумаче се у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење.

Устав Републике Србије у члану 194 став 5 одређује да закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права.

Према члану 8 Европске конвенције,[1] свако има право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке, те се јавне власти неће мешати у вршење овог права, осим ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.

Према члану 1 Протокола 1 уз Конвенцију свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права. На-

[1] Закон о ратификацији Европске конвенције за заштиту Људских права и основних слобода са протоколима ...., *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2023, 5/2005-испр., и *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2010 и 10/2019 (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*) – Европска конвенција или Конвенција.

ведена одредба ни на који начин не утиче на право државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу са општим интересима, или да би обезбедила наплату пореза или других дажбина или казни.

Право на имовину није апсолутно право, јер га држава може ограничити под одређеним условима, али такво мешање државе у право на имовину мора да буде законито, да постоји правична равнотежа и да држава тежи легитимном циљу у јавном интересу и то на пропорционалан начин, став је Европског суда за људска права (ЕСЉП).[2]

Уставни суд Републике Србије у својој одлуци[3] налази да у спроведеном парничном поступку нису биле обезбеђене одговарајуће процесно-правне гаранције са становишта заштите права на поштовање дома из члана 8 Конвенције. Такав пропуст по ставу Суда представља разлог за утврђење повреде права на поштовање дома, те Уставни суд утврђује да је пресудом Апелационог суда у Београду повређено право подноситељке уставне жалбе на поштовање дома из члана 8 Европске конвенције, па је уставну жалбу усвојио и одредио да се штетне последице утврђене повреде права отклоне поништајем оспорене пресуде и поновним одлучивањем о жалбама странака изјављеним против првостепене пресуде Првог основног суда у Београду; Уставни суд утврђује да је суд дужан да оцени сразмерност мешања и да ли је такво мешање утемељено на закону и усмерено на постизање легитимног циља, нужно примењујући члан 8 Конвенције, пошто је истакнут приговор мешања у право на поштовање дома.

Према члану 58 Устава Републике Србије јемчи се мирно уживање својине и других имовинских права стечених на основу закона. Право својине може бити одузето или ограничено само у јавном интересу утврђеном на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне. Законом се може ограничити начин коришћења имовине. Одузимање или ограничење имовине ради наплате пореза и других дажбина или казни дозвољено је само у складу са законом.

Да би мешање у право на имовину лица било оправдано, потребно је да је то предвиђено законом (легално), да је у општем интересу (легитимно) и да постоји разуман однос пропорционалности између из-

[2] hudoc.echr.coe.int/ ЕСПЉ, предмет *Bayeler v. Italy 33202/96* од 5. јануара 2000. године.

[3] Одлука Уставног суда Републике Србије Уж. 2486/2017 од 26. децембра 2019. године.

речене мере и циља који се жели постићи у заштити права на имовину, став је Врховног касационог суда.[4]

Према члану 40 Устава Републике Србије стан је неповредив. Нико не може без писмене одлуке суда ући у туђи стан или друге просторије против воље њиховог држаоца, нити у њима вршити претрес. Држалац стана и друге просторије има право да сам или преко свога заступника и уз још два пунолетна сведока присуствује претресању. Ако држалац стана или његов заступник нису присутни, претресање је допуштено у присуству два пунолетна сведока. Без одлуке суда, улазак у туђи стан или друге просторије, изузетно и претресање без присуства сведока, дозвољени су ако је то неопходно ради непосредног лишења слободе учиниоца кривичног дела или отклањања непосредне и озбиљне опасности за људе или имовину, на начин предвиђен законом.

Члан 3 Закона о основама својинско-правних односа[5] одређује да власник има право да своју ствар држи, да је користи и да њоме располаже, у границама одређеним законом.

Према ставу Врховног касационог суда право својине је апсолутно право јер делује према свима, а подразумева и неограничено право коришћења свом титулару.[6]

Устав наводи да закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права. Постојећи законски оквир данас нема адекватна решења у околностима супротстављених решења датих у Европској конвенцији и оних садржаних у уставним гаранцијама из Устава Републике Србије и праву из члана 3 ЗОСПО. Ако су сва права и обавезе из Конвенције биле познате пре доношења Устава Републике Србије 2006. године,[7] поставља се питање зашто се дозволило да Устав гарантује право на имовину на начин и у обиму како је то утврђено, а не познаје право на дом, коме праву се даје предност.

---

[4] Пресуда Врховног касационог суда у предмету Рев. 4352/2021 од 22. марта 2023. године.

[5] Закон о основама својинскоправнх односа – ЗООСО, *Службени лист СФРЈ*, бр. 6/80 и 36/90, *Службени лист СРЈ*, бр. 29/96 и *Службени гласник Србије*, бр. 115/2005-др. закон.

[6] Пресуда Врховног касационог суда у предмету Рев. 8698/23 од 6. априла 2023. године.

[7] Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

II. Дефинисање права

Да ли је право својине, као стварно право, највиша правна и фактичка власт над ствари, као материјалној вредности, како то гарантују члан 58 Устава Републике Србије, члан 3 ЗОСПО, те свакако и члан 1 Протокола 1 уз Европску конвенцију, и да ли, као такво, може бити ограничено или одузето, и под којим условима, а да се не угрожава право из члана 1 Протокола 1, односно да ли право на дом предвиђено чланом 8 Конвенције има превагу?

Нужно је поставити питање како судови тумаче и примењују члан 8 Конвенције, те зашто се игноришу одређења која су дата како у самом члану 8, али и члану 1 Протокола 1 уз Конвенцију, те заборављају одређење у члану 32 Конвенције, које каже да мешање државе у право на имовину мора да буде законито, да постоји правична равнотежа и да држава тежи легитимном циљу у јавном интересу и то на пропорционалан начин.

Зашто је ово питање нужно?

Према члану 8 Европске конвенције, јавне власти се неће мешати у вршење права на дом, осим ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву у интересу националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.

Сам по себи, члан 8 Конвенције је врло комплексан и омеђен бројним цитираним условима, те је *a priori* примена тог права у заштити корисника туђе имовине – стана, као места живљења, произвољна ако нису утврђени услови који се дефинишу у наведеној одредби. Заштита тог права се сматра неопходношћу демократског друштва.

Када се већ примењује члан 8 Конвенције, немогуће је његову примену не довести нужно у везу са чланом 1 Протокола 1, а са аспекта Конвенције и члана 194 става 4 Устава Републике Србије, јер и носилац права на имовину има право на неометано уживање своје имовине и нико га не може лишити његове имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права.

У односу та два права – права на поштовање дома, заснованог само на фактичкој чињеници, и права на имовину, које је засновано на закону и ваљаном правом основу стицања, поставља се процена супротстављених интереса са тежњом ка успостављању пропорционалности, као изнуђеном решењу, наметањем фактичког над правним; између два средства, која се виде као погодна, одабира се наводно оно које је

мање угрожено, односно повређено. Конвенција даје право држави да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу са општим интересима. Да ли је општи интерес увек и појединачни интерес? Суд мора увек да утврђује да ли је постигнута правична равнотежа између општег и појединачног интереса. Основа демократског друштва је владавина права и правна сигурност. Да ли је наметање фактичке чињенице над правним околностима правна сигурност?

У корелацији права из члана 8 Конвенције и права из члана 1 Протокола 1 не види се надмоћ права из члана 8 која се ствара у пракси судова.

Ако би се вршила временска анализа, право из члана 8 Конвенције установљено је даном њеног доношења – 4. новембра 1950. године, а право из члана 1 Протокола 1, накнадно, установљено даном усвајања Протокола 20. марта 1952. године. Протокол 1 је ступио на снагу две година касније.

Временским одређењем установљених права може се закључити да је доносилац омеђио права из члана 8 Конвенције накнадним дефинисањем права на имовину (право неометаног располагања као суштину права на имовину), а што сматрам да нужно упућује на опрез код анализе и примене права на поштовање дома, јер је лишење права својине ограничено не само јавним – општим интересом, него и условима предвиђеним законом, у складу са начелима међународног права; ово се мора схватити тако да право на поштовање дома мора имати и правну заснованост као што је има и право на имовину, да би та два права могла бити доведена у исту раван.

Чињеница је да је Уставни суд Републике Србије у наведеној одлуци из 2019. године[8] утврдио постојање права на дом независно од тога што апликант нема правни основ коришћења, али сматрам да наведена одлука не би смела да представља израз правилног сагледавања и тумачења права из Европске конвенције и елиминисање става 2 члана 1 Протокола 1 који даје за право држави да примењује законе које сматра потребним да би се регулисало коришћење имовине у складу са општим интересом. Општи интерес је поштовање Устава и закона, што је гаранција правне сигурности грађана Републике Србије; у овом смислу, у признању права на поштовање дома мора се ценити и законитост те државине (имајући у виду да постоје закони који су регулисали и данас регулишу право становања). Ово значи да не би било правне неизвес-

[8] Одлука Уставног суда наведена у фусноти број 3.

ности или несигурности у погледу тога како се право стиче, користи или губи. Ако се носилац права на поштовање дома позива на своје право, то мора „имати" и одговарајуће право – правни основ да би се супротставило праву на имовину. Уставни суд тврди да је ЕСЉП у предмету *McCann* против Уједињеног краљевства утврдио да губитак дома представља најизразитији облик мешања у право на поштовање дома, те да је нужно ценити сразмерност и оправданост таквог мешања и да судови треба да утврде да је мешање било утемељено на закону и усмерено ка постизању легитимног циља. Разуман је, начелно, овакав став Суда, али основано сумњам да Суд заборавља конкретан случај, јер говори о праву на поштовање дома у ситуацији када то право нема никакав правни основ, већ постоји само фактичка чињеница наспрам права на имовину које је легално и легитимно засновано на праву.

Ако свако има право на неометано уживање своје имовине и да га нико не може лишити имовине, осим у јавном интересу, поставља се питање како је могуће наметање приватног интереса лица, које се позива на право на дом на основу фактичке ситуације, а чиме се ограничава право носиоца права на имовину да ту своју имовину слободно користи.

На основу тумачења Конвенције, лишавање имовине могуће је под одређеним околностима, а то су: законитост, јавни интерес и пропорционалност у тежњи оптимизације односа два права. Увек се говори о два права која су супротстављена, а што значи да оба права треба да имају своју правну заснованост, а не само фактичку. У супротстављеним интересима судови теже успостављању правичне равнотеже између јавног и приватног интереса – да држава пружи заштиту тражиоцу права на дом, а на терет носиоца права на имовину.

Приватан интерес тражиоца права на дом није и јавни интерес. У сукобу два права са различитим интересима, суд наметнуту пропорционалност мора да темељи на владавини права гарантованој чланом 3 Устава Републике Србије која почива на неотуђивим људским правима; она су као таква призната носиоцу права на имовину у члану 58 Устава и мора му се пружити законом дефинисана заштита (у члановима 37 и 75 ЗОСПО); све ово је, сматрам, у складу са правима из члана 1 Протокола 1.

Захтев за исељење држаоца стана у образложењу једне пресуде Апелационог суда у Београду[9] тумачи се као мешање у право на дом са

[9] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж. 2285/19 од 19. септембра 2019. године.

наметањем обавезе суду да, према члану 20 став 3 Устава Републике Србије, води рачуна о праву које се ограничава, као и о важности сврхе ограничења, уз став да је ограничење својинских права власника стана оправдано и да тим створеним ограничењем права својине није нарушена наводна осетљива равнотежа између права на дом лица чије се исељење тражи у односу на право власника.

Стиче се утисак да је суд трагао за тим да се изнађе где је мања штета, а већа корист. Суштина ограничења носиоца права на имовину у супротстављеној пропорционалности (претпостављам оправданости) је била да се обезбеди право на дом лицу које има фактичку везу са местом живљења, које нема други дом, где је нађена и важност сврхе ограничења легитимног права носиоца права на имовину који је ускраћен у свом пуном обиму права које му је, такође, гарантовано.

Право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке, како то предвиђа члан 8 Конвенције, није апсолутно право и не може се примењивати независно од члана 1 Протокола 1, те не би смело да буде на штету права на имовину. Став два цитираног члана наводи да се јавна власт неће мешати у вршење овог права, осим ако то није у складу са законом и неопходно у демократском друштву, а ради заштите права и слобода других.

Члан 1 Протокола 1 указује да свако мешање јавне власти у мирно уживање имовине мора бити законито и да у тесту пропорционалности и општег интереса суд не сме доносити одлуке на штету носиоца права на имовину.

Да ли појам законитог мешања подразумева управо утврђивање правног основа за коришћење туђе имовине да би се то лице уопште могло позивати на право на дом, а не само позивати на трајну фактички везу са местом живљења, односно да би тиме себи могло створити право? Та фактичка чињеница трајне физичке везе са местом живљења суштински обесмишљава било који поступак за исељење и сва Уставом и законима дата овлашћења власника стана (иако су та права регулисана не само националним правом, него и самим чланом 1 Протокола 1).

Основно право носиоца права на имовину је да слободно користи и располаже са својим правом у пуном капацитету, са легитимним очекивањем да то право као такво користи и добије потребну судску заштиту у случају угрожавања или повреде. То су права призната одредбама ЗОСПО, у складу са чланом 58 Устава Републике Србије у домену заштите својине и државине, али као таква призната и препозната у члану 1 Протокола 1 (не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом).

Да би добио правну заштиту од суда у обиму како је то признато чланом 3 ЗОСПО, носилац права на имовину мора доказати свој правни интерес да би се користио правом из члана 37 или 75 ЗОСПО, тј. да је носилац права својине или државине.

Носилац права на дом је видно привилегован, јер у поступку за исељење истиче приговор позивањем на право на дом према члану 8 Конвенције и пружа само доказе о везаности за простор – стан где живи, да би му/јој суд пружио заштиту.

Због чега се стиче утисак да се право на дом жели приказати као јаче од права на имовину?

Тумачењем датог права јасно је да држава има обавезу мешања у случају позивања на право на дом од стране држаоца туђе имовине – стана, али има и обавезу да штити легитимна права и слободе носиоца права на имовину. Држава нема права наносити штету носиоцу права на имовину, а то му чини управо ограничавајући му права правом на поштовање дома.

Где је пропорционалност два права која се не могу упоређивати?

Пракса судова доводи до сукоба права на дом и права на имовину, као наводно супротстављених права, где је превага на оном првом. Да ли је право власника на исељење усељеног лица легитиман циљ у заштити Уставом гарантованог права из члана 58 Устава и члана 3 ЗОСПО, као и члана 1 Протокола 1 и у којом мери то право сме и може бити угрожено?

Да ли позивање држаоца државне или приватне имовине – стана на право на дом, јер је становање од егзистенцијалне важности, јаче од позивања власника ствари на заштиту његових својинских права, а држалац стана нема основ коришћења, односно нема законитости и савесности у државини (зна да нема основ, ћути, чека да буде тужен и истиче приговор да има право на дом)? Ако држалац туђе имовине држи туђу имовину свестан да нема никаква законом призната права, да ли је такво држање акт савесног поступања или акт изигравања права?

Да ли је у тесту пропорционалности и процене супротстављених интереса реч о конкуренцији права и уопште да ли та права могу бити доведена у исту раван?

Право на дом није ни економско, ни социјално право, али је очигледно да у пракси судова има елементе социјалног статуса лица на кога се то право односи и суд га признаје на штету приватних интереса носиоца права на имовину. Ускраћивањем носиоца права на имовину да користи своје право у пуном обиму због постојања права на дом из члана 8 Конвенције сматрам неприхватљивим јер најчешће постоје

супротстављена два приватна интереса, а члан 1 Протокола 1 указује да нико не може бити лишен своје имовине осим у јавном интересу.

Да ли је приватан интерес носиоца права на дом јавни интерес како то објашњава члан 1 Протокола 1?

ЕСЉП у пресуди из 1986. године[10] говори о нужности процене равнотеже, односно пропорционалности у проналажењу погодности и нужности код датих околности. Исти Суд у одлуци из 1995. године[11] сматра да не постоји обавеза државе нити право сваког појединца да поседује стан или дом за себе.

Где је сразмеран циљ који се треба постићи доношењем правилне и на закону засноване пресуде у сукобу два приватна интереса, корисника стана и власника стана? Да ли је везаност држаоца стана приказана као јака, стварна и трајна повезаност са станом у довољној мери легитимна да се угрожава не само члан 58 Устава РС и члан 3 ЗОСПО, већ и члан 1 Протокола 1 где свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине, те да нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права?

У супротстављању два приватна интереса где је јавни интерес, као прописани услов дефинисан у члану 1 став 1 Протокола 1? Наведена одредба Протокола ни на који начин не утиче на право државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу са општим интересима и условима прописаним законом. А где је приватни интерес легитимног и легалног носиоца права на имовину? Да ли и он/она има право на заштиту?

Врховни касациони суд у пресуди из 2020. године[12] указује да чињеница да је тужени дуго времена провео у стану сама за себе није довољна да му се по том основу и призна право на дом. Суд посебно износи да је према члану 32 Конвенције једино ЕСЉП надлежан да тумачи и примењује одредбе Конвенције, а што значи да то не могу чинити домаћи судови.

Исти Суд у другом предмету из 2020. године[13] указује на одредбе националног права, тј. Закона о становању који прописује да за кориш-

---

[10] Пресуда ЕСЉП *James и др. против Уједињеног краљевства 8793/79* од 21. фебруара 1986. године.

[11] Пресуда ЕСЉП *Velosa Barreto против Португалије 18072/91* од 21. новембра 1995. године.

[12] Пресуда Врховног касационог суда Рев. 1376/2019 од 13. маја 2020. године.

[13] Пресуда Врховног касационог суда Рев. 2912/2020 од 9. децембра 2020. године.

ћење стана мора постојати правни основ чиме би држалац дао доказе о законитости своје државине, постојању правног основа како су то регулисали закони о стамбеним односима, односно о становању. Суд усваја ревизију, јер судови нису имали у виду члан 8 став 1 Конвенције за заштиту људских права и основних слобода, сматрајући примену ове одредбе нужном.

У околностима када суд нађе да је основано мешање државе у нечија имовинска права, ограничавањем истих, те да је такво ограничавање законито, а да нема у националном праву регулисано право на дом и служи постизању циља који је у јавном интересу, нужно је извршити правилну процену примене такве мере која је потребна ради постизања циља у јавном интересу применом теста пропорционалности да би се утврдила могућа сразмера између два права. Приватни интерес носиоца права на имовину мора бити повређен и трпети штету. Да ли је то дозвољиво са аспекта члана 154 Закона о облигационим односима?

Колико је тестом пропорционалности могуће пронаћи правичну равнотежу између захтева носиоца права на дом у односу на право на имовину, а да носилац права на имовину није повређен у свом праву са аспекта националног права и права признатих у члану 1 Протокола 1?

Члан 1 Протокола 1 утврђује да *„мора постојати однос сразмерности између употребљених средстава и циља који се жели постићи*". Према члану 58 Устава Републике Србије држава јемчи мирно уживање својине и других имовинских права стечених на основу закона. Према члану 3 ЗОСПО власник има право да своју ствар држи, да је користи и да њоме располаже у границама одређеним законом.

Како држава савладава проблем несумњиве повреде права на имовину давањем приоритета праву на дом?

Уставни суд у својој одлуци из 2015. године[14] наводи да је сагласно члану 16 став 2 Устава Републике Србије Европска конвенција саставни део правног поретка Републике Србије и да се непосредно примењује, па налази да су редовни судови у судским поступцима дужни да одредбе меродавног права примењују и тумаче у складу са одредбама Европске конвенције, као и да је то идентично становиште у погледу примене и тумачења домаћег права садржано и у пресуди ЕСЉП у предмету *Станков против Словачке*. За признавање права на дом према члану 8 Конвенције Уставни суд тумачи да је битно постојање трајних и чврстих веза лица са тим простором, а да је без утицаја законитост основа

[14] Одлука Уставног суда Републике Србије Уж. 9495/2013 од 22. октобра 2015. године.

коришћења, а позивајући се на одлуку ЕСЉП у предмету *Buckley против Уједињеног краљевства* од 22. септембра 1996. године.

Да ли држава у постојећем правном оквиру може или мора да девалвира Уставне и законске гаранције? Обавеза је државе да примењује норме међународног права и прати праксу Европског суда за људска права, али водећи рачуна да ли је ограничење својинских права власника стана оправдано и да ли је поштовањем права на дом нарушена равнотежа два права, под питањем да ли је уопште могуће успостављати и правити равнотежу та два права, једног које се заснива на правном интересу носиоца да ужива, користи и располаже својим правом на имовину без икаквих ограничења, на законом дозвољен начин, у односу на право држаоца туђе имовине који тражи и очекује поштовање права на достојанствен живот, јер би исељењем из туђег стана у коме живи дуже времена (јака континуирана повезаност) остао без дома и завршио на улици, а легитимно право да држи туђу имовину нема, нити је икада и покушао стећи. Да ли право на имовину може и треба да буде претежније од права на поштовање породичног и приватног живота? Да ли право на имовину и право на дом могу бити уопште конкурентна права, јер признавањем права на дом ограничава се право на имовину?

Свако мешање у права заштићена чланом 1 Протокола 1 мора да испуни захтев у погледу законитости, односно мора бити у складу са законом. То јасно стоји у члану 1 – да нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом. Услови су, каже Конвенција, предвиђени законом, а не Конвенцијом. Ако Конвенција говори о закону, то се, претпостављам, мисли на национални закон.

Постојање законитости се тумачи као усклађеност са владавином права, а што значи и правну сигурност, која је утврђена чланом 3 Устава Републике Србије. Начело законитости подразумева да се примењују одредбе унутрашњег права које су доступне, прецизне и предвидиве у погледу своје примене, а што, сматрам, да треба да буде са аспекта члана 58 Устава Републике Србије, члана 3, односно члана 37 и 75 ЗОСПО.

Да ли је законито ограничити право на имовину правом на поштовање дома само уз околности постојања трајних и чврстих веза држаоца туђе имовине? Тумачењима ова два права проналази се изнуђено решење да то може бити само ако је прописано законом, да је у јавном интересу и да је успостављена правична равнотежа између два супротстављена права.

Да ли је право на имовину условљено у погледу тога како се мора користити?

Члан 3 ЗОСПО даје право власнику да своју ствар држи, да је користи и да са њом располаже, у границама одређеним законом. Члан 1 Протокола 1 наводи да свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине. Дакле, нема ограничења, осим оних законом предвиђених. Свако је слободан да користи своје право на имовину, својом одлуком да ли ће користити своју имовину, када и како.

Где и како је пронађен појам правичне равнотеже у ограничењу права на имовину?

Нико не може бити лишен своје имовине, осим у околностима у цитираном члану 3 ЗОСПО. Лишити имовине није исто што и ограничити право на имовину, како се то покушава учинити чланом 8 Конвенције и довођењем два права у корелацију. Сматрам да су одлуке судова којима се инсистира на праву на дом које се заснива само на фактичким чињеницама, а не на законитој државини, којим правом се ограничава право на имовину, апсолутно неприхватљиве и представљају ограничење права на имовину супротно условима прописаним како нашим Уставом, тако и чланом 1 Протокола 1. Посматрано са аспекта Конвенције, те нужне претпостављене владавине права, а тиме и правне сигурности грађана и предвидивости, поставља се питање какву заштиту основано могу очекивати и добити носиоци права на имовину када се признаје већи обим права на дом заснованог само на фактичкој чињеници, а не и законитој државини; може се тумачити да се ради о *fraus legis* и о ускраћивању заштите како то предвиђа Устав Републике Србије и постојећи законски оквир.

Апелациони суд у Београду у пресуди из 2019. године[15] сматра оправданим мешање и ограничење права својине, у сразмери, које сматра нужним у демократском друштву, а сходно члану 8 став 2 Конвенције, иако лице које се позива на право на дом нема ни један писмени документ којим се овлашћује да користи имовину, осим околности постојања јаке и трајне везе за предметну непокретност.

У предмету Првог основног суда у Београду из 2025. године[16] суд је поверовао исказу туженог у поступку његовог исељења и непосредно применио члан 8 Конвенције за заштиту права, а што је супротно члану

[15] Пресуда Апелационог суда у Београду у предмету Гж. 2285/2019 од 19. септембра 2019. године.

[16] Пресуда Првог основног суда у Београду П. 9143/22 од 31. јануара 2025. године.

32 Конвенције (како је то и утврдио Врховни касациони суд у предмету Рев. 1376/2019).[17] Суд је нашао да је исказ туженог искрен и јасан, јер тужени признаје да нема уговор о коришћењу стана (нема законити држављанство), признаје да није члан домаћинства лица коме је стан додељен, не даје доказе да је икада покушао да реши свој статус нелегалног корисника на законом прописан начин након исељења носиоца станарског права, да нема доказ да је стамбени орган обавестио о исељењу носиоца станарског права (доказ несавесности) правдајући се да му то нико никада није рекао да треба да уради, да рачуни за комуналне услуге и данас гласе на лице које се иселило 1960. године и то свесно одржавајући у заблуди државу у погледу тога ко је корисник стана, свесним прикривањем одлучних чињеница са аспекта Закона о стамбеним односима важећим у критично време. Тужени се правда да за живота није стекао никакву непокретност, никога није наследио и тај стан у коме бесправно живи је за њега једини дом. Суд је, дакле, туженом поверовао, само није јасно у коме делу – да нема имовине или да живи без правног основа створеног привидом.

Да би лице које се позива на право на дом то своје право могао користити и из те фактичке чињенице стварати за себе право, нужно је постојање елемената законитости и савесности у држању туђе имовине.

Право становања прецизно је регулисано Законом о стамбеним односима,[18] односно Законом о становању.[19] Ако нема законитог усељења, као основа за легално коришћење стана, ако нема потписаног уговора о коришћењу стана, ако се свесно прикрива да је носилац права становања напустио стан 1960. године, а да није тражено „преношење" права становања, јер то тужени наводно није знао, позивање на право на дом код постојећих само фактичких чињеница је злоупотреба околности која се мора сматрати као *abusus legis* (злоупотреба норме) из члана 8 Конвенције.[20]

Да ли код оваквих околности такво признавање права на дом непосредном применом Конвенције, а не узимајући у обзир правила и упућивања на релевантне пресуде ЕСЉП, може дати превагу над правом

---

[17] Одлука Врховног касационог суда наведена у фусноти 12.

[18] Закон о стамбеним односима, *Службени гласник СРС*, бр. 12/90, 47/90-испр., и 50/90 и *Службени гласник РС*, бр. 3/90-испр. и 7/90-испр.

[19] Закон о становању, *Службени гласник РС*, бр. 50/92, 76/92, 84/-испр., 33/93, 53/93, 67/93, 46/94-испр., 44/95-др. закон, 49/95, 16/97, 46/98, 26/2001, 10/2005-др. закон, 99/2011 и 104/2016-др. закон.

[20] Владимир Водинелић, *Такозвана злоупотреба права*, НОМОС Београд, 1997.

на имовину према члан 1 Протокола 1 који пружају иста права носиоцу права на имовину да неометано ужива у свом праву?

Да ли је примена члана 8 Конвенције могућа и дозвољена, а да суд не врши стварни тест пропорционалности, односно не утврђује да ли је наметнуто ограничење права тужиоца из члана 1 Протокола 1, као власника стана, оправдано и нужно?

Зашто је право туженог у постојећим околностима било одговарајуће и сразмерно угрожавању права власника стана, суд не даје одговор, а што пресуду чини као такву нејасном и правно неиспитивом. Како је могуће да се суд меша у право на имовину тужиоца, а да не утврђује на правилан начин да је то мешање законито, да мора постојати правична равнотежа и да суд донетом пресудом тежи легитимном циљу у јавном интересу и то на пропорционалан начин, како је то дефинисано у пресуди Врховног касационог суда Рев. 4352/2013?[21]

Да ли и носилац права на имовину има права на достојанствен живот, јер нема друге имовине, а има основано очекивање да слободно и без ограничења врши своја права у пуном капацитету, неометано, као и право да добије потребну судску заштиту у систему владавине права која почива на неотуђивим људским правима?

Држава се нужно мора мешати, како то предвиђа и члан 8 став 2 Конвенције, а ради оцене да ли је позивање на право на дом у складу са законом, штитећи права и слободе на начин којим се ничије право и слобода не сме угрозити или повредити.

Право на дом непосредно угрожава и ограничава право на имовину и због тога, сматрам, не може да буде конкуренција најјачем праву на ствари, већ ограничење које мора да трпи носилац права на имовину, под условом да постоји правни основ у националном праву; у супротном, право на дом би било у колизији са зајемченим општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима, који се непосредно примењују како је то прописано чланом 18 став 1 Устава Републике Србије. Власник ствари, као легитимни носилац права својине, основано очекује заштиту од државе у одбрани свог Уставом гарантованог права у судском поступку. Да би се држалац туђе имовине уопште и могао позивати на право на дом и да би судови могли примењивати члан 8 Конвенције и својим одлукама ограничавати власника ствари, не може се ограничити право националних судова да примењују национално право у циљу регулисања супротстављених приватних интереса (јер члан 1 Протокола 1 то и предвиђа, а постоји и регулатива у националном праву која регулише право становања).

[21] Пресуда Врховног касационог суда наведена у фусноти број 4.

Зашто пружити заштиту лицу које се позива на право на дом, а нема правни основ за државину? Зашто би власник стана морао да трпи туђе право на дом, а нема ништа осим јаке фактичке везе са одређеним простором за живот? Да ли је обавеза трпљења права на дом терет који мора да сноси носилац права на имовину или држава мора наћи одговарајући механизам и средства у заштити права на дом, ако је на то обавезује Конвенција, а без угрожавања приватног интереса, и када је то обавеза која се мора поштовати на начин како је то регулисано Уставом Републике Србије.

Различити су аспекти у ситуацији када су супротстављени интереси државе, као носиоца права на државну имовину, и лица које користи такву имовину, а позива се на право на дом, од околности када је реч о два приватна интереса. Ограничавање права својине се оправдава тиме да није нарушена осетљива равнотежа између права на дом и права својине. Интерес корисника туђег стана – лица које се позива на право на дом је превасходно економски и социјалан, без икаквог другог правног утемељења.

Судовима се препоручује неопходност спровођења теста пропорционалности да би се успоставила равнотежа два супротстављена права. Носилац права на дом нема решено стамбено питање, нема друге непокретности, лошег је имовинског стања, простор у коме живи је од егзистенцијалне важности. Признавањем права на дом, власник стана – носилац права својине као апсолутног права на ствари, се ограничава, јер не може да држи, користи и располаже својом имовином на законом дозвољен начин; али, тим признањем права на дом власнику се наноси и материјална штета, јер носилац права на дом најчешће нема ни средства да плаћа коришћење туђе имовине. Како поступати и ако носилац права на имовину нема друге имовине него те коју суд оптерећује правом на дом? Чије је право онда више угрожено и шта тест пропорционалности може рећи у процени супротстављених интереса? Да ли суд има потребна знања и вештине да спроводи такав тест, имајући прописана овлашћења у данас важећим законима?

Основано сматрам да је у постојећим околностима супротстављених одредби Конвенције и Уставних и законских гаранција, у националном праву нужно у тесту пропорционалности ценити и законитост државине лица које се позивају на право на дом и тиме поштовати и став 2 члана 1 Протокола 1.

Колико пута је мењан Закон о становању (стамбеним односима) у циљу јасног дефинисања права носилаца тог права како на становима у друштвеној својини, тако и приватној? У супротстављању два приватна

интереса, носиоца права на дом и носиоца права приватне својине, коме дати предност, односно да ли држава сме и може да ограничава право својине и наноси штету власнику стана, штитећи носиоца права на дом који има трајну везу са простором и егзистенцијалну потребу, а да не утврђује и питање законитости те државине, односно да ли је право на дом стечено у складу са законом, те како, привилегујући носиоца права на дом, пружити правичну заштиту носиоцу права својине, јер не може да користи своју имовину, нити може да има користи од своје имовине у пуном капацитету, а не може ни да отуђи по тржишним условима такву имовину оптерећену правом на дом? Ако право на дом није апсолутно право, како стоји у одлуци ЕСЉП из 1995. године,[22] да ли се право као такво може уопште стављати у корелацију са правом на имовину и право сваког имаоца права на имовину да неометано ужива у својој имовини?

Држава – суд жели да постигне легитимни циљ од јавног интереса и заштити право носиоца права на дом не на сопствени терет, већ на терет другог носиоца права – и то носиоца права својине. Оправдања суда се налазе у нормама међународног права, које мора применити, што Устав налаже, али само правилним тумачењем одредбе члана 8 Конвенције и члана 1 Протокола 1, које су јасно условљене и ограничене.

Увођењем теста пропорционалности приликом одлучивања о захтеву за исељење неког лица и утврђења сразмерности између права на дом и права својине, основано сматрам да су та два права доведена у исту раван, што је неприхватљиво са аспекта националног права и постојећег уређења права својине.

Свако има право на поштовање свог приватног и породичног живота, дома и преписке, а јавна власт се не може мешати у вршење тог права, осим ако није у складу са законом или ради заштите права и слобода других.

Да ли је наведена одредба члана 8 Конвенције искључива? Говори се о праву, али са правом државе да се меша у то право ако оно није у складу са законом или ради заштите права и слобода других. Ти други су управо носиоци права својине, који су до својине дошли на легитиман и легалан начин, а то право им се ограничава. Ако нема законитости државине лица које се позива на право на дом, легитимно је право државе да штити право носиоца својине, јер је на то обавезује и члан 1 Протокола 1 који утврђује да свако физичко и правно лице има право

[22] Пресуда ЕСЉП наведена у фусноти број 11.

на неометано уживање своје имовине, те да нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом и општим начелима међународног права; при том се упућује на право сваке државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине у складу са општим интересом или да би обезбедила наплату пореза или других дажбина или казни. Нико не може бити лишен своје имовине, нико му то право не може одузети, ограничити или условити, осим у јавном интересу.

Да би мешање у право на имовину било оправдано, потребно је да је предвиђено законом (легално), да је у општем интересу (легитимно), те да је разумно и пропорционално. Принципи законитости и легитимности представљају формални услов за ограничење основних права грађана.

Позивање тужених у парничним поступцима за исељење на право на дом јер имају остварене трајне везе континуитетом живљења не може се сматрати довољним за ограничење права на имовину из члана 58 Устава Републике Србије, али и члана 1 Протокола 1 који гарантује да свако физичко и правно лице има право на неометано уживање своје имовине, да нико не може бити лишен своје имовине, осим у јавном интересу и под условима предвиђеним законом; утврђено право ни на који начин не утиче на право државе да примењује законе које сматра потребним да би регулисала коришћење имовине. То значи да се просто позивање на право на дом, а без оцене законитости државине корисника туђе имовине, мора сматрати нужним и обавезним у очекивању носиоца права на имовину да ће добити заштиту која му је гарантована како одредбама Устава Републике Србије, јер основано сматра да му држава мора обезбедити правну сигурност и заштиту, тако и одредбом члана 1 Протокола 1.

Члан 8 Конвенције говори да лице има право на дом, а не говори ко то право мора да обезбеди; оно не сме да буде на штету носиоца права на имовину (и он има гаранције у истом обиму на своје право које је стекао на легалан и легитиман начин), а носилац права на дом има само физички везу са простором где живи, а да се не утврђује постојање правног основа, те то право не може бити *a priori* признавано.

Ова разматрања имају своју посебну тежину имајући у виду Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта,[23] са свим његовим последицама, увођење општенародне имовине Уставом из 1946.

[23] Закон о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 52/58... 30/67.

године, те друштвене својине Уставом из 1963. године, као јединственог облика својине који припада друштву као целини и употребљава се у интересу друштва, Закон о стамбеним односима који је у више наврата мењан и који је регулисао право становања носиоца станарског права као и чланова његовог домаћинства, са јасно утврђеним правима и обавезама код наступања околности од значаја за коришћење станова (те 29. јула 1973. године као датума важног у погледу стицања својства носиоца станарског права), Закон о становању,[24] који уводи право на откуп стана од стране носиоца станарског права (сходно члановима 16 и 17), те Закон о враћању одузете имовине и обештећењу[25] и примарне обавезе државе да одузету имовину врати у натури (сходно члану 8).

III. Закључак

Ако ће се судови приоритетно бавити правом на дом у односу на право на имовину, јер их на то обавезује члан 18 став 2 Устава Републике Србије и члан 8 Европске конвенције о људским правима и основним слободама – код примене наведеног члана Конвенције морају нужно имати у виду и члан 1 Протокола 1 који, имајући у виду време доношења и усвајања, сматра да треба да представља коректив утврђеног права у члану 8 Конвенције, јер нико не може бити лишен своје имовине, јер има право на неометано уживање исте. Како тумачити неометано уживање, него управо на начин како је то дефинисано у члану 3 ЗОСПО, да држи, користи и располаже, у границама закона, а што је све у складу са ставом 2 члана 1 Протокола 1. У данашњем позитивном праву Републике Србије нема ограничења права својине непокретности – станова. Носилац права на имовину може бити лишен, не ограничен, али у јавном интересу, под условима прописаним законом и у складу са начелима међународног права. Усвајањем приговора на постојање права на дом носилац права на имовину се ограничава у свом праву. Да ли је право на дом аутономни концепт праксе ЕСЉП заснован на довољно јаким и трајним везама са одређеним простором који се користи за живот не значи да државе применом својих националних закона расправе и реше правни основ коришћења туђе имовине и тиме обезбеде владавину права и остварење циљева демократског друштва. Суд, сматрам, мора да води рачуна и о уставним гаранцијама из члана 32 став 1 Устава и члана 58 Устава Републике Србије јер ограничење права

[24] Закон о становању, *Службени гласник РС*, бр. 50/92 … 99/2011.

[25] Закон о враћању одузете имовине и обештећењу, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011 … 153/2020.

на имовину може бити само у оном обиму неопходном да се уставна сврха ограничења задовољи без задирања у суштину заједмченог права. Чланом 8 Конвенције директно се угрожава право на имовину гарантовано не само чланом 1 Протокола 1, већ и чланом 58 Устава Републике Србије у вези члана 3, 37 и 75 ЗОСПО. Члан 20 став 3 Устава Републике Србије дефинише да су при ограничавању људских и мањинских права, сви државни органи, а нарочито судови, дужни да воде рачуна о суштини права које се ограничава, важности сврхе ограничења, природи и обиму ограничења, односу ограничења са сврхом ограничења и о томе да ли постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права. Признавањем права на поштовање дома, које право као такво нема своје Уставно одређење, ставља се у привилегован положај изнад Устава Републике Србије, угрожавањем уставних права носиоца права на имовину. Сматрам да је све ово разлог да се приликом примене члана 8 Конвенције права из члана 1 Протокола 1 правилно тумаче, јер Конвенција наводи да је уживање имовине неограничено и мора бити неометано. Признавањем права на поштовање дома представља саму негацију признатог права на имовину.

Jovica Kosić
attorney at law in Belgrade

THE RIGHT TO HOME AND THE RIGHTS TO PROPERTY UNDER EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND THE CONSTITUTION OF THE REPUBIC OF SERBIA

Summary:

The paper analyses the right to a home compared to the property rights, and the challenge it represents for the national legal system. The author submits that the courts fail to recognize that property rights, as the highest level of rights on real estate cannot be limited with an unjustified claim of a right to a home made by an unlawful holder of property. The right to a home can only be given to a lawful holder of property, and only if the proportionality test weights it over the property rights. Failing to conduct the proportionality test, the courts justify the unlawful claim of the right to a home simply by referring to Article 8 of the Convention for the Protecion of Human Rights and Fundamental Freedoms, unlawfully ignoring the provisions of Article 1 of Protocol 1 to the Convention, as well as Articles 32, Paragraph 1, and Article 58 of the Constitution of the Republic of Serbia, thus failing to take into account the essence of the property rights that they restrict by doing so.

Key words: right to respect of private life and family life, protection of property, proportionality test, right to a home

Датум пријема рада: 22. јули 2025.
Датум одобрења рада: 1. август 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД

УДК 343.241::004.8
004.89

Магдалена Радибратовић
адвокат у Чачку*

(Р)ЕВОЛУЦИЈА У КРИВИЧНОМ ПРАВУ: ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА

Сажетак:

Рад истражује дубоке трансформације које вештачка интелигенција (ВИ) уноси у област кривичног права. У уводном делу обрађене су дефиниције и појмови ВИ, са освртом на машинско учење и предвидиву правду. Нормативни оквир анализира правне изазове и регулаторне приступе на међународном и националном нивоу, укључујући релевантне документе Европске уније (у даљем тексту: ЕУ) и домаће прописе. Истакнут је недостатак свеобухватне и конкретне регулације, као и потреба за правовременим и усклађеним нормама. У делу о примени ВИ у кривичном праву, разматрају се алати који се користе у истрагама, процени ризика и предвиђању криминалног понашања. Указује се на позитивне ефекте у ефикасности и брзини поступака, али и на могуће повреде права окривљених и грађана. Посебан сегмент је посвећен злоупотреби ВИ у сврху извршења кривичних дела – од *deepfake* технологије до аутоматизованих сајбер напада – и указује на потребу нових облика кривичноправне заштите. На крају, анализирају се предности (већа ефикасност, прецизност, уштеда ресурса) и недостаци (недостатак транспарентности алгоритама, дискриминација, повреда права на правично суђење) примене ВИ у кривичноправном систему, уз позив на опрез и развој етичког и правног оквира.

Кључне речи: вештачка интелигенција, кривично право, правда по алгоритму, предвидива правда.

* Електронска адреса аутора: advokatskakancelarijamr@gmail.com
Мастер правник из уже научне области кривично право

I. Увод

Осим што су њено постојање и брзи развој импресивни, коришћење ВИ оправдано буди и дозу резервисаности и страха, посебно у областима у којима њеним коришћењем лако може доћи до угрожавања људских права, а постоји и бојазан да није могуће спровођења друштвене контроле. Чињеница је да је у току експанзија примене ВИ, али се чини да је то „горућа тема" и због фасцинације нечим новим и недовољно познатим.

ВИ је примену у кривичном праву нашла у целом току поступка – приликом спровођења закона, у процени ризика, доношењу одлука и изрицању казни учиниоцима кривичних дела. Показала се посебно корисном у законодавствима прецедентног права. Истовремено, вештачка интелигенција се користи и за извршење кривичних дела, а због своје софистицираности, представља велики изазов за правне системе.

Како би њена примена била адекватна и како би се спречиле злоупотребе, донети су бројни акти, како на међународном нивоу, тако и у националним законодавствима, али чини се да уређивање коришћења ВИ није у потребној мери регулисано одговарајућим прописима. Поставља се питање да ли ће ВИ направити револуцију у кривичном праву и довести до „дељења правде по алгоритму" или ће, уз пажљиву и постепену имплементацију њених позитивних страна, кривично право ипак задржати свој традиционални приступ и „завршну реч" оставити људским бићима, а не машинама.

II. Појмовно одређивање вештачке интелигенције

Иако нам делује да је идеја и примена ВИ у праву почела одскора, подсетимо се да је још 1977. године проф. др Радомир Лукић указао на примену кибернетичких метода у праву, које целокупно право треба да обради и преведу на математички језик, истичући њихову корисност за прецедентна права, али и чињеницу да машина не може да замени човека у финијем послу тумачења норми.[1] Као и већина појмова, ВИ и њени деривати имају бројне дефиниције, а у наставку је преглед неких од њих.

[1] Више о томе: Радомир Лукић, *Методологија права*, Београд, 1979, 228-229.

1. Дефиниције вештачке интелигенције

Дефиниције ВИ су бројне, од оне предвиђене Законом о вештачкој интелигенцији Европске Уније[2] који у члану 3 наводи да је систем вештачке интелигенције систем заснован на машинама, дизајниран да ради са различитим нивоима аутономије и који може показати адаптивност након примене и који, за експлицитне или имплицитне циљеве, закључује, на основу улаза које прима, како да генерише излазе као што су предвиђања, садржај, препоруке или одлуке које могу утицати на физичка или виртуелна окружења (а која звучи прилично конфузно), до крајње једноставних као што је она која ВИ дефинише као интерактивну, аутономну и самоучећу технологију.[3]

Укратко, вештачка интелигенција представља општи назив за напредне рачунарске системе који теже да симулирају функционисање људске интелигенције на такав начин да су машине способне да замене улогу и рад човека у разним активностима, од простих до сложених. Њихов рад се заснива на претходно унетим параметрима, односно информацијама које представљају основне елементе на којима се базира и развој целокупне науке и технологије.[4]

2. Машинско учење (*Machine Learning*)

Машинско учење је област вештачке интелигенције састављена од скупа техника и алгоритама који се могу користити за „обуку" машине да аутоматски препознаје обрасце у скупу података. Препознавањем образаца у подацима, ове машине могу да изведу моделе који објашњавају податке и/или предвиђају будуће податке. Укратко, то је машина која може да учи а да буде експлицитно програмирана да изврши задатак.[5]

---

[2] Уредба (ЕУ) 2024/1689 Европског парламента и Савета од 13. јуна 2024. године о успостављању хармонизованих правила за вештачку интелигенцију и изменама Уредби (ЕЗ) бр. 300/2008, (ЕУ) бр. 167/2013, (ЕУ) бр. 168/2013, (ЕУ) бр. 2018/858, (ЕУ) бр. 2018/1139 и (ЕУ) бр. 2019/2144, као и Директива 2014/90/ЕУ, (ЕУ) 2016/797 и (ЕУ) 2020/1828 – Уредба о вештачкој интелигенцији (eng: *Artificial Intelligence Act*); у тексту ће се користити назив који се уобичајено користи: Закон о вештачкој интелигенцији Европске Уније (ЕУ).

[3] Francesco Contini, „Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, Law and Technology Interactions in Judicial Proceedings", *Law, Technology and Humans 2 (1)*, 2020, 9.

[4] Стефан Андоновић, „Стратешко-правни оквир вештачке интелигенције у упоредном праву", *Страни правни живот*, бр. 30/2020, 111–112.

[5] Council of Europe, *«Unboxing Artificial Intelligence: 10 Steps to Protect Human Rights»*, 2019, 24.

Чак и за истраживаче који су направили системе, рад на приступу машинском учењу је непрозиран, и док то можда није проблем у многим областима примењеног машинског учења, системи вештачке интелигенције морају бити транспарентни када се користе у правосудним условима, где су објашњивост одлука и транспарентност образложења од значајног – чак и цивилизацијског значаја.[6]

3. Предвидива правда (*Predictive Justice*)

Појам предвидиве правде подразумева могућност предвиђања исхода судског поступка или неке његове фазе применом математичких алгоритама заснованих на обради великог обима доступних података, односно претходних одлука. Резултати у виду предвиђања исхода добијају се кроз статистичко моделирање претходних одлука, и то применом два метода рачунарских наука: обрадом природног језика (*eng.*: *Natural Language Processing – NLP*) и машинског учења (*eng*: *Machine Learning*).[7] Главни приговор који се упућује предвидивој правди јесте недостатак транспарентности начина доношења одлука, те се поставља захтев да буде „објашњива". Једино тако би окривљени могли да остваре своја елементарна права у кривичном поступку, пре свега право на одбрану.

III. Нормативни приступи регулисању вештачке интелигенције у кривичном праву

Рачунари и информациона технологија су постали или средство за лакше и ефикасније извршење одређених кривичних дела, или су сами постали објект напада. Имајући у виду њихов значај у савременим друштвима, указала се потреба и за њиховом кривичноправном заштитом.[8]

Нормативно регулисање примене ВИ у кривичном праву је велики изазов, имајући у виду експресни развој ВИ и ризике које носи, са једне стране, и традиционални карактер кривичног права, са друге. Због тога

---

[6] Aleš Završnik, „Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights", *ERA Forum*, 2020, доступно на: Criminal justice, artificial intelligence systems, and human rights | ERA Forum, приступљено 25. јуна 2025. године, 568.

[7] Ана Тоскић Цветиновић, Милица Тошић, Примена вештачке интелигенције у правосуђу – перспективе и изазови, *Дигитализација у казненом праву и правосуђу*, уреднице: Јелена Костић и Марина Матић Бошковић, Београд, 2022, 319.

[8] Зоран Стојановић, *Коментар Кривичног законика: према стању Кривичног законика од 1. децембра 2019. године и према стању законодавства од 24. децембра 2019. године*, Београд, 2020, 937.

је потребно помирити јасно дефинисане механизме за спречавање злоупотреба, али уз довољно флексибилне норме које ће моћи да иду у корак са развојем ВИ. Сувише ригидне норме би довеле до успоравања имплементације иновација, као и до недовољне ефикасности.

Како на међународном, тако и на националном нивоу постоји регулаторни вакуум у овој области – од тога што неки делови примене нису уопште регулисани, до тога што нису у довољној мери прецизирани и примењиви, те је јасно да је неопходно предузети кораке ради решавања овог проблема. У наставку је приказано неколико аката од значаја за примену ВИ у кривичном праву.

1. Међународни ниво

Највећу пажњу у погледу правне регулације ВИ је привукло доношење Закона о вештачкој интелигенцији Европске Уније. За област кривичног права посебно је значајан Анекс III који предвиђа ситуације квалификоване као високоризичне у складу са чланом 6(2), где се између осталих наводи коришћење биометрије и то системи: – за даљинску биометријску идентификацију, – намењени за биометријску категоризацију, према осетљивим или заштићеним атрибутима или карактеристикама на основу закључака о тим атрибутима или карактеристикама и – намењени за препознавање емоција; затим, приликом кривичног гоњења системи вештачке интелигенције употребљени: – ради процене ризика да физичко лице постане жртва кривичних дела, – полиграфи или слични алати, – ради процене поузданости доказа током истраге или гоњења кривичних дела, – ради подршке органима за спровођење закона у процени ризика да физичко лице изврши или поново изврши кривично дело не само на основу профилисања физичких лица како је наведено у члану 3(4) Директиве (ЕУ) 2016/680 или за процену карактеристика и одлика или претходног криминалног понашања физичких лица или група – ради подршке органима за спровођење закона у профилисању физичких лица, како је наведено у члану 3(4) Директиве (ЕУ) 2016/680 током откривања, истраге или гоњења кривичних дела.

Ширење употребе алгоритама за одлучивање, откривање „предрасуда" ВИ и претње функционисања алгоритама по основна процесна права довели су до усвајања Европске етичке повеље о коришћењу вештачке интелигенције у правосудним системима и њиховом окружењу у оквиру Савета Европе, од стране Европске комисије за ефикасност правосуђа (*CEPEJ*). Темељи Повеље су пет основних начела: 1. начело поштовања основних права; 2. начело недискриминације; 3. начело ква-

литета и сигурности; 4. начело транспарентности, непристрасности и правичности; и 5. начело гарантовања контроле корисника.[9]

Најсумарније указивање на могућности које пружа ВИ у кривичном праву, приказивање недостатака и ризика које са собом носи њена примена је у Резолуцији Европског парламента од 6. октобра 2021. године о вештачкој интелигенцији у кривичном праву и њеној примени од стране полиције и правосудних органа у кривичним стварима (2020/2016(*INI*)).

2. Национални ниво

У Републици Србији не постоји ниједан закон, нити подзаконски акт који се директно бави нормативним регулисањем примене ВИ у кривичном праву. Међутим, постоје општи правни акти,[10] као и стратешки документи, који посредно утичу на примену ВИ у кривичном праву.

Предности коришћења вештачке интелигенције нису уочени само од стране правосудних органа, него и од учинилаца кривичних дела, те је такозвани „сајбер" криминал у порасту. Стога су у кривично законодавство Републике Србије 2003. године уведена кривична дела против безбедности рачунарских података.[11]

Закон о заштити података о личности[12] је једна од баријера против злоупотребе вештачке интелигенције у нашој држави, али датира из 2018. године, па је неопходно ажурирање и прилагођавање тренутним дометима у овој области која се развија муњевитом брзином.

Закон о забрани дискриминације је значајан, јер на општи начин обавезује да развој вештачке интелигенције поштује принципе равноправности и спречава потенцијалну дискриминацију у примени ВИ.[13]

---

[9] Европска етичка повеља о коришћењу вештачке интелигенције у правосудним системима и њиховом окружењу (European *Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment*), усвојена на 31. пленарном састанку *CEPEJ*-а у Стразбуру, 2018.

[10] Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024, и Законик о кривичном поступку, *Службени гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021–одлука УС и 62/2021–одлука УС.

[11] Закон о изменама и допунама Кривичног закона СРЈ из 2003. године, *Службени лист СРЈ*, бр. 39/03.

[12] Закон о заштити података о личности – ЗЗПЛ, *Службени гласник РС*, бр. 87/2018.

[13] Закон о забрани дискриминације, *Службени гласник РС*, бр. 22/09 и 52/21.

Значајан у овој области је и Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала који се примењује ради откривања, кривичног гоњења и суђења за: – кривична дела против безбедности рачунарских података одређена Кривичним закоником; – кривична дела против интелектуалне својине, имовине, привреде и правног саобраћаја, код којих се као објекат или средство извршења кривичних дела јављају рачунари, рачунарски системи, рачунарске мреже и рачунарски подаци, као и њихови производи у материјалном или електронском облику, ако број примерака ауторских дела прелази 2.000 или настала материјална штета прелази износ од 1.000.000 динара; – кривична дела против слобода и права човека и грађанина, полне слободе, јавног реда и мира и уставног уређења и безбедности Републике Србије, која се због начина извршења или употребљених средстава могу сматрати кривичним делима високотехнолошког криминала, у складу са чланом 2 став 1 овог закона.[14]

Усвојена је нова Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2025–2030. године, у којој се указује на ризике коришћења ВИ: – у погледу свесне или несвесне пристрасности приликом тренирања модела која може довести до дискриминације или појачавања одређених трендова који могу бити и негативни; – у погледу повреде права на приватност због прикупљања и обраде велике количине података; – с обзиром на то да је препознавање лица, праћење кретања, праћење навика и активности на интернету, друштвеним мрежама, па и у окружењу, унапређено уз коришћење посебних алата вештачке интелигенције, тако да је потреба за подацима довела до обраде података која често није правно регулисана, а поставља се и питање транспарентности рада система вештачке интелигенције, с обзиром на то да сам поступак може бити недовољно познат и јасан.[15] Један од главних циљева ове Стратегије је стварање и усклађивање институционалног и правног оквира за развој и сигурну, безбедну, поуздану и одговорну примену ВИ, а која између осталог, подразумева доношење Закона о вештачкој интелигенцији. Примени ВИ у правосуђу у овом документу није поклоњена пажња.[16]

---

[14] Закона о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала, *Службени гласник РС*, бр. 61/2005, 104/2009 10/2023 и 10/2023–др. закон, чл. 3.

[15] Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2025-2030. године – Стратегија, *Службени гласник РС,* бр. 5/2025, 21-22.

[16] Претходно је била донета Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији која је важила за период 2020-2025. године, *Службени гласник РС*, бр. 96/19.

Такође, део правила која се могу применити приликом имплементације ВИ, али и која могу бити баријера злоупотреби, су етички кодекси службе које учествују у кривичном поступку, а који почивају на начелима забране дискриминације, поштовања достојанства личности и правичности.

IV. Примена вештачке интелигенције у кривичном праву

Примена ВИ у кривичном праву је све распрострањенија, како у контроли криминалитета, тако и у свим фазама кривичног поступка. Развојем ВИ дошло је и до развоја високотехнолошког криминалитета, коме је, због сложености и тајновитости, тешко ући у траг. Ситуацију посебно отежава чињеница да за ову врсту криминалитета географске границе не представљају препреку, па је за његово спречавање најчешће неопходно међународно деловање. Злочини ефикасно могу бити вршени „на даљину", а аутоматизација технологије доприноси томе да све већи број потенцијалних извршилаца може злоупотребити могућности које она пружа, уз повећане шансе да остану неоткривени.[17]

На који начин се ВИ може применити најсумарније је предочио Европски парламент – органи спровођења закона користе вештачку интелигенцију у апликацијама као што су технологије препознавања лица (на пример, за претрагу база података о сумњивим особама и идентификацију жртава трговине људима или сексуалне експлоатације и злостављања деце), за аутоматско препознавање регистарских таблица, за идентификацију говорника, идентификацију говора, технологију читања са усана, слушни надзор (на пример, алгоритми за детекцију пуцњаве), аутономно истраживање и анализу идентификованих база података, прогнозирање (предиктивно полицијско деловање и аналитика жаришта криминала), те као алате за откривање понашања, напредне алате за виртуелну аутопсију који помажу у одређивању узрока смрти, аутономне алате за идентификацију финансијских превара и финансирања тероризма, праћење друштвених медија („стругање" и прикупљање података за „рударење") и као аутоматизоване системе надзора који укључују различите могућности детекције (као што су

[17] Александар Стевановић, „Улога вештачке интелигенције у контроли криминалитета", *Дигитализација у казненом праву и правосуђу*, уреднице: Јелена Костић и Марина Матић Бошковић, Београд, 2022, 350.

детекција откуцаја срца и термалне камере);[18] алате и апликације вештачке интелигенције користи и правосуђе у неколико земаља широм света, укључујући и за подршку одлукама о притвору, изрицању казни, израчунавању вероватноће поновног извршења кривичног дела и одређивању условне казне, за решавање спорова на мрежи, управљање судском праксом и обезбеђивање олакшаног приступа закону[19]

Владе готово свих држава утркују се да представе своје одговоре на криминалитет у виду имплементације вештачке интелигенције у систем формалне реакције на друштвено штетна понашања.[20] Сви карактеристични видови употребе вештачке интелигенције у контроли криминалитета имају циљ да прикупе податке, сортирају их и обраде. Према наведеном, можемо разликовати прикупљање и обраду података, видео надзор и биометријске технологије.[21] Коришћењем великих количина података и софистициране анализе података, могу се открити трендови и развоји у криминалу. Ове технологије се такође могу користити за предвиђање кривичних дела, укључујући локације где ће се кривична дела вероватно догодити, ко ће можда бити учинилац или жртва кримминала и како се криминалне мреже и криминалне каријере могу развијати.[22] Један од највећих изазова је доступност висококвалитетних података о криминалу. Поред тога, прикупљање и коришћење података о криминалу повезано је са питањима приватности и етике.[23] Алати вештачке интелигенције могу побољшати ефикасност и тачност прикупљања и анализе података током кривичних истрага.[24]

Чланом 4 став 1 тачка 15 ЗЗПЛ дефинисан је „биометријски податак" као податак о личности добијен посебном техничком обрадом у

---

[18] Резолуција Европског парламента од 6. октобра 2021. о вештачкој интелигенцији у кривичном праву и њеној примени од стране полицијских и правосудних органа у кривичним предметима (2020/2016(INI)), у даљем тексту: Резолуција ЕП

[19] Резолуција ЕП,

[20] А. Стевановић, 350.

[21] А. Стевановић, 352.

[22] Bart Custers, „AI in Criminal Law: An Overview of AI Applications in Substantive and Procedural Criminal Law", *Law and Artificial Intelligence*, Bart Custers & Eduard Fosch Villaronga (eds.), Heidelberg, 2022, 212.

[23] Varun Mandalapu, Lavanya Elluri, Piysh Vyas, Nirmalya Roy, „Crime Prediction Using Machine Learning and Deep Learning: A Systematic Review and Future Directions", *Ieee Access*, vol. 11, 2023, 60154.

[24] Marina Matić Bošković, „Implications of EU AI regulation for criminal justice", *Fifth International Conference Regional Law Review*, Institute of Comparative Law, Belgrade, 2024, 113.

вези са физичким обележјима, физиолошким обележјима или обележјима понашања физичког лица, која омогућава или потврђује јединствену идентификацију тог лица, као што су слика његовог лица или његови дактилоскопски подаци. Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ указује да овај вид употребе ВИ (тачка 32) на јавним местима у сврху кривичног гоњења за лица која се ту задесе угрожава њихова права и слободе, те утиче на приватан живот и ствара перцепцију сталног надзора, индиректно одвраћајући од остваривања слободе окупљања и других основних права. Такође предочава да, из тог разлога, употреба ових система у сврху кривичног гоњења треба да буде забрањена, осим у строго наведеним и уско дефинисаним ситуацијама када је то неопходно за постизање значајног јавног интереса, чији значај надмашује ризике (тачка 3). ЗЗПЛ је ограничио примену прикупљања ових података, али на недовољно прецизан начин, што отвара простор за злоупотребе (члан 18).

Инструменти за процену ризика се често користе у кривичном праву, на пример, када судови и судије разматрају условни отпуст. У неколико чланица Сједињених Америчких Држава, систем *COMPAS* се користи за процену ризика од рецидива. Вероватноћа да осуђена лица могу поновити кривично дело може се предвидети на основу њихове криминалне историје, али и њиховог карактера (како је идентификован тестом личности) и личног порекла.[25]

Један од корисних алата вештачке интелигенције, али уједно и веома споран са разних аспеката, јесте интелигентни видео надзор. Интелигентни видео надзор врши се инсталацијом већег броја камера на одређеним фокусним тачкама које се повезују са софтвером базираним на ВИ. Софтвер је трениран да идентификује опасна понашања и упозори полицију како би вршење кривичних дела било спречено раном интервенцијом.[26] О најчешћим приговорима и недостацима овог алата говори се у одељку VII. овог текста.

---

[25] Драган Прља, Гордана Гасми, Вања Корач, *Људска права и вештачка интелигенција,* Београд, 2022, 103.

[26] Више о томе: Johanna Sprenger, Dominik Brodowski, „'Predictive policing', 'Predictive justice', and the use of 'Artificial intelligence in the administration of criminal justice in Germany", *e-Revue internationale de droit pénal: eRIDP*, 2023, 16.

V. Примена вештачке интелигенције у извршењу кривичних дела

Појава ВИ као средства извршења кривичних дела доводи до постављања бројних питања у вези са кривичном одговорношћу, процесним доказивањем и превентивним деловањем. ВИ омогућава примену бројних манипулативних техника које особу могу обманути и навести на нежељено понашање.

Један од одговора на ову појаву је формирање Европског центра за борбу против „сајбер" криминала (*EC3*) који је основао *Europol* како би ојачао одговор органа за спровођење закона на ову врсту криминала у ЕУ и тиме помогао у заштити грађана, предузећа и влада од „онлајн" криминала, коме су у фокусу кривична дела извршена помоћу рачунара, информационих система или интернета, сексуална експлоатација деце и преваре у вези са плаћањем.[27]

Учиниоци кривичних дела користе се преварама као што су *phishing* (тј. када покушавају да добију податке о банковним рачунима својих жртава), *ransomware* (тј. када настоје да закључају рачунаре или датотеке својих жртава и затраже откуп) или *WhatsApp* преваре (тј. када наговарају своје жртве да пребаце новац наводном пријатељу у невољи тако што „кликну" на „линк" или прилог који инсталира злонамерни софтвер или, још директније, када их убеде да пребаци новац). Захваљујући ВИ ти лажни екрани изгледају све стварније. Разликовање шта је стварно од онога шта је лажно постаје све теже (на пример, у погледу порука од банке или послодавца). У преварама на *WhatsApp*-у често се користе профилне слике пријатеља или чланова породице како би се повећала поузданост порука. Није изненађујуће да, не слутећи, жртве упадају у ове замке у све већем броју.[28]

Deepfake је аудио, видео или аудио-визуелни садржај који је потпуно или делимично измишљен или такав постојећи садржај којим је манипулисано.[29] Манипулација се користи на различите начине, па су вршена кривична дела против имовине, против слобода и права човека и грађанина и против полне слободе. Такође, постојање овог садржаја нужно поставља и питање аутентичности доказа у виду аудио и видео

---

[27] *European Cybercrime Centre – EC3*, доступно на: European Cybercrime Centre – EC3 – Combating crime in a digital age | Europol, приступљено 2. јула 2025. године.

[28] Више о томе: B. Custers, 207.

[29] Ирена Чучиловић, „Deepfake технологија – кривичноправне импликације", *Crimen,* XV 3/2024, 328.

снимака који се користе у кривичном поступку. Права и слободе посебно су угрожене стварањем *deepfake* порнографског садржаја, као и дечје порнографије.

Једно од комплекснијих питања у овој материји је и питање кривичне одговорности такозваних „независних" робота, који су посебно заступљени у аутоиндустрији, конкретно возила без људског возача. У случају саобраћајне незгоде, поставља се питање на коме ће бити кривична одговорност.[30]

VI. Предности примене вештачке интелигенције у кривичном праву

Предност коришћења ВИ у кривичном праву је у томе што она омогућава ефикасније, објективније и прецизније функционисање кривичног система, а уједно доводи и до уштеде у државном буџету. Већа ефикасност је очигледна, с обзиром на то да су „машине", за разлику од људи, стално доступне и спремне за рад истим интензитетом. Применом ВИ је могуће избегавање људских несавршености, с тим што се пренебрегава чињеница да су тај систем, представљен као савршен, управо направила несавршена људска бића. Квалитети система ВИ који парирају људским судијама, између осталих, су могућност рада константним квалитетом без одмора, као и непристрасност која је законска обавеза људских судија. Како пристрасност и корупција у правосуђу нису реткост, то увођење „објективне машине" може умањити ризик од угрожавања права учесника у кривичном поступку и злоупотреба.

Постоји могућност да системи вештачке интелигенције, ако буду правилно и поуздано регулисани, имају позитиван утицај на кривичноправни систем, унапређујући људска права – на пример, анализом одлука органа за спровођење закона или правосудних органа ради откривања образаца погрешног или лошег одлучивања, или дискриминације.[31]

---

[30] Више о томе: Marin Mrčela, Igor Vuletić, „Kazneno pravo pred izazovima robotike: tko je odgovoran za prometnu nesreću koju je prouzročilo neovisno vozilo?", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 68 No. 3-4, ed. prof. dr. sc. Marko Petrak, 2018, 468.

[31] Regulating Artificial Intelligence for Use in Criminal Justice Systems in the EU, доступно на:
https://www.fairtrials.org/app/uploads/2022/01/Regulating-Artificial-Intelligence-for-Use-in-Criminal-Justice-Systems-Fair-Trials.pdf, приступљено 25. јуна 2025. године, 4.

Сједињене Америчке Државе предњаче у примени ВИ, а како се у том правном систему примењује прецедентно право, то је њеном имплементацијом дошло до велике уштеде времена приликом претраге законских прописа, релевантних случајева и потребних материјала. Такође, употребом предиктивне аналитике ВИ од стране адвоката омогућено је прецизније предвиђање исхода случајева. У континенталном праву примена ВИ је нешто мања, јер извори права нису пресуде, већ писани закони.

Свакако да су значајне и финансијске користи, с обзиром на то да би се применом ВИ у оперативним процесима које су до сада обављала физичка лица запослена у полицији, тужилаштвима и судовима, могло доћи до велике уштеде у потребном времену за обављање ових радњи, а самим тим и људских ресурса, следствено и новца. Тако је, између осталих, створен Менингов алат за анализу трошкова и користи (*eng: The Manning Cost–Benefit Tool – MCBT*) који би помогао доносиоцима одлука у области кривичног правосуђа, полицијским организацијама и стручњацима за превенцију криминала да процене користи различитих интервенција за смањење криминала и да одаберу оне стратегије које представљају највећи економски повраћај инвестиције.[32]

VII. Недостаци примене вештачке интелигенције у кривичном праву

Приговори упућени коришћењу ВИ у кривичном праву су бројни. Као неки од њих, наводи се недостатак транспарентности и ограничена могућност разумевања функционисања њеног унутрашњег рада. Ово се коси са традиционалним концептима на којима право почива, посебно принципу владавине права и неминовно поставља низ питања. Пре свега, правнички језик је далеко сложенији од стандардног, те је учење машина додатно компликовано. Следеће што је веома спорно у примени ВИ је недостатак јасноће разлога у образложењу пресуде, чиме се онемогућава и испитивање њене законитости и правилности, а затим и питање одговорности за доношење (неправилне) судске одлуке употребом ВИ. На овај начин се угрожава право окривљеног на правично суђење и повређују правила кривичног поступка. Такође, упућене су бројне критике на рачун дискриминаторног функционисања алата ВИ.

[32] Више о томе: Matthew Manning , Gabriel T. W. Wong , Timothy Graham, Thilina Ranbaduge, Peter Christen, Kerry Taylor, Richard Wortley, Toni Makkai, Pierre Skorich: Towards a 'smart' cost–benefit tool: using machine learning to predict the costs of criminal justice policy interventions, *Crime Science 7(1),* 2018.

Први проблем са којим се ВИ сусреће јесте немогућност обављања једноставних радњи, за разлику од оних које су захтевније, а који је познат као „Моравчев парадокс". Суштина такозваног Моравчевог парадокса (Moravec, 1998) је да резоновање високог нивоа (апстрактно размишљање, извођење интелигентног теста, играње шаха и „даме", коришћење математике, инжењерство итд.), – дакле, све оно што нам се чини тешким и за шта су потребне посебне вештине, захтева много мање рачунања и лакше је за реверзни инжењеринг и програмирање, у поређењу са сензорно-моторним вештинама ниског нивоа попут препознавања лица и гласова, ходања, кретања у простору, разликовања једноставних предмета. Све ове вештине ниског нивоа, које су доступне деци, заправо захтевају огромне рачунарске ресурсе за проналажење релевантног алгоритма и креирање програма, иако се у стварном животу ова активност изводи готово аутоматски.[33]

Системи ВИ који користе машинско учење доносе закључке на основу података унетих у систем. Начин на који се подаци унети у систем обележавају, мере и класификују може проузроковати необјективне резултате. Као разлози се наводе то да полиција не врши довољно софистицирану класификацију учињених кривичних дела, затим постојање „тамне бројке" криминалитета, те да у неким подручјима ефикасност полиције, због недостатка људства и покривености није довољна, док се на другим местима, где је стопа криминалитета виша, прикупља више података.[34] Заправо се закључци доносе применом статистике, а нужно се поставља питање репрезентативности података унетих у систем.

Претходно је помињан алат *COMPAS*. Присталице коришћења *COMPAS*-а тврде да смањује број притворених лица, јер овај алат објективније процењује ризик од рецидивизма.[35] Пошто алгоритми нису објављени, методе које се користе за процену ризика од рецидива остају непознате. Иако су обавештени о варијаблама које се користе за мерење њиховог ризика од рецидива у алату *COMPAS*, вероватно је да ово пружа мало или нимало утехе, јер оптужени још увек не знају како се варијабле вреднују.[36]

---

[33] Vadim Rotenberg, Moravec's paradox: Consideration in the context of two brain gempisphere functions, *Activitas Nervosa Superior*, 55, No. 3, 2013, 108.

[34] Више о томе: Deniz Çelikkaya, *Ethical Concerns of Artificial Intelligence use in the Criminal Justice System Under EU Law*, MS thesis, Marmara Universitesi (Turkey), 2024, 12-13.

[35] Nuguyen Phuong Thao, „The use of artificial intelligence in criminal investigation and trials in Europe and some countries: Experience for Vietnam", *Vietnamese Journal of Legal Sciences*, Vol. 08, No. 01, 2023, 67.

[36] Nurus Sakinatul Fikriah Mohd Shith Putera, Hartini Saripan, Mimi Sintia A. Bajury, Syazni Nadzirah Ya'cob, „Artificial Intelligence-Powered Criminal Sentencing

Због емоционалног дефицита, питање вредновања људског понашања од стране ВИ би и те како могло бити спорно, јер доношење судске одлуке није пуки механички, логички процес. А и уколико претпоставимо да то јесте једноставан логички процес, пристрасност, односно несвесне предрасуде се ни коришћењем ВИ не могу избећи.[37]

Алати за предвиђање доводе у питање суштинско остваривање људских права. На бази њихових резултата се предузимају активности према лицима која се не сматрају осумњиченим, већ се, на пример, у случају примене интелигентног видео надзора сва физичка лица сматрају потенцијалним учиниоцима кривичних дела. Ови резултати се заснивају искључиво на сумњи да ће у будућности бити учињено кривично дело, што се коси са претпоставком невиности која мора бити испред превенције.

Системи ВИ засновани на пристрасним информацијама могу проузроковати алгоритамску дискриминацију, односно дискриминаторне алгоритамске одлуке или понашања. Ако систем ВИ учи на бази претходних података заснованих на дискриминаторним одлукама, онда и он сам може, на бази „повратних петљи", да доноси дискриминаторне одлуке, односно може да угрози људска права.[38] У области биометрије, употреба ВИ за препознавање лица изазвала је забринутост због ризика од дискриминације, аспеката приватности великих база података о лицима и потенцијалне употребе за јавни надзор. Пошто ова забринутост надмашује користи, Закон о вештачкој интелигенцији ЕУ забрањује системе за препознавање лица за јавни надзор, са посебним изузецима за спровођење закона.[39]

Такође, иницијатива за укључивање алата ВИ у правосуђе најчешће потиче из приватног сектора, а имајући у виду да се на тај начин приватном сектору даје могућност увида у комплетне податке у вези са кривичним поступцима, то је разумљив опрез и отпор таквом приступу.

---

in Malaysia: A conflict with the rule of law", *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, No. 7, Shah Alam, 2022, 445.

[37] Драгутин Аврамовић, Илија Јованов, „Судијска (не)пристрасност и вештачка интелигенција", *Страни правни живот,* бр. 2/2023, уредница: доц. др Катарина Јовичић, Београд, 173.

[38] Д. Прља, Г. Гасми, В. Кораћ, 86.

[39] Benedikt Lorch, Nicole Scheler, Christian Riess, „Compliance Challenges in Forensic Image Analysis

Under the Artificial Intelligence Act," *European Signal Processing Conference*, 2022, https://eurasip.org/Proceedings/Eusipco/Eusipco2022/pdfs/0000613.pdf, приступљено 15. јуна 2025, 2.

Главни захтев који се ставља пред ВИ која се користи за доношење одлука у кривичном поступку јесте објашњивост. Међутим, због интереса компанија које се баве израдом система ВИ који се користе у правосуђу, не постоји спремност да детаљан процес начина „закључивања машина" буде видљив, самим тим и доступан конкурентима, што је апсолутно неприхватљив разлог и не може бити оправдање за ускраћивање права окривљених.

VIII. Закључак

Чињеница је да нам напредак технологије значајно олакшава живот у свим сферама. Али интеграција „робота" и вештачке интелигенције у деликатне области као што је кривично право треба да буде вршена са великом дозом предострожности, јер постоји огроман ризик да њеном недовољно опрезном применом штета буде већа од користи. Свакако да бирократски део поступка може применом вештачке интелигенције да буде смањен и олакшан, што ће довести и до уштеде новца, али и времена, чиме би фокус у примени могао бити у потпуности на суштинском кривичном поступку.

Кривично право мора ићи у корак с временом и еволуирати, али ова област права, имајући у виду њену природу, никако не сме да уводи нагле и недовољно проверене промене. Да би неки компјутерски програм могао да замени судију који изриче казну у кривичном поступку, морао би да буде изузетно софистициран, с обзиром да ништа недовољно поуздано не сме да буде опција.

Поводом примене ВИ у кривичном праву не треба бити ни превише оптимистичан, али ни превише скептичан. Чињеница је да је њен потенцијал велики, али и да смо далеко од употребе приликом које би позитивни ефекти били већи од негативних, посебно имајући у виду да и даље не постоје довољно разрађени прописи који би уредили функционисање ВИ; овај проблем се мора решавати без одлагања.

ВИ не сме постати циљ сама себи, већ продукт који олакшава и побољшава функционисање кривичног система.

Magdalena Radibratović, master of law
attorney at law in Čačak

(R)EVOLUTION IN CRIMINAL LAW: ARTIFICIAL INTELIGENCE

Summary:

The paper explores the profound transformations that artificial intelligence (AI) is bringing into the field of criminal law. The introductory section addresses the definitions and key concepts of AI, with a focus on machine learning and predictive justice. The normative framework analyzes legal challenges and regulatory approaches at both international and national levels, including relevant documents of the EU and domestic legislation. It highlights the lack of comprehensive and concrete regulation, as well as the need for timely and harmonized legal norms. In the section on the application of AI in criminal law, the paper discusses tools used in investigations, risk assessment, and crime prediction. It points out the positive effects on the efficiency and speed of proceedings, but also the potential violations of the rights of defendants and citizens. A separate segment is dedicated to the misuse of AI for committing criminal offenses – from deepfake technology to automated cyberattacks – and emphasizes the need for new forms of criminal law protection. Finally, the paper analyzes the advantages (greater efficiency, accuracy, resource savings) and disadvantages (lack of algorithmic transparency, discrimination, violation of the right to a fair trial) of using AI in the criminal justice system, with a call for caution and the development of an ethical and legal framework.

Key words: artificial intelligence, criminal law, justice by algorithm, predictive justice.

Датум пријема рада: 15. јуни 2025.
Датум одобрења рада: 1. јули 2025.

ТИП РАДА: ИНФОРМАТИВНИ ПРИЛОГ

УДК 343.533::004.738.5
371.3:004.738.5
343.85:[343.533::004.738.5

Ненад Ј. Момчиловић
адвокат у Нишу*

РИЗИЦИ „СУРФОВАЊА" „ДУБОКИМ ВЕБОМ" И ПРАВНА РЕГУЛАТИВА

Сажетак:

„Дубоки веб" (*Deep Web*), као и његов мрачни сектор *Dark Web*, представљају сегменте интернета недоступне стандардним претраживачима. Управо у овом „дигиталном подземљу" одигравају се бројне незаконите активности, попут трговине дрогом, оружјем, фалсификованим документима, експлоатације људи, као и других видова организованог криминала. Поред криминалних активности, *Deep Web* се користи и за безбедну комуникацију, научна истраживања и заштиту приватности, што му даје амбивалентан карактер. Аутор у прилогу даје назнаке одговора држава на злоупотребе овог вида интернет комуникације и залаже се за одговарајуће уређење његовог правног оквира.

Кључне речи: интернет, дубоки веб, тамни веб, дигитална кривична дела

I. Технички аспекти „дубоког веба"

„Дубоки веб" се састоји од „сајтова" који нису индексирани од стране стандардних претраживача као што су *Google*, *Bing* или *Yahoo*. Ови садржаји обухватају базе података, академске архиве, личне евиденције, здравствене досијее и друге ресурсе који се налазе иза заштитних механизама као што су лозинке или специфични протоколи приступа. *Dark Web*, као најтајнији и најконтроверзнији део, захтева специјалне прегледаче као што су *Tor* и *I2P* који омогућавају анонимност корисника. Управо ова дематеријализација дигиталног присуства отворила је нова врата за транснационални криминал и злоупотребу технолошких ресурса.

* Електронска адреса аутора: advokatmomcilovic@mail.ru

II. Упоредни правни оквир

У већини развијених држава, законодавства настоје да прате технолошки развој и одговоре на нове изазове. У Сједињеним Америчким Државама, Канади и Великој Британији, дигитална кривична дела која се врше преко *Dark Web*-а санкционишу се веома строго. У Немачкој, чак и пуко прегледање „сајтова" који садрже забрањене материјале може бити основ за кривичну одговорност. С друге стране, неке државе тек почињу да развијају регулативу која се бави овом облашћу, што доводи до правних празнина и различите праксе у међународним оквирима.

Према подацима Европола из 2023. године, више од 80% саобраћаја на *Dark Web*-у односило се на криминалне активности, а у 65% истрага међународних полицијских служби, управо је употреба анонимних мрежа представљала главну препреку у идентификацији осумњичених.

III. Правни оквир у Републици Србији

Правни систем Републике Србије још увек не садржи посебну регулативу која би се директно односила на *Deep Web* и *Dark Web*. Ипак, бројна кривична дела која се обављају преко ових мрежа – попут компјутерске крађе, преваре, дечије порнографије, трговине наркотицима и неовлашћеног коришћења личних података – санкционисана су постојећим одредбама Кривичног законика. Закон о информационој безбедности[1] и Закон о заштити података о личности[2] пружају додатне механизме за заштиту грађана и институција.

У Србији је 2022. године покренута истрага против једне „хакерске" групе која је преко *Dark Web*-а продавала украдене банковне податке грађана широм Европе. Истрага је вођена у сарадњи са Еурополом и довела је до првих судских процеса у којима је *Dark Web* наведен као извор кривичних активности.

IV. Закључак

Суочавање са изазовима које доноси *Deep Web* захтева правовремену, свеобухватну и интердисциплинарну реакцију правног система.

[1] Закон о информационој безбедности, *Службени гласник РС*, бр. 6/2016, 94/2017 и 77/2019.

[2] Закон о заштити података о личности, *Службени гласник РС*, бр. 87/2018.

Савремени правни системи морају ускладити технолошки развој са ефикасним и правично постављеним законским механизмима.

Неопходно је увођење нових кривичних дела, успостављање специјализованих тужилаштава и јединица полиције, као и интензивна међународна сарадња, како би се створили услови за сузбијање раширених облика сајбер-криминала који прете не само безбедности појединаца већ и стабилности државних система.

Nenad J. Momčilović
attorney at law in Niš

RISKS OF "SURFING" THE "DEEP WEB" AND LEGAL REGULATIONS

Summary:

The *Deep Web*, as well as its dark sector, the *Dark Web*, are segments of the Internet that are inaccessible to standard search engines. It is in this "digital underground" that numerous illegal activities take place, such as drug trafficking, weapons trafficking, forged documents, human exploitation, and other forms of organized crime. In addition to criminal activities, the *Deep Web* is also used for secure communication, scientific research and privacy protection, which gives it an ambivalent character. The author in the article provides indications of the response of states to the abuse of this form of Internet communication and advocates for the appropriate regulation of its legal framework.

Keywords: Internet, deep web, dark web, digital crimes

Датум пријема рада: 17. јуни 2025.
Датум одобрења рада: 1. јули 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНИ РАД

УДК 347.72.034/.035(497.11)
347.447.84
336.226.14

Срђа Пауновић
дипл. правник*

ПОРЕСКИ ТРЕТМАН НАКНАДЕ ШТЕТЕ ИЗМЕЂУ ПРИВРЕДНИХ ДРУШТАВА У СРБИЈИ

Сажетак:

Предмет овог чланка је анализа, дефинисање и категоризација примања које привредно друштво оствари као накнаду штете (на пример, путем судске или арбитражне одлуке). Идеја аутора је да представи третман накнаде штете кроз све релевантне пореске облике у Србији у складу са одговарајућим домаћим изворима права, пре свега Законом о порезу на додату вредност и Законом о порезу на добит правних лица.
Будући да се у самој суштини института накнаде штете налази идеја повраћаја економске моћи оштећене стране у стање пре штетног догађаја, циљ чланка је да покаже на који начин се накнада штете као облик надокнаде економског губитка третира у српском пореском систему, с посебним освртом на механизме који ову врсту примања изузимају од опорезивања, као и на њихово утемељење у релевантним прописима.

Кључне речи: накнада штете, порези, пореска основица, привредна друштва.

I. Увод

Накнада штете, према српском облигационом праву, представља имовинскоправну последицу одговорности за штету, а њена сврха је да оштећену страну врати у положај у којем би се налазила да до штетног догађаја није дошло (*restitutio in integrum*).

* Електронска адреса аутора: paunovicsrdja@gmail.com
Студент на мастер судијама, смер „*International Taxation*", Правни факултет и Економски факултет Универзитета у Београду.

У имовинскоправним споровима у којима учествују привредна друштва, висину штете најчешће утврђује суд. Међутим, са развојем савремених алтернативних метода решавања спорова, све више привредних субјеката одлучује да спорове решава пред арбитражним телима. Када се спор оконча у корист једног друштва, и када је висина штете квантификована (што представља један од најкомплекснијих аспеката спорова о накнади штете), следи исплата те накнаде, најчешће од стране осигуравајућег друштва које врши ову радњу у име и за рачун обвезника накнаде (штетника).

Имајући у виду све наведено, природно се намеће питање: каква је правна и економска природа те накнаде, односно како се она третира у оквиру пореског система Србије?

Генерално посматрано, примања које привредно друштво оствари у вези са накнадом штете су изузета од опорезивања, али је потребно имати на уму да ово ограничење није апсолутно (о чему ће више бити речи у одељку који се бави односом оваквог типа примања са порезом на добит правних лица).

У наставку текста ће бити испитани механизми искључења примања по основу накнаде штете, те случајеви у којима износ накнаде штете може бити предмет опорезивања. Такође, биће указано на релевантну судску праксу, као и на могуће недовољно прецизно коришћење одређених појмова у пракси.

Анализа неће обухватити питања која се односе на накнаду штете у контексту пореских облика уређених Законом о порезу на доходак грађана, јер је предмет истраживања ограничен на пореске обавезе привредних друштава, која не подлежу таквим облицима опорезивања.

II. Накнада штете и Закон о порезу на додату вредност

1. Општи оквир

Закон о порезу на додату вредност[1] пружа јасну дефиницију предмета опорезивања овим пореским обликом.

---

[1] Закон о порезу на додату вредност – ЗПДВ, Службени гласник РС, бр. 84/2004, 86/2004 – испр., 61/2005, 61/2007, 93/2012, 108/2013, 6/2014 – усклађени дин. изн., 68/2014 – др. закон, 142/2014, 5/2015 – усклађени дин. изн., 83/2015, 5/2016 – усклађени дин. изн., 108/2016, 7/2017 – усклађени дин. изн., 113/2017, 13/2018 – усклађени дин. изн., 30/2018, 4/2019 – усклађени дин. изн., 72/2019, 8/2020 – усклађени дин. изн., 153/2020, 138/2022 и 94/2024. .

Порез на додату вредност („ПДВ") је општи порез на потрошњу који се обрачунава и плаћа на испоруку добара и пружање услуга, у свим фазама производње и промета добара и услуга.[2] Како је промет основни предмет опорезивања овим пореским обликом, члан 4 ЗПДВ-а пружа детаљан оквир за дефинисање овог појма, најпре генералном дефиницијом која одређује промет као пренос права располагања на телесним стварима лицу које тим добрима може располагати као власник, као и додатним таксативним набрајањем трансакција које се сматрају прометом. Имајући у виду да се ПДВ примењује на трансакције које подразумевају испоруку добара или пружање услуга, обрачунавање ПДВ-а на накнаду штете било би у супротности са правном природом овог института, јер изостаје елемент узрочно-последичне везе између плаћања и испоруке, односно пружања услуге.

Наведени став је подржан у службеном мишљењу Министарства финансија Републике Србије („Министарство финансија")[3] где је изричито наглашено да накнада штете није предмет опорезивања ПДВ. Суштина чињеничног стања која је довела до захтева за издавање службеног мишљења Министарства финансија се сводила на следеће: обвезник ПДВ-а (купац) је у потпуности платио купопродајну цену одређених пољопривредних машина другом обвезнику ПДВ-а (продавцу). Након испоруке, на машинама су током употребе уочени недостаци који су доводили до њиховог кварења и изазвали материјалну штету купцу. Купац је, на основу судског поравнања, примио новчана средства од продавца. У складу са службеним мишљењем Министарства финансија, та средства се третирају као накнада штете, а не као умањење купопродајне цене и, у складу са тим, нису предмет обрачуна ПДВ-а.

Овакав став Министарства финансија је потврђен у још једном, ранијем мишљењу,[4] где је наведено да „*примање новчаних средстава без обавезе примаоца новчаних средстава да даваоцу или другом лицу изврши противчинидбу у виду промета добара или услуга, не сматра се предметом опорезивања ПДВ*", са битном напоменом да

> „ако у конкретном случају из целокупног чињеничног стања које је од утицаја на постојање пореске обавезе произилази да новчана средства која се исплаћују на име накнаде штете у суштини представљају накнаду за опорезиви промет добара или услуга који врши обвезник ПДВ којем се та

[2] ЗПДВ, чл. 1.

[3] Мишљење Министарства финансија, бр. 011-00-417/2021-04 од 6. маја 2021. године.

[4] Мишљење Министарства финансија, бр. 413-00-900/2011-04 од 7. новембра 2011. године.

средства исплаћују, у том случају за извршени промет добара, односно услуга постоји обавеза обрачунавања и плаћања ПДВ у складу са Законом. Чињенично стање од утицаја на постојање и висину пореских обавеза у сваком конкретном случају утврђује надлежни порески орган у складу са начелима предвиђеним прописима којима се уређују порески поступак и пореска администрација".

Наведени извод из овог мишљења одражава начело фактицитета из Закона о пореском поступку и пореској администрацији.[5] Ово начело указује на то да све трансакције и пореске чињенице треба утврђивати према њиховој економској суштини. На основу наведеног, можемо закључити да, иако примања у вези са накнадом штете нису предмет ПДВ-а, ово искључење није апсолутно и ослања се на економску суштину самог примања.

Битно је напоменути да, у складу са начелом законитости које представља основно начело пореског поступка у складу са ЗППА, службена мишљења Министарства финансија не представљају формалан извор права и имају искључиво оријентациони карактер. Овакав тип мишљења служи да се пореским обвезницима пруже све релевантне информације за испуњавање њихових пореских обавеза и примени одговарајућих пореских прописа.[6] Иако нису обавезујућа, ова мишљења имају значај као помоћно тумачење закона и систематизују сложене правне институте; ово је важно у случају који се овде разматра, јер наведена мишљења на исправан начин одражавају суштину ЗПДВ-а и појма ПДВ-а у домаћој и међународној теорији и пракси.

Третман различитих накнада по основу других уговорних одредби (по основу уговорне казне и сличних примања) може се разликовати са становишта ПДВ-а, те може захтевати посебну анализу која би довела до друкчијих исхода – на пример, до корекције ПДВ обавезе. У овом раду аутор се не бави тим питањем, јер је предмет анализе пре свега третман „класичне" накнаде штете у контексту релевантних пореских облика у Србији. Основна разлика између „класичке" накнаде штете и накнаде по основу других уговорних одредби је заправо у економској

---

[5] Закон о пореском поступку и пореској администрацији – ЗППА, *Службени гласник РС*, бр. 80/2002, 84/2002 – испр., 23/2003 – испр., 70/2003, 55/2004, 61/2005, 85/2005 – др. закон, 62/2006 – др. закон, 63/2006 – испр. др. закона, 61/2007, 20/2009, 72/2009 – др. закон, 53/2010, 101/2011, 2/2012 – испр., 93/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014, 105/2014, 91/2015 – аутентично тумачење, 112/2015, 15/2016, 108/2016, 30/2018, 95/2018, 86/2019, 144/2020, 96/2021, 138/2022 и 94/2024.

[6] Мила Врањеш, „Права пореских обвезника у Србији", Зборник *радова Правног факултета у Новом Саду*, год. XXXVIII, бр. 3/2004, 92.

суштини, будући да код накнаде штете не постоји размена, односно узајамност чинидби, те не постоји промет у смислу ЗПДВ, јер је у питању исплата која нема узрок у промету, већ у противправном или противуговорном понашању (на пример, у ситуацији када неисправна машина изазове пожар у складишту и уништи залихе које у том складишту чува купац машине).

На основу свега наведеног може се закључити да, у складу са релевантним прописима (прецизније са ЗПДВ-ом) примања која имају карактер накнаде штете, а која се не могу довести у везу са пружањем услуга или испоруком добара, не подлежу обрачуну и плаћању ПДВ-а.

2. Пракса у упоредном праву

У правним системима других земаља заузети су слични ставови у вези са ПДВ третманом примања која имају карактер накнаде штете.

Тако је у једној пресуди Суда правде Европске Уније[7] наведено да

> „сума плаћена као депозит, у контексту уговора који се односи на пружање хотелских услуга које подлежу порезу на додату вредност, треба да се сматра, у случају када клијент искористи опцију отказивања уговора и тај износ задржи хотелијер, као фиксна накнада за отказивање, која се плаћа као компензација за губитак који је претрпео хотелијер због неиспуњења обавезе од стране клијента, и која нема директну везу са пружањем било какве услуге уз накнаду, те као таква не подлеже том порезу".

Такође, у пресуди је наведено следеће:

> „Док се у ситуацијама када се уговор извршава уобичајеним током депозит урачунава у цену услуга које пружа хотелијер и стога подлеже ПДВ-у, задржавање депозита у главном поступку, напротив, настаје као последица тога што је клијент искористио опцију отказивања која му је била доступна и служи као компензација хотелијеру због отказивања. Таква компензација не представља накнаду за услугу и не улази у основу за обрачун ПДВ-а".

Наведено практично значи да се, у случају отказивања услуге, задржавање овог типа накнаде од стране хотела не сматра накнадом за ту услугу, већ паушалном компензацијом за штету коју је хотелијер претрпео услед отказивања резервације од стране клијената. Може се направити и паралела у погледу ове, иако не директна, са правом Србије, у вези са овом пресудом Суда правде Европске уније. Генерално, пресуде Суда правде Европске уније, нису формално-правно обавезујући

[7] *Case C-277/05 – Société thermale d'Eugénie-les-Bains v Ministre de l'Économie, des Finances et de l'Industrie*, para. 32..

извор права у Србији, али у сваком случају одлуке овог органа су врло важне за тумачење домаћих прописа, јер је Србија у процесу европских интеграција, те се локални органи често у свом раду ослањају на принципе који су установљени у пракси тог Суда.

У Уједињеном Краљевству, Пореска управа (*His Majesty's Revenue and Customs*) у својим приручницима редовно наводи упутства за пореске обвезнике о третману различитих трансакција са становишта ПДВ-а и осталих пореских облика на основу локалних прописа, као и судске праксе, а нарочито праксе Суда правде Европске Уније. О овом конкретном питању *HM Revenue & Customs* у свом ПДВ приручнику *VAT SC05910* наводи *„да би неко плаћање представљало накнаду за промет, мора да постоји реципроцитет између пружаоца и корисника услуге. Пружалац услуге се обавезује да пружи услугу од које корисник има корист*".[8] Имајући ово у виду, јасно је да у класичном случају накнаде штете не постоји реципроцитет у давању између оштећеног и штетника и да се не може говорити о накнади за промет.

III. Накнада штете и Закон о порезу на добит правних лица

Како бисмо размотрили утицај примања у вези са накнадом штете на износ пореза на добит који плаћа једно привредно друштво, најпре морамо да разумемо начин на који се утврђује опорезива добит.

Наиме, према Закону о порезу на добит правних лица,[9] основицу за порез на добит представља опорезива добит једног правног лица, док се опорезива добит утврђује у пореском билансу усклађивањем добити обвезника исказане у билансу успеха, који је сачињен у складу са међународним рачуноводственим стандардима („МРС"), односно различитим међународним стандардима финансијског извештавања („МСФИ") у зависности од величине предузећа и локалним рачуноводственим прописима. Најједноставније приказано, опорезива добит једног правног лица се може израчунати тако што се од остареног рачу-

[8] *HM Revenue & Customs, VAT Supply and Consideration Manual, VATSC05910, доступно на: https://www.gov.uk/hmrc-internal-manuals/vat-supply-and-consideration/vatsc05910*

[9] Закон о порезу на добит правних лица – ЗПДПЛ, *Службени гласник РС,* бр. 25/2001, 80/2002, 80/2002 – др. закон, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 – др. закон, 142/2014, 91/2015 – аутентично тумачење, 112/2015, 113/2017, 95/2018, 86/2019, 153/2020, 118/2021 и 94/2024.

новодственог прихода одузму расходи који се признају у складу са одговарајућим прописима (на пример, не признају се трошкови који се не могу документовати, поклони и прилози који су дати политичким организацијама, новчане казне које изриче надлежни орган, уговорне казне и пенали, итд.).

Генерално, ЗПДПЛ не признаје засебно изузимање из пореске основице прихода које једно привредно друштво оствари по основу примања у вези са накнадом штете, за разлику од, на пример, прихода које резидентни обвезник оствари по основу дивиденди и удела у добити, за које је предвиђено директно изузеће из пореске основице. Како се онда третирају приходи које привредно друштво оствари по основу накнаде штете, будући да се интуитивно не чини правичним да накнаду штете коју оштећено привредно друштво прими увећа пореску основицу и на тај начин увећа номинални износ пореза на добит који то привредно друштво плаћа?

Тражење одговора на ово питање можемо почети од појма потенцијалне имовине, који је предвиђен Међународним рачуноводственим стандардом – МРС 37 *Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина.*[10] МРС 37 предвиђа појам Потенцијалне имовине и дефинише га као „могућу имовину која настаје по основу прошлих догађаја и чије постојање ће бити потврђено једино настанком или ненастанком једног или више неизвесних будућих догађаја који нису у потпуности под контролом ентитета" („Потенцијална имовина"). Примања која привредно друштво очекује по основу накнаде штете, у већини случајева представљају Потенцијалну имовину. На пример, уколико привредно друштво претрпи штету услед пожара у магацину изазваног немаром складишта (рецимо због недовољне противпожарне заштите), та штета не обухвата само уништене залихе (материјална штета), већ може укључивати и изгубљену добит, уколико је последично дошло до прекида у испуњавању обавеза према купцима и губитка пословних партнера. Процењивање износа штете је врло комплексан правни институт, поготово када је у питању изгубљена добит, и тај износ се најчешће процењује у судском поступку. Као што је опште познато, судски спорови могу трајати прилично дуго, чак и по неколико година, што практично значи да може протећи више финансијских циклуса пре окончања спора; поред тога, и исход таквог спора је увек неизвестан, јер се никада не може са сигурношћу предвидети колики ће износ бити

[10] МРС 37 *Резервисања, потенцијалне обавезе и потенцијална имовина* – МРС 37, *Службени гласник РС*, бр. 123/2020.

досуђен оштећеној страни и да ли ће уопште бити досуђен икакав износ. Имајући све наведено у виду, МРС 37 наводи у члану 31 и 32 да „*ентитет не треба да призна Потенцијалну имовину*", као и да „*Потенцијална имовина обично настаје из непланираних или других неочекиваних догађаја који доводе до могућности прилива економских користи у ентитет. Пример је потраживање на које ентитет право остварује судским путем, када је исход неизвестан*". У складу са наведеним, Потенцијална имовина не може бити призната ни у пословним књигама једног привредног друштва, нити може бити призната као приход у пореском билансу.

Пошто није могуће признати Потенцијалну имовину као приход, остаје отворено питање како третирати губитак који је настао као последица штетног догађаја у пореском билансу. Није спорно да ће се наведени губитак третирати као расход у пореском билансу, али питање је у којој мери се такав расход може признати. Члан 7а ЗПДПЛ, који се бави питањем усклађивање расхода, изричито наводи да се на терет расхода не могу прихватити трошкови који се не могу документовати. Шта ово искључење практично значи? Вратимо се на пример где је привредно друштво претрпело штету услед пожара у магацину изазваног немаром складишта. У овом случају јасно је да ће привредно друштво које је претрпело штету моћи да евидентира стварну штету коју је претрпело у виду губитка залиха које су уништене у пожару, али са друге стране, поред стварне штете, велики део губитка најчешће чини изгубљена добит, коју је врло тешко документовати и доказати и која представља један врло апстрактан правни појам.

По свој прилици, губитак у виду изгубљене добити се најчешће не може евидентирати као расход у пословним књигама, чак и у случају да се направи одређена процена изгубљене добити од стране стручног лица, тј. вештака; отуда, било би крајње упитно и мало вероватно да би надлежни порески органи у случају контроле прихватили такав расход у пореском билансу привредног друштва.

Можемо закључити да ће се (пошто се изгубљена добит најчешће не може сматрати као расход, већ такав третман може имати само део штете који представља стварну штету), у случају да привредно друштво добије спор и да му буде досуђена стварна штета и изгубљена добит, део компензације који се односи на стварну штету изнивелисати са расходом из претходних финансијских циклуса, док ће део који се односи на изгубљену добит бити третиран као „чист приход"; за овај приход биће увећана пореска основица, без одговарајућег расхода, те тако

увећан и укупан номинални износ пореза на добит које једно привредно друштво плаћа.

Може се поставити питање правичности оваквог приступа. Са једне стране, измакла добит представља губитак који је привредно друштво претрпело, а из фактичких разлога такво примање се са рачуноводственог становишта посматра као потпуно нови приход (а не као економски наставак претходног пословања) и као такав бива предмет опорезивања; ово практично доводи до вишеструког економског оптерећења оштећеног привредног друштва из више разлога: а) привредно друштво није имало прилику да искористи пореске олакшице, које би потенцијално могле да се примене на приход који представља изгубљену добит, да се штетни догађај никада није догодио и да су се одговарајуће трансакције обистиниле; б) привредно друштво не може да користи одговарајућа умањења која би се потенцијално квалификовала да буду укључена у порески биланс да су изворне трансакције биле остварене, уместо што је привредно друштво остварило примања изгубљене добити по основу накнаде штете; в) у биланс се не укључују потенцијални одбици који би се могли применити у складу ЗПДПЛ у вези са амортизацијом; те г) судски и други органи (на пример, арбитражна већа) најчешће досуђују овакав тип накнада у „бруто износу" – тј. тужбени захтеви не укључују потенцијалне импликације пореза на добит, будући да би таква рачуница представљала изазов за сваког вештака, јер (за разлику од ПДВ-а), постоји превише варијабли за исправну и веродостојну калкулацију. С друге стране, може се тврдити и да изгубљена добит треба да буде предмет пореза на добит правних лица, будући да би таква добит била предмет опорезивања да је настала „природним" путем, тј. да до штетног догађаја није ни дошло.

Став који потврђује могућност опорезивања изгубљене добити потврђен је и у француској литератури и пракси државних органа, где је у једном раду наведено:

> "У основи, накнаде штете се опорезују када надокнађују губитке који се односе на опорезив приход, губитке или трошкове који се по својој природи могу одбити, или губитак, односно умањење вредности имовине. Опорезив приход подразумева приход који је повезан са комерцијалним или индустријским активностима и, генерално, са уобичајеним пословањем предузећа. На пример, у Француској, накнада штете за раскид уговора (*одлука Државног савета од 7. фебруара 1944, предмет број 70316*) или нелојалну конкуренцију опорезује се, јер надокнађује губитак опорезивог прихода. Ако део примљене накнаде за изгубљени приход представља надокнаду за губитак клијентеле, и тај део је такође опорезив (*одлука Државног савета од 19. јуна 1974, предмет број 92092*). Међутим, када није реч

о губитку прихода, већ искључиво о губитку клијентеле, тада накнада није предмет опорезивања".[11]

У сваком случају, са аспекта економске реалности другачији третман ове проблематике (тј. признавања изгубљене добити, која фактички представља хипотетички расход) би отворио простор за велики број „правних рупа" и за манипулацију пореског система, док би целовито решење оптеретило буџетски систем и успоставило крајње нереална очекивања од органа који врше пореску администрацију.

IV. Закључна разматрања

Када говоримо о ПДВ, ситуација је прилично јасна и можемо доћи до закључка – примања која имају карактер накнаде штете, а која се не могу довести у везу са пружањем услуга или испоруком добара, не подлежу обрачуну и плаћању ПДВ-а у Србији, што је и потврђено различитим службеним мишљењима надлежних органа. Додатно, готово идентичан третман је предвиђен у пореским системима земаља Европске уније, што је потврђено и у пракси Суда правде Европске уније.

Супротно томе, третман накнаде штете у контексту пореза на добит правних лица је комплекснији. Док се накнада стварне штете, уколико је уредно документована и књиговодствено евидентирана, по правилу може третирати као порески неутралан догађај (сходно одговарајућем признавању расхода), третман накнаде изгубљене добити отвара низ практичних и нормативних питања. Наиме, иако таква примања представљају облик компензације за приход који би у редовним околностима био опорезив, њихов третман као „новог" прихода значи да се на њих не могу применити потенцијалне пореске олакшице, трошкови или друга умањења која би важила у случају реализације првобитне пословне трансакције.

Стога се поставља питање правичности оваквог решења. Иако је концепцијски оправдано да се надокнада изгубљене добити третира као опорезив приход, оваква конструкција доводи до ситуације у којој привредни субјект, већ оштећен изостанком планиране добити, додатно сноси терет пореске обавезе на накнаду за ту изгубљену добит, без могућности да рефлектује све трошкове и пореске импликације као што би то могао у редовном току пословања.

---

[11] Philippine Meyer, Clara Marco и Marion Lagrange, „Tax Treatment of Damages: How Does it Work? (Europe)", University of Montpellier, Centre du Droit de l'Entreprise, Program of Master 2 „Droit du Commerce International", Association of Corporate Counsel.

Srđa Paunović
lawyer

TAX TREATMENT OF COMPENSATION FOR DAMAGES BETWEEN BUSINESS ENTITIES IN SERBIA

Summary:

The article focuses on the analysis, definition, and categorization of income obtained by a business entity as compensation for damages (*e.g.*, through court decisions or arbitration awards). The author's aim is to present an analysis of the treatment of compensation for damages through all relevant tax forms in Serbia, in accordance with applicable local sources of law, primarily the Value Added Tax Law and the Corporate Income Tax Law.
Since the very essence of the concept of compensation for damages lies in the idea of restoring the economic position of the injured party to the state before the damaging event occurred, the goal of this article is to show how compensation for damages, as a form of economic loss reimbursement, is treated within the Serbian tax system, with particular reference to mechanisms that exempt this type of income from taxation, as well as their legal basis in the relevant regulations.

Keywords: compensation for damages, taxes, tax base, business entities.

КОМЕНТАРИ, РАСПРАВЕ, ИСТРАЖИВАЊА

Датум пријема рада: 31. јули 2025.
Датум прихватања рада: 10. август 2025.

ТИП РАДА: СТРУЧНА ПОЛЕМИКА

УДК 340.134:347.965(497.11)

Др Мирослав Пауновић
адвокат из Београда*

ПРАВНИ ОКВИР ПОЛОЖАЈА АДВОКАТУРЕ У СРБИЈИ

Сажетак:

У раду се излажу уставне, законске и статутарне норме којима је уоквирен положај адвоката у Србији. Истиче се да је адвокатура независна професија, која је потпуно ослобођена од утицаја државе и која самостално уређује своју организацију, етичке стандарде и све друге аспекте свог деловања. Аутор приказује историјски развој правног регулисања адвокатуре, а посебно кроз процес ослобађања од настојања државе да се меша у њен рад. Подвлачи се друштвени положај, значај и утицај адвокатске професије на друштвена кретања, а нарочито на остваривање начела правне државе, те заштите људских права и основних слобода. Пледира се на јединство припадника струке које је битно за очување достигнутог нивоа независности адвоката, нарочито у актуелним дешавањима у друштву, када је и адвокатура, као и правосуђе у целини, под оркестрираним притиском власти да се измени њен самосвојан статус и да се потчини вољи режима, те да се умањи њен друштвени значај и утицај. У овом смислу посебно се коментарише наговештај извесних политичких чинилаца да

* Главни и одговорни уредник *Бранича*
Електронска адреса аутора: paunovic.law@eunet.rs

би законским изменама адвокатуру, која је јединствено организована за целу државу, требало „разбити" на више адвокатских комора.

Кључне речи: адвокатура, Адвокатска комора Србије, независност, самосталност, целовитост, државна интервенција

I. Уводне напомене

У актуелним друштвеним збивањима у Србији, када је адвокатура, у складу са својим положајем и друштвеном улогом, исказала јасан став о поступцима државних органа према студентским и грађанским протестима, дошло је до реакције представника политичке опције на власти која доводи у питање уставни и законски положај адвокатске професије. Адвокатури се прети законодавним изменама којима би била укинута њена јединственост и целовитост.

Ова карактеристика адвокатуре није никада, у току 160 година њеног трајања у Србији, била доведена у питање до данашњих дана, чак и у периодима када је утицај државе на адвокатску професију био изразит и задирао и у саму њену организацију. Идеја о „раздвајању" односно „подели" корпуса адвоката на мање делове је незамислива, и неостварива, у актуелном уставном и законодавном оквиру постојања и делања адвокатуре. Тај формалан статус, и посебна друштвена улога адвокатске професије, изграђивани су кроз дуг и мукотрпан процес њеног одвајања од утицаја државе и концепта да је она „у служби" власти. Достигнути ниво независности и самосталности адвокатуре, и њене суверености, израз је не само упорне борбе адвоката, већ и општих друштвених околности, демократизације друштва и изградње гаранција људских права и слобода. Отуда и сваки наговештај промене тог положаја адвокатуре, без обзира од којих чинилаца у друштву долазио и из којих мотива изречен, не сме остати без јасне осуде и недвосмисленог одговора професије.

У овом прилогу се разматра актуелни положај адвокатуре, уоквирен самим Уставом Републике, посебним законом, те статутом и етичким кодексом Адвокатске коморе Србије. Нарочито се приказују они елементи тог статуса који говоре не само о посебној друштвеној улози, одговорностима, дужностима и правима адвоката у савременом друштву, већ истичу и потпуну независност и самосталност адвокатуре од државе; свака интервенција државе којом би се мењала таква њена позиција значила би не само озбиљну повреду достигнутог нивоа самосвојности професије, већ и задирање у саме основе демократије у друштву.

II. Уставни положај адвокатуре

Устав Србије не оставља никакву сумњу у погледу положаја адвокатуре, јер наводи у одредби члана 67 став 2 следеће: „*Правну помоћ пружа адвокатура, као самостална и независна служба ..., у складу са законом*".[1] Ово уставно одређење адвокатуре следи иза одредбе члана 67 став 1 која предвиђа да се свакоме, под условима одређеним законом, јемчи право на правну помоћ.

Адвокатура је, дакле, независна и самостална служба утемељена на Уставу. Она не спада у услуге. Услуге су уређене посебним законом.[2] Нормирање адвокатуре учињено је у делу Устава који прокламује и гарантује људска права и основне слободе (Други део „Људска и мањинска права"), што је од посебне важности за њен статус и друштвену улогу.

У неким земљама адвокатура или правосудна професија има уставно загарантовану независност (као део принципа независности судства). Међутим, није широко распрострањен модел да је адвокатура изричито поменута у тексту устава; чешће се уставом гарантују судијска независност, слобода правне помоћи и принципи правне државе, док се адвокатура оставља за законско регулисање. Србија у том погледу спада међу ретке државе које су, и у формалном и у суштинском смислу, уставном нормом уредиле адвокатуру као независну и самосталну јавну службу.

III. Законско и статутарно уређење адвокатуре

1. Законски оквир постојања и функционисања адвокатуре

а) Самосталност и независност адвокатуре кључни законски постулат

Законом о адвокатури,[3] који је на снази од 17. маја 2011. године, постављен је законски основ данашњег положаја адвокатуре.

---

[1] Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006 и 115/2021.

[2] Закон о услугама, *Службени гласник РС*, бр. 94/2024. У чл. 3 ст. 2 одређено је да се одредбе тог Закона „*не примењују на адвокатуру као самосталну и независну службу пружања правне помоћи, која се у целости уређује прописима о адвокатури*"; према чл. 3 ст. 3 тач. 3 Закон се не примењује ни на „*остваривање људских и мањинских права*".

[3] Закон о адвокатури, *Службени гласник РС*, бр. 31/2011 и 24/2012 – одлука УС.

Тим Законом адвокатура је дефинисана као независна и самостална професионална делатност пружања правне помоћи у остваривању и заштити уставом утврђених слобода и права и других законом утврђених права и интереса лица. Законска норма дословце гласи (члан 2, са карактеристичним наднасловом, који сажима суштину адвокатуре – „Самосталност, независност и јавни значај адвокатуре"):

> „Адвокатура је независна и самостална служба пружања правне помоћи физичким и правним лицима. // Самосталност и независност адвокатуре остварује се: 1) самосталним и независним обављањем адвокатуре; 2) правом странке на слободан избор адвоката; 3) организовањем адвоката у Адвокатску комору Србије и адвокатске коморе у њеном саставу, као самосталне и независне организације адвоката; 4) доношењем општих аката од стране адвокатских комора; 5) одлучивањем о пријему у адвокатуру и о престанку права на бављење адвокатуром" (*подвлачење додато*).

Закон у члану 5 уређује право на бављење адвокатуром, а у члану 6 одређује услове и поступак за стицање тог права.[4] Закон предвиђа и достојност као услов за обављање адвокатуре и прецизира да се „*сматра* [*се*] *да није достојан поверења за бављење адвокатуром кандидат из чијег*

---

[4] Закон о адвокатури, чл. 5: „*Право на бављење адвокатуром стиче се доношењем одлуке о упису у именик адвоката и полагањем адвокатске заклетве. // Поступак за остваривање права на бављење адвокатуром покреће се захтевом кандидата за упис у именик адвоката поднетим адвокатској комори на чијем подручју ће бити седиште адвокатске канцеларије кандидата*". // У чл. 6 се предвиђају услови за упис у именик адвоката: *Услови за доношење одлуке о упису у именик адвоката ... су: 1) диплома правног факултета стечена у Републици Србији или диплома правног факултета стечена у страној држави и призната у складу са прописима који уређују област високог образовања; 2) положен правосудни и адвокатски испит у Републици Србији; 3) држављанство Републике Србије; 4) општа здравствена и потпуна пословна способност; 5) непостојање радног односа; 6) неосуђиваност за кривично дело које би кандидата чинило недостојним поверења за бављење адвокатуром; 7) непостојање друге регистроване самосталне делатности или статуса статутарног заступника, директора или председника управног одбора у правном лицу, члана или председника извршног одбора банке, заступника државног капитала, стечајног управника, прокуристе и лица које уговором о раду има утврђену забрану конкуренције; 8) достојност за бављење адвокатуром; ...// Испуњеност услова за упис у именик адвоката из става 1. тач. 6) и 8) овог члана адвокатска комора цени по слободној оцени*".(*непотребно изостављено, подвлачење додато*). Ова одредба је гарантија да ни суд не може да одлучује о праву на бављење адвокатуром; у поступку судске контроле коначне одлуке Адвокатске коморе Србије о одбијању захтева за упис Управни суд једино може да цени процесни део одлуке – надлежност органа, учешће странке у поступку, поступак одлучивања колегијалног органа (кворум, број гласова за/против, образложење разлога за донету одлуку).

се живота и рада, у складу са општеприхваћеним моралним нормама и кодексом, може закључити да се неће савесно бавити адвокатуром и чувати њен углед".

Као његова основна права и обавезе Закон (у члану 15) предвиђа да је адвокат дужан: „*1) да се стварно и стално бави адвокатуром; 2) да правну помоћ пружа стручно и савесно, у складу са законом, статутом адвокатске коморе и кодексом; 3) да чува адвокатску тајну; 4) да у професионалном раду и у приватном животу који је доступан јавности чува углед адвокатуре*", те додаје (у члану 16) да адвокат „*не сме да се бави пословима који су неспојиви са угледом и независношћу адвокатуре*".

У овим временима треба поменути још неке законске одредбе које, у ширем смислу, спадају у корпус права које уоквирују положај адвокатуре као професије и подржавају статус сваког адвоката појединачно, а које имају и значај начела. Таква је сигурно одредба члана 33 да „*Адвокат не може бити позван на кривичну или прекршајну одговорност за правно мишљење изнето у поступку пружања правне помоћи пред судом или другим органом*", као и одредба члана 34 да је адвокатска канцеларија неповредива:

> „Адвокатска канцеларија, предмети и подаци који се налазе у њој, могу бити предмет контроле само под условима из члана 35. овог закона. // Одлуку о привременом или трајном престанку рада адвокатске канцеларије може донети само надлежни орган адвокатске коморе у посебно предвиђеном поступку. // У односу на адвокатску канцеларију не може бити примењена мера затварања, односно печаћења, у кривичном и прекршајном поступку и поступку за привредни преступ, нити у другом поступку који се води против адвоката".

У једно од начела које се тиче положаја адвоката спадају и одредбе Закона о лишењу слободе адвоката и претресању адвокатске канцеларије (члан 35):

> „Адвокат не може бити лишен слободе за кривична дела у вези са обављањем адвокатске службе, без одлуке надлежног суда. // Претрес адвокатске канцеларије може одредити само надлежни суд у погледу тачно одређеног списа, предмета или документа. // Претрес адвокатске канцеларије може се извршити само у присуству адвоката кога одреди председник надлежне адвокатске коморе. // Предмети, списи или документа, изузев списа из става 2. овог члана, као и сазнања до којих се дође приликом претреса адвокатске канцеларије, не могу се користити ради вођења поступка против странака адвоката из те адвокатске канцеларије. // О покретању поступка против адвоката, о одређивању задржавања или притвора адвокату, суд или други државни орган који води поступак је дужан да одмах обавести надлежну адвокатску комору".

Одредба о праву адвоката на информацију може се, такође, сврстати у законска начела која уоквирују положај адвокатуре, те и адвоката као појединачних делатника у професији. Члан 36 став 1 Закона, који уређује ову материју, гласи: „*Адвокат има право да, у циљу пружања правне помоћи, од државних органа, установа, предузећа и других организација тражи и благовремено добије информације, списе и доказе који су у њиховом поседу или под њиховом контролом*" док су „[*д*]ржавни *органи, установе и предузећа дужни* [*су*] *да ... адвокату омогуће приступ информацијама, списима и доказима из става 1. овог члана*" (став 2).

Закон поверава Адвокатској комори Србије низ јавних овлашћења; Закон (у члану 63) одређује следеће у погледу правне природе адвокатске коморе и њених јавних овлашћења:

> „Адвокатска комора Србије и адвокатске коморе у њеном саставу су самосталне и независне професионалне организације адвоката, основане у складу са законом и Статутом Адвокатске коморе Србије, које су надлежне за вршење јавних овлашћења и обављање послова од општег интереса, у складу са овим законом и својим статутом. // Адвокатске коморе из става 1. овог члана имају својство правног лица".

Јавна овлашћења Адвокатске коморе Србије и адвокатских комора у њеном саставу су детаљно наведена у члану 65 Закона.[5] Закон разграничава и надлежност за вршење ових јавних овлашћења између Адвокатске коморе Србије и адвокатских комора у њеном саставу.

Послови који не спадају у вршење јавних овлашћења такође су набројани у Закону (члан 66 став 1).[6]

---

[5] Према чл. 65 Закона о адвокатури јавна овлашћења Адвокатске коморе Србије су следећа: – одлучивање о захтевима за упис у именик адвоката, – одлучивање о захтевима за привремени престанак права на бављење адвокатуром, – одлучивање о захтевима за наставак обављања адвокатуре после привременог престанка права на бављење адвокатуром, – одлучивање о привременој забрани бављења адвокатуром, – одлучивање о покретању и вођењу дисциплинског поступка против адвоката или адвокатског приправника, о њиховој дисциплинској одговорности и о изрицању дисциплинских мера; – уређивање садржине и начина вођења именика адвоката, те вођење именика адвоката, – издавање и продужавање важења адвокатских легитимација и легитимација адвокатских приправника, – доношење програма и уређење организације и начина полагања адвокатског испита, – доношење кодекса, – доношење тарифе, – одређивање висине трошкова уписа у именик адвоката, и – одређивање висине редовних обавеза према надлежној адвокатској комори за њену територију.

[6] Адвокатска комора Србије и адвокатске коморе у њеном саставу, према чл. 66 ст. 1 Закона о адвокатури, обављају следеће послове: – доносе статут и друга општа акта; – заступају интересе адвоката пред државним и другим органима и

Законом су одређени и органи Адвокатске коморе Србије (члан 67 став 1): „*Органи Адвокатске коморе Србије су: скупштина, управни одбор, надзорни одбор, председник, један или више потпредседника, дисциплински суд, дисциплински тужилац, савет и други органи утврђени Статутом Адвокатске коморе Србије*". Закон, такође, предвиђа (у ставу 3 истог члана) да се „[*п*]*оступак избора, трајање мандата, опозив, делокруг рада и састав органа из става 1 овог члана и број потпредседника уређује* [*се*] *Статутом Адвокатске коморе Србије.*

У погледу материјалног пословања у Закону је изричито наведено (у члану 72) да се адвокатске коморе финансирају из сопствених средстава и набројани су извори тих средстава.[7]

И у погледу дисциплинске одговорности Закон предвиђа (у члану 75) да су адвокати одговорни за стручно и савесно бављење адвокатуром и за чување њеног угледа, те да „*дисциплински одговарају за лакше и теже повреде дужности и угледа адвокатуре*", као и да се те повреде уређују Статутом Адвокатске коморе Србије. Закон такође прописује (у члану 76) да дисциплински поступак воде органи надлежне адвокатске коморе односно Адвокатске коморе Србије и набраја дисциплинске органе (дисциплински тужилац и дисциплински суд). Организација, састав, надлежност, начин одлучивања дисциплинских органа и дисциплински поступак се, према Закону (став 5 наведеног члана) ближе уређују Статутом.

организацијама; – остварују међународну сарадњу у области адвокатуре; – представљају адвокате пред домаћим и иностраним професионалним удружењима и организацијама, правним и физичким лицима; – организују и спроводе сталну обуку адвоката, адвокатских приправника, дипломираних правника и запослених у адвокатским канцеларијама; – издају сталне и повремене публикације ради обавештавања адвоката и јавности о питањима од интереса за адвокатуру и стручног усавршавања адвоката и адвокатских приправника; – организују пружање бесплатне правне помоћи, у складу са законом; – дају мишљења на предлоге закона и других прописа који су од интереса за положај адвокатуре; – обављају и друге послове, у складу са законом.

[7] Закон о адвокатури, чл. 72: „*Адвокатске коморе се финансирају из сопствених средстава. // Извори финансирања адвокатске коморе су приходи од уписа, чланарине и друга средства, у складу са законом. // Висину чланарине и трошкова уписа утврђује орган одређен статутом адвокатске коморе. // Средства за рад Адвокатске коморе Србије обезбеђују се на начин прописан њеним статутом. // Одлука адвокатске коморе о висини дуговања по основу чланарине, висини трошкова уписа и других редовних материјалних обавеза адвоката према адвокатској комори има својство веродостојне исправе у извршном поступку*".

б) Јединственост и целовитост адвокатуре неупитна

Закон о адвокатури, да се понови, одређује у ставу 2 члана 2 (са наднасловом „Самосталност, независност и јавни значај адвокатуре") да се самосталност и независност адвокатуре остварује, између осталог, и „*организовањем адвоката у Адвокатску комору Србије и адвокатске коморе у њеном саставу, као самосталне и независне организације адвоката*".

Закон одређује и састав адвокатске коморе (члан 64 став 1) тако што прецизира да „У *Републици Србији постоји Адвокатска комора Србије, са седиштем у Београду, за територију Републике Србије*". Закон одређује да постоје и адвокатске коморе у саставу Адвокатске коморе Србије и набраја поименице које су то адвокатске коморе.[8]

Закон даље одређује (члан 64 ставови 2 и 3) да Адвокатска комора Србије, својим статутом, одређује подручја надлежности адвокатских комора у њеном саставу, те да се актом Адвокатске коморе Србије могу основати и друге адвокатске коморе у саставу Адвокатске коморе Србије (овим актом се одређују седиште, подручје надлежности, и друга питања од значаја за рад новоосноване адвокатске коморе у саставу Адвокатске коморе Србије). Дакле, из Закона недвосмислено произилази да у Србији постоји једна адвокатска комора, која делује на целом подручју Републике.

Постојање јединствене адвокатуре, њена утемељеност, као јединственог „корпуса", на целом подручју државе, једина је карактеристика адвокатуре која је постојала у свим законским решењима, од њеног оснивања, и за које адвокатура није морала до сада да се залаже (као што је морала да се упорно бори за остале елементе свог самосталног статуса).

в) Законом искључена могућност мешања државе у организацију и функционисање адвокатуре

Наведене одредбе Закона о адвокатури потврђују уставне принципе независности и самоуправе адвокатуре.

---

[8] Према чл. 64 ст. 1 Закона о адвокатури, у саставу Адвокатске коморе Србије су: 1) Адвокатска комора Војводине, са седиштем у Новом Саду; 2) Адвокатска комора Косова и Метохије, са седиштем у Косовској Митровици; 3) Адвокатска комора Београда, са седиштем у Београду; 4) Адвокатска комора Зајечара, са седиштем у Зајечару; 5) Адвокатска комора Крагујевца, са седиштем у Крагујевцу; 6) Адвокатска комора Ниша, са седиштем у Нишу; 7) Адвокатска комора Пожаревца, са седиштем у Пожаревцу; 8) Адвокатска комора Чачка, са седиштем у Чачку; 9) Адвокатска комора Шапца, са седиштем у Шапцу.

Оно што је посебно важно, нигде се у Закону не предвиђа, нити дозвољава утицај државе на било који аспект организације, функционисања и активности Адвокатске коморе Србије и комора у њеном саставу. Могућност мешања државе у адвокатуру као професију није предвиђено нити у једном контексту (па се држава или неки њен орган у Закону чак и не помиње); држава једноставно нема надлежности у односу на адвокатуру и такве ингеренције државе Закон забрањује.

ī) Усклађеност Закона са међународним документима

Закон о адвокатури усклађен је са Препоруком Савета Европе Р(2000)21 о независности правничких професија.[9] Препорука се односи на улогу и независност адвоката и других правничких професија у систему владавине права, заштите људских права и функционисању правосудног система. Основни циљ Препоруке је обезбеђивање независности правничких професија, посебно адвокатуре, од било каквог утицаја од стране државе, органа власти или других политичких актера, те јачање владавине права, правичног суђења и ефикасне заштите људских права.[10]

Препорука Савета Европе Р(2000)21 садржи и став да адвокати у свакој јурисдикцији треба да имају независно и самоуправно професионално удружење које је признато законом. То удружење треба, између осталог, да заступа интересе адвоката и штити њихов професионални интегритет и независност адвокатске професије. Свака држава се

[9] Препорука Савета Европе Р(2000)21 о независности правничких професија је документ Савета Европе, усвојен од стране Комитета министара Савета Европе 25. октобра 2000. године (*Recommendation No. R /2000/ 21 of the Committee of Ministers to member states on the freedom of exercise of the profession of lawyer*).

[10] Препорука Савета Европе Р(2000)21 садржи смернице и принципе који се односе на следеће: – независност адвоката (адвокати морају бити у могућности да слободно обављају своју делатност без страха од притисака, препрека или узнемиравања; – државе чланице треба да осигурају законску и практичну независност адвокатуре; – адвокати треба да буду организовани у независне професионалне организације (адвокатске коморе), које регулишу приступ професији, етичке стандарде, дисциплину и заштиту професионалне независности; – грађани морају имати слободан приступ адвокату, посебно у случајевима када су им угрожена права или слободе; – информације које клијент повери адвокату морају остати поверљиве, а државе морају поштовати поверљивост адвокатске комуникације; – адвокати имају кључну улогу у остваривању права на правично суђење, укључујући право на одбрану у кривичним поступцима; – државе и правничке организације треба да подстичу стручно усавршавање адвоката.

обавезује да обезбеди овакав положај адвокатског професионалног удружења.

Пошто Препорука није обавезујући документ, Савет Европе је 12. марта 2025. године донео и Међународну конвенцију о заштити адвокатуре. Конвенција прописује обавезе држава према адвокатима и њиховим удружењима. Конвенција је отворена за приступање и адвокати се морају залагати да је Република Србија што пре потпише и ратификује.[11]

2. Статутарна разрада улоге и одговорности адвоката

Статут Адвокатске коморе Србије,[12] донет на основу Закона о адвокатури, дефинише права и обавезе адвоката и приправника, начин организације Адвокатске коморе Србије и комора у њеном саставу, те поставља етичка и стручна начела делања адвоката.

Адвокатура се, према статуту, који је у потпуности у складу са Законом о адвокатури, сматра *независном и самосталном делатношћу* пружања правне помоћи. Тако су у статуту (чланови 8, 9 и 127) набројани послови које Адвокатска комора Србије и адвокатске коморе у њеном саставу обављају у складу са члановима 65 и 66 Закона о адвокатури.[13]

---

[11] Међународна конвенција о заштити адвокатуре (*International Convention for the Protection of Profession of Lawyer*). Видети приказ Конвенције у Мирослав Пауновић, „Међународна конвенција о заштити адвоката", *Бранич*, бр. 2/2025, 129.

[12] Статут Адвокатске коморе Србије, *Службени гласник РС*, бр. 85/2011, 78/2012, 86/2013, 11/2023-одлука УС, и 22/2024-одлука УС.

[13] Према чл. 8 и 9 статута, Адвокатска комора Србије: – представља адвокатуру, заступа и штити њене интересе, – стара се о обезбеђењу услова за правилно и законито вршење адвокатуре, – предузима мере за развој адвокатуре, – стара се о подизању стручног и етичког нивоа адвокатуре, – стара се о јачању професионалне дисциплине и одговорности у вршењу адвокатуре, – стара се о обнављању адвокатуре првенствено из реда адвокатских приправника, – одржава односе са државним и правосудним органима и другим организацијама, – подноси предлоге за унапређење адвокатуре, правосудног и правног система, – даје предлоге о питањима значајним за остваривање и заштиту уставних слобода и права грађана, – унапређује и афирмише адвокатуру као независну професију, – води именике адвоката и одлучује о упису у именике и брисању из именика адвоката, – доноси тарифу, – одређује висину накнаде за упис у именик адвоката, – доноси Кодекс професионалне етике, – спроводи дисциплински поступак због повреде дужности и нарушавања угледа адвокатуре, – стара се о законитости рада адвоката и о спровођењу и примени Статута Адвокатске коморе Србије и Кодекса професионалне етике адвоката, – доноси статут и друга општа акта, – одлучује о начину коришћења сопствених средстава, – остварује међународну сарадњу у области

У погледу своје унутрашње организације Адвокатска комора Србије остварује задатке и послове одређене законом и статутом „*посредством својих органа и органа адвокатских комора у свом саставу*" (члан 11). Статут у члану 12 утврђује (понављајући одредбу Закона о адвокатури – члан 64 став 1) да „[*у*] *Републици Србији постоји Адвокатска комора Србије, са седиштем у Београду, за територију Републике Србије*" и пресликава законску одредбу о томе које коморе су у њеном саставу. У члану 13 статута наведени су услови и поступак за оснивање комора у саставу Адвокатске коморе Србије, те одређено да је за оснивање надлежна скупштина Адвокатске коморе Србије.

Према члану 14 статута, органи Адвокатске коморе Србије су:– скупштина, – председник, – потпредседник, – управни одбор, – надзорни одбор, – дисциплински тужилац, – дисциплински суд, – савет. Делокруг рада, начин избора и опозива органа, начин одлучивања, те сва остала питања функционисања органа у искључивој су надлежности адвокатуре и ова питања су уређена статутом (чланови 14 до 53, 111 и др.).

Према члану 107 статута, представници адвокатских комора у Скупштини Адвокатске коморе Србије, председник, потпредседник, члан Управног одбора, члан Надзорног одбора, чланови дисциплинских органа (дисциплински тужилац и његови заменици, председник, заменик председника и судије Дисциплинског суда Адвокатске коморе Србије) за свој рад одговарају искључиво Скупштини Адвокатске коморе Србије и не могу бити позвани на одговорност за своје изражено мишљење и став, уколико су исти у складу са Уставом Републике Србије, Законом о адвокатури, Статутом Адвокатске коморе Србије и Кодексом професионалне етике адвоката. Статут наглашава да чланови органа и носиоци функција у Адвокатској комори Србије поступају у складу са интересима професије, а у доношењу одлука поступају у складу са личним уверењем и дужни су да се старају о поштовању и извршавању одлука органа у чијем раду учествују.

адвокатуре и представља адвокате и адвокатуру Србије пред домаћим и иностраним професионалним удружењима и организацијама, – организује и спроводи сталну обуку адвоката, – оснива Адвокатску академију, организује њен рад и доноси програме обуке адвоката, адвокатских приправника и лица запослених у адвокатским канцеларијама, – организује пружање бесплатне правне помоћи, у складу са законом, – даје мишљења на предлоге закона и других прописа, – штити права и интересе адвоката, – штити интересе и интегритет Адвокатске коморе Србије, – врши контролу законитости и правилности рада адвокатских комора у њеном саставу, – доноси програм адвокатског испита и организује адвокатски испит, – издаје научни стручни часопис „Бранич", „Информативни билтен" и друге сталне и повремене публикације, и – обавља друге послове од значаја за адвокатуру.

3. Етичка страна међусобних односа адвоката и њихове улоге у друштву

Кодекс професионалне етике адвоката наглашава принципе независности, самосталности, стручности, савесности, поверљивости, достојности, одмерености и одговорности адвоката.[14]

Кодекс одређује да у друштву заснованом на владавини права адвокат има високи степен професионалне одговорности, која проистиче из обавезе да своја знања и способности подједнако посвети клијентима и интересима законитости и правде. Правне и етичке обавезе адвоката везане су за његов однос према адвокатској професији, клијентима, судовима и другим органима пред којима заступа, према другим адвокатима, странкама које имају или заступају супротан интерес од интереса клијената, према адвокатским приправницима, правној струци уопште и сваком њеном припаднику посебно, према адвокатској комори и јавности. Правне и етичке обавезе адвоката засноване су на Уставу, закону и другим важећим прописима, потврђеним међународним уговорима, међународним правним актима о адвокатури, статуту адвокатске коморе и Кодексу професионалне етике адвоката.[15]

IV. Историјски осврт на положај адвоката у друштву

Данашњи нормативни положај адвокатуре у Србији, и достигнути ниво њене самосталности и независности, може се сагледати кроз историјски преглед законског уређења адвокатске професије на овим просторима. Процес „одвајања" адвокатуре од државе био је дуготрајан, није био праволинијски, али се може уствrдити да је био неминован и да је, постепено, довео до садашњег завидног нивоа самосталности и саморегулације адвокатуре.

Пре свега, за разумевање садашњег статуса адвокатуре најважније је пратити след промена у отклону од настојања државе да уређује њену организацију, најзначајније функције и активности. Може се рећи да историјски развој положаја адвокатуре карактерише константна борба за независност и самосталност, која је довела до потпуне одвојености од државе односно до ослобађања адвокатуре од директног утицаја државе.

---

[14] Кодекс професионалне етике адвоката, *Службени гласник РС*, бр. 27/2012 и 159/2020, део II тач. 4 до 13.

[15] Кодекс професионалне етике, део I, тач. 1.

1. Закон о правозаступницима из 1862. године

Прва правно обавезујућа регулатива датира још од 1862. године. Те године је Законом о правозаступницима успостављена институција адвокатуре у Србији (тада Кнежевини Србији) у модерном смислу. Овај први закон донет је „*с намером успостављања професије од јавног интереса у пружању правне помоћи: ' ... због тога што многи, који код земаљских судова имају парнице, нису у стању такве, или због невештине у законима, или из каквих других узрока, водити, то да би се овоме помогло, нашли смо се побуђени да заведемо правозаступнички ред*'".[16]

Закон о правозаступницима из 1862. године први пут системски уређује положај ове професије у Србији.[17] Тиме је успостављена професија и „*изражен посебан друштвени значај адвокатуре*".[18]

Закон је прописивао (члан 1) услове за вршење адвокатуре – да би неко постао правозаступник, морао је, најпре, да од министарства правосуђа добије одобрење. Морао је за стицање звања правозаступника да испуни и одређене услове: – да буде „*српски поданик*", да има завршено правно образовање („*да је правне науке редовно завршио*"), – да је морално подобан (да је „*доброг и поштеног владања*"), – те да је „*из постојећих грађанских и кривичних закона правозаступнички испит положио*" (члан 2 став 1). Ово показује да је држава била та која је фактички адвокатима „додељивала лиценцу" за рад. Адвокати су се третирали као посебна струка, али нису били потпуно независни – држава је надгледала њихов рад.

Поред тога што је у правни систем Србије Законом о правозаступницима уведен институт достојности за бављење правозаступством,[19] одређени су и послови који су неспојиви са адвокатуром – правоза-

---

[16] Из сценарија за свечану академију поводом 162. годишњице адвокатуре у фебруару 2024. године (сценарио је написао колега Душан Братић, а објављен је у *Браничу* бр. 2/2024).

[17] Изворни текст Закона о правозаступницима објављен је на славеносрпском језику. Адвокатска комора Србије је, поводом прославе 162. годишњице адвокатуре у Србији, сачинила библиофилско издање Закона прилагођено савременом језику и правописним правилима (са преводом на енглески језик). // Текст Закона чува се у Библиотеци Државног архива Србије (на сигнатури 09+XVIII-6/1862.

[18] Из увода за библиофилско издање Закона тадашњег председника Адвокатске коморе Србије др Вељка Делибашића.

[19] Закон о правозаступницима, чл. 3 тач. 2: „*Не могу добити право заступања: ... 2. они који су осуђени због кажњивог банкрошства, који су осуђени или се налазе под истрагом због обичног (неполитичког) злочинства, или из користољубља учињеног преступа или покушаја, или због преступа којим се јавни морал вређа*".

ступници се нису могли бавити другим јавним послом („*правозаступник не може уједно какво јавно звање ... имати*", нити се бавити неким другим послом (не може „*какву другу радњу на своје име имати*").[20]

Правозаступници су били подложни дисциплинским мерама од стране државних органа; у случају професионалних пропуста или недоличног понашања, могли су бити санкционисани, па чак и удаљени из службе (глава четврта Закона).

Правозаступници су били ограничени у свом раду; нису могли слободно изабрати где и како ће радити – морали су поштовати административне одредбе, а било је и ограничења у погледу деловања на појединим подручјима или у појединим судовима, у складу са дозволом коју су добили; нису могли ни место живљења да промене без одобрења министарства правосуђа (Закон, члан 20).

Иако нису били државни службеници у ужем смислу, правозаступници су били схваћени као лица од јавног поверења, која врше друштвено важну функцију (њихов положај је имао „јавнослужбени" карактер). То је значило и да су били дужни да поступају савесно и у складу са законима, јер су представљали странке у поступцима који су имали правне последице (чланови Закона од 22 до 42).

Закон о правозаступницима из 1862. године поставио је адвокатуру у Србији као професију под јасним државним надзором. Иако је то био корак ка професионализацији и организованом систему правне заштите, независност адвокатуре, какву познајемо данас, тада још није постојала у пуном смислу. Држава је имала централну улогу у одређивању ко може бити адвокат, како треба да ради и под којим условима.

2. Положај адвокатуре у Краљевини СХС и Краљевини Југославији

Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца ступио је на снагу 1929. године као једна од законодавних мера новонастале државе.[21] Закон је представљао први покушај уједињавања и регулисања адвокатуре на нивоу целе Краљевине Југославије, пошто су до тада у различитим деловима земље важили различити правни системи (наслеђени из времена Аустроугарске, Османског царства и Краљевине Србије).

Закон је навео да је адвокатура „*занимање јавног поретка*", те је одредио следеће као циљ адвокатуре (члан 1 став 1):

---

[20] Закон о правозаступницима, чл. 4.

[21] Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 21 560, обнародован 19. децембра 1928, а ступио на снагу 19. марта 2029. године.

„Њој је циљ да адвокат својим стручним знањем помаже савесно и поштено појединцима правним саветима; да утиче на измирење странака које дођу у сукоб у правним односима или интересима; да у случају спора пред судовима заступа парничаре бранећи њихове оправдане интересе и права; и да уопште у примени закона пред судовима, другим државним и самоуправним властима и јавноправним телима помаже да се донесе правилна и правична одлука."

Закон је прецизирао (члан 2) да се „*адвокатура стиче*" уписом у именик адвоката, да у именик може бити уписан само држављанин, ако је „*способан за вршење правних радњи*", да је завршио правни факултет „*као редован слушалац*", да је провео одређено време „*у вежби*", те да је положио адвокатски испит; посебно је било наглашено да и „*женска лица могу стећи право на адвокатуру и ову обављати*".

Закон (чланови 4 и 20) је увео и институт подобности за бављење адвокатуром и прописао да се овом професијом не може бавити онај ко, између осталог „*с платом врши државну службу или другу коју јавну или приватну службу ... осим службе хонорарног професора универзитета или наставника стручних школа*", онај „*ко се својим радом учинио недостојним поверења*" и „*ко има занимање*" или ко се „*бави послом који се не слаже са угледом, чашћу, или независношћу адвокатуре*". Посебно су у Закону (члан 21) биле истакнуте дужности адвоката – наведено је да је „дужан целим својим држањем да чува част и углед свог сталежа", као и да је обавезан „*заступање вршити по закону и право своје странке бранити против свакога ревносно, верно и савесно*".

Упис у именик је (према члановима 6 и 34) вршила адвокатска комора надлежна према седишту у коме адвокат жели да има седиште, а адвокат је самостално бирао седиште канцеларије. Произилази из законских одредби (члан 44 тачка „а") да у овом избору и поступку уписа држава није имала никакве ингеренције.

Држава је Законом (члан 49 став 1) прокламовала независност адвокатуре: „*Адвокатски сталеж је независан*", а надзор над адвокатима врши „*у првом реду*" одбор адвокатске коморе. Тако је уређено (члан 38) да адвокатска комора „*има да чува углед, част и права адвокатског сталежа и да пази на то да адвокати врше своју дужност*", те да своје послове обавља непосредно на скупштини, а посредно преко одбора. Начелно (члан 41), рад и избор органа адвокатске коморе је био независан и самосталан; међутим, одређено мешање државе у тај процес предвиђено је одредбом садржаном у истој норми – да комора о резултатима избора обавештава министра правде, касациони и апелациони суд (према седишту коморе). Скупштина адвокатске коморе одлуке је

доносила самостално, али је било предвиђено да се неке одлуке (о пословницима) подносе министру правде на одобрење (члан 439; интересантно је да се у истом члану Закона предвиђа и да скупштина подноси „*предлоге и изјављује о законским предлозима своје мишљење, извештава о стању правосуђа и управе и износи своје примедбе и жеље у погледу њих*".

Поред наведених начелних одредби о независности адвокатуре и о самосталности њених органа, Закон из 1929. године ипак је садржао одређене одредбе које су омогућавале директно мешање државе у организацију и послове адвокатуре. Поред наведених примера о извештавању о изборима и подношењу одређених аката на одобрење, Закон је садржао и друге одредбе које су умањивале прокламовану самосталност и независност адвокатуре. Тако је, после одредбе да надзор над адвокатима врши у „*првом реду*" одбор адвоката, у Закону било предвиђено да „*врховни надзор*" припада министру правде, те да он може распустити одбор адвокатске коморе „*ако комора или одбор не би испуњавали своје законске дужности, па ни после поновне опомене и претње распустом*", те да смени одбор и именује владиног повереника (из редова адвоката) који би обављао послове „*све дотле док их не преузме нови одбор*".

Министар правде имао је и право да, уз консултације и „*по саслушању*" адвокатских комора и апелационих судова, одређује висину адвокатске награде (члан 28).

Министар правде био је овлашћен и да установљава број и седиште адвокатских комора, а Закон је одређивао да се комора састоји из целокупног броја адвоката уписаних у именик (члан 37).

Вођење дисциплинских поступака према Закону (чланови 50, 51, 54–57 и 63) било је потпуно у оквирима комора, чланове дисциплинских органа је бирала скупштина (с тим да је листа изабраних лица требало да се достави министру правде, касационом и надлежном апелационом суду). Међутим, одбор адвокатске коморе „*имао је сваке године доставити министру правде списак дисциплинских пријава поднесених дисциплинском већу, као и списак довршених и недовршених истрага*"; министар правде је могао да захтева објашњења, као и да се отклоне „*опажени недостаци*", а ако дисциплинско веће не би поступило по том захтеву, министар је имао право да распусти дисциплинско веће и да наложи избор новог (члан 70 Закона).

Поред свега, адвокатске коморе су сваке године морале да министру правде поднесу извештај о „*главним стварима свог рада*", а могле су у том извештају да изнесу и „*своја запажања на пољу адвокатуре, правосуђа и управе, као и учинити сходне предлоге*" (члан 47 Закона).

3. Адвокатура у Југославији после Другог светског рата

а) Закон о адвокатури из 1946. години

Закон о адвокатури из 1946. године[22] представљао је радикалну промену у односу на раније уређење адвокатуре, које је почивало на принципима самоуправе и независности адвокатске професије. Законом су адвокатске коморе дефинисане као обавезне организације адвоката на одређеном подручју, а министар правосуђа је имао овлашћење да врши надзор и помаже адвокатским коморама у извршавању њихових задатака. Министар правосуђа је могао да распусти извршни одбор коморе ако нађе да она не испуњава своје дужности и да постави повереника из реда адвоката који ће до избора новог извршног одбора обављати текуће послове коморе. Држава је имала утицај на избор органа адвокатске коморе Према одредбама овог Закона, министар правосуђа народне републике је могао поништити све одлуке органа адвокатских комора када нађе да су ове противне задацима адвокатуре. Држава је имала директну контролу у погледу тога ко може бити адвокат, јер је услов за обављање адвокатуре била дозвола државног органа (министар правде је имао овлашћење да даје и одузима дозволе за рад адвоката). И постављање, премештање и дисциплинска одговорност адвоката били су под надзором министра правде.

Закон о адвокатури из 1946. године је садржао и одредбе о достојности за бављење адвокатуром. Законом су били дефинисани и послови неспојиви са адвокатуром.

Закон из 1946. године означио је *етатизацију адвокатуре*. Адвокатура није третирана као слободна професија, већ као јавна служба од посебног друштвеног значаја; адвокати нису били независни професионалци, већ „служитељи друштва". Адвокатура је изгубила кључне елементе своје аутономије и независности, које су традиционално обележавале ту професију. Уместо да буде независна и саморегулисана професија која штити права грађана, адвокатура је постала продужена рука државне власти у правосуђу, у складу са владајућом идеологијом и „интересима народа".

Уредбом о броју, подручју и седишту адвокатских комора на територији Народне Републике Србије (ван подручја Аутономне покрајине Војводине) број 552 од 5. јуна 1947. године утврђено је да ће на територији НР Србије постојати само једна адвокатска комора са седиштем у Београду.

---

[22] Закон о адвокатури, *Службени лист ФНРЈ*, бр, 102/1946.

б) Еволуција адвокатуре ка аутономији

После 1946. године, адвокатура је постепено еволуирала од потпуне државне контроле ка све већој аутономији.

Законом о адвокатури од 1957. године адвокатске коморе су дефинисане као обавезне професионалне организације адвоката, а адвокатске коморе су се оснивале за подручје народних република и АП Војводине.[23]

Општим законом о адвокатури од 1970. године[24] адвокатура је одређена као самостална друштвена служба чија се самосталност остварује организовањем адвоката у адвокатске коморе као самоуправне организације које на основу закона и својих статута одлучују о пријему у адвокатуру, привременом и трајном престанку права на вршење адвокатуре. Предвиђено је да адвокатска комора самостално доноси свој статут, кодекс адвокатске етике, прати и проучава односе и појаве од интереса за остваривање права грађана и организација, као и за унапређивање адвокатуре и сама одлучује о свом удруживању и у заједничку организацију адвокатских комора и о правилима којима се одређује у којој мери и на који начин заједничка самоуправна организација свих адвокатских комора представља адвокатуру у земљи и иностранству.

На основу овог Општег закона, у Србији је 1971. године донет Закон о адвокатури и другој правној помоћи.[25] Тада је адвокатура, по први пут, законски дефинисана као самостална друштвена служба која је независна у свом раду. Наведено је да се самосталност адвокатуре, између осталог, остварује нарочито самосталним и независним вршењем адвокатских послова од стране адвоката, организовањем адвоката у адвокатске коморе као самоуправне организације адвоката, доношењем општих аката у складу са законом о раду адвокатске коморе и њених органа и о раду и понашању адвоката у вршењу адвокатуре, одлучивањем о пријему у адвокатуру и престанку права на вршење адвокатуре. Према овом Закону, адвокатске коморе су одређене као обавезне стручно-професионалне организације адвоката, засноване на начелима самоуправљања.

Адвокатске коморе су се оснивале на подручју једног или више окружних судова опште надлежности и представљале су основни облик

[23] Закон о адвокатури, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 15 /1957.

[24] Општи закон о адвокатури, *Службени лист СФРЈ*, бр. 15/1970.

[25] Закон о адвокатури и другој правној помоћи, *Службени гласник СРС*, бр. 51/1971.

организовања адвоката (основне адвокатске коморе). Све основне адвокатске коморе су се удруживале у Адвокатску комору Србије која обухвата територију СР Србије ван аутономних покрајина. Адвокатска комора Србије је имала надлежност да утврђује подручја на којима се оснивају основне адвокатске коморе, а иницијативу за оснивање основне адвокатске коморе су могли да покрену адвокати који су имали седиште адвокатске канцеларије на подручју за које се оснива адвокатска комора.

Законом о адвокатури и служби правне помоћи из 1977. године[26] адвокатске коморе су дефинисане као обавезне професионалне организације адвоката које се оснивају за подручје једне или више међуопштинских регионалних заједница, односно града Београда и представљале су основни облик организовања адвоката. Све основне адвокатске коморе ван аутономних покрајина су по Закону биле удружене у Адвокатску комору Србије која доноси статут којим уређује унутрашњу организацију и рад њених органа, врсте и садржину других самоуправних општих аката, надлежност и поступак за њихово доношење и измену, међусобне односе адвокатских комора, права и дужности адвоката и њихову одговорност према адвокатској комори, као и Кодекс професионалне етике адвоката. Законом је била предвиђена могућност да Адвокатска комора Србије споразумно са адвокатским коморама аутономних покрајина може да оснива заједничке органе и утврђују заједничке ставове о питањима за које се оцени да је то потребно. Овим Законом је била предвиђена могућност оснивања адвокатских радних заједница као друштвеног правног лица који се уписује у судски регистар код надлежног окружног привредног суда. Критеријум достојности за бављење адвокатуром овим законом је замењен критеријумом моралнополитичке подобности.

У Југославији (СРЈ) Законом о адвокатури из 1998. године[27] адвокатура је дефинисана као независна и самостална професија. Овај пропис представљао је радикалну промену у правцу обнове класичне, независне адвокатуре. Уведена је пуна самосталност адвокатуре као слободне и независне професије. Адвокатске коморе су добиле потпуну самоуправу, без директне контроле државе. Адвокатској комори Србије и Адвокатској комори Црне Горе поверена су јавна овлашћења: одлучивање о захтевима за упис у именик адвоката и адвокатских приправ-

[26] Закон о адвокатури и служби правне помоћи, *Службени ґласник СРС*, бр. 27/1977.

[27] Закон о адвокатури, *Службени лисґ СРЈ*, бр. 24/1998.

ника, о привременој забрани бављења адвокатуром и о престанку права на бављење адвокатуром, уређење садржине и начина вођења и вођење именика адвоката, вођење дисциплинских поступака и доношење тарифе о наградама и накнадама трошкова за рад адвоката.

Независност адвокатуре је формално проглашена Законом из 1998. године, али је, у поређењу са стањем према сада важећем Закону о адвокатури из 2011. године држава задржала одређени утицај, нарочито у неким сегментима: министар правде је имао право да даје сагласност на Тарифу о наградама и накнадама трошкова адвоката, Влада је могла да донесе правилнике којима се ближе уређује рад адвокатуре (на пример, дисциплински поступци), Законом је предвиђено да адвокатура „*пружа правну помоћ у складу са законом*", што је отварало простор за додатно уплитање државе у регулисање услова рада. Иако је, дакле, адвокатура названа самосталном, постојала је „латентна институционална зависност" од државе, нарочито финансијска и у регулаторном смислу.

V. Закључне напомене

Постојање јединствене адвокатуре, њена утемељеност, као јединственог „корпуса", на целом подручју државе, једина је карактеристика адвокатуре која је постојала у свим законским решењима, од њеног оснивања, и за које адвокатура није морала да се залаже (као што је морала да се упорно бори за остале елементе свог самосталног и независног статуса). Та целовитост се до сада подразумевала и никоме није падало на памет да такав положај адвокатуре мења.[28] Снага адвокатуре није увек произилазила само из њеног законског положаја, већ и из угледа професије.

Отуда, у актуелним друштвеним околностима, ваља се подсетити основа на којима су утемељени положај адвокатуре и њена улога у друштву. Из историјата законског уређивања тог положаја може се сагледати достигнути ниво отклона адвокатуре од државе и њених институција, те погубност измене основних карактеристика професије, од којих је њена јединственост међу најважнијим.

---

[28] Господин Ђорђе Ђуришић, један од доајена српске адвокатуре у послератном периоду (и први декан Адвокатске академије Адвокатске коморе Србије), говорио је, када би се повела реч о положају адвокатуре: „*У време Броза милиција се успућивала и да прође улицом Моше Пијаде*!" (улица, са промењеним именом, у којој је и данас седиште Адвокатске коморе Србије).

Није наодмет поставити и питање да ли се наговештаји „разбијања" адвокатуре у Србији косе са обавезама преузетим у процесу приступања Европској унији и да ли се „уклапају" у испуњавање обавеза у поглављима која се тичу правосуђа, правне државе и људских права.

Снага адвокатуре сигурно произилази и из јединства адвоката. У временима када се професија непринципијелно напада, из дневно-политичких разлога, то јединство има пресудну улогу за очување кључних елемената њеног постојања и деловања у друштву.

Јединство адвокатских посленика дошло је до изражаја у време протеста адвоката 2014. и 2015. године и, с поносом може да се каже, да је уродило плодом. „*Будимо један род*!" је крилатица која је тада окупила адвокате око заједничког циља.[29]

Сматра се да је адвокатура политички и идеолошки неутрална професија. Ипак, у појединим историјским, судбинским преломима за народ, адвокатура је показивала своју друштвену моћ и утицај. Тако је Адвокатска комора у Београда 26. марта 1941. позвала народ на отпор и побуну против приступања Југославије Тројном пакту; позив на отпор био јасан и храбар – одбацивање понуђеног капитулацијског савеза, мобилизација јавне свести, борба за слободу и част. И на то се увек треба подсећати.[30]

---

[29] *Gens una sumus!* Овим је античким позивом на јединство тадашњи председник Адвокатске коморе Србије господин Драгољуб Ђорђевић позвао адвокате на јединство на једном од скупова у време протеста од 17. септембра 2014. до 23. јануара 2015. године.

[30] У часопису „Недељник" од 12. марта 2023. године господин Виктор Гостиљац, ранији председник Адвокатске коморе Србије, надахнуто је, у чланку названом „Мартовске иде", писао о мартовским догађајима 1941. године: „*Време радње је мартовско поподне. Није то био један од мартова предодређених да се изгубе у рачунској таблици бесконачног календарског понављања и људском сећању. Од оних је који, осим пролећа, олују најављују. Двадесет шести март је, 1941. године, дан пред велике народне двадесетседмомартовске демонстрације. Већ од 18 часова, у згради Адвокатске коморе у Дечанској улици, пристижу чланови Управног одбора, како би у 18.30 отпочела седница са само једном тачком дневног реда: 'Став Адвокатске коморе у Београду поводом потписивања Протокола о приступању Југославије Тројном пакту'. Њен председник, Владимир Симић, ... не зна за већ одмакле активности ... на припреми пуча. Зна и осећа једино потребу да у напетој атмосфери ишчекивања насталој након потписивања Протокола у Берлину, адвокатура прва проговори и одреди се за будућност. Као најмлађи председник највеће коморе у земљи, познат по својим одбранама пред Судом за заштиту државе, држи на седници надахнут говор, који је потом преточен у Резолуцију и адвокатски став. Његове речи, као и време одбројано до обарања Владе, клизе као по леду: 'Недостатак установа политичког поретка*

Дакле, и кад нисмо у сваком детаљу друштвених околности истомишљеници, јединство на очувању основних постулата професије не сме се изгубити.

Miroslav Paunović, PhD
attorney at law in Belgrade

LEGAL FRAMEWORK OF THE POSITION OF THE BAR IN SERBIA

Summary:

The paper presents the constitutional, legal, and statutory provisions that define the status of the legal profession in Serbia. It emphasizes that the Bar is an independent profession, completely free from state influence, and that it autonomously regulates its organization, ethical standards, and all other aspects of its activity. The author outlines the historical development of the legal regulation of the Bar, particularly through the process of liberation from the state's attempts to interfere in its work. The paper underlines the social position, importance, and influence of the legal profession on societal developments, especially in the realization of the rule of law and the protection of human rights and fundamental freedoms. It advocates for unity among members of the profession, which is essential for preserving the achieved level of independence of the Bar, especially in the current societal context, where both the legal profession and the judiciary as a whole are under orchestrated pressure from the authorities to alter their autonomous status and to subject them to the will of the regime, thereby diminishing their societal role and influence. In this regard, particular attention is given to certain political actors' suggestions that legislative changes should "break up" the Bar, currently organized as a single entity for the entire country, into multiple bar associations.

Keywords: Bar, Bar Association of Serbia, independence, autonomy, unity, state intervention

---

успостављеног Уставом из 1931. године, нарочито је судбоносан у данима тешких криза у којима ми данас живимо, па је то главни разлог да се одлуке врховне државне управе могу мимоићи са правим народним расположењем и да натуре народу обавезе које не одговарају његовим тежњама и које он није одобрио ни би их одобрио. Зато данас, када је, по нашем уверењу, доведена у питање слобода, пуни суверенитет и интегритет наше државе, ми, уверени да исказујемо мисао и право народно расположење, протестујемо против овакве поступка Владе, јер дубоко осећамо повређену народну част и јасно видимо тешке последице најскорије будућности'…".

ПРИКАЗИ

Датум пријема рада: 15. јуни 2025.
Датум прихватања рада: 1. август 2025.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ

УДК 340.142:343.232(497.11)(049.32)

*Др Иван Д. Милић**
доцент Правног факултета Универзитета у Новом Саду

„СУДСКА ПРАКСА ПРЕКРШАЈНОГ ПРАВА"

Књига прва

Приказ књиге Весне Адамовић Скадрић, Мине Борота Ристић, Николе Пантелића и Азре Даничић

Недавно је у „Службеном гласнику" изашло из штампе издање *Судска пракса прекршајног права* (књига прва) аутора Весне Адамовић, Мине Борота Ристић, Николе Пантелић и Азре Даничић. Дело има 440 страна и садржи регистар.

Прекршајно право у науци, али и у судској пракси је неоправдано запостављено. Системских дела из ове области има неупоредиво мање у односу на дела из области кривичног права. Међутим, прекршајно право се све више приближава кривичном праву. Прекршајне санкције, које се прописују актуелним Законом о прекршајима, нису ни мало занемарљиве. Поједине прекршајне санкције су строже у односу на оне које се прописују Кривичним закоником. Не треба заборавити да се

* Електронска адреса аутора: I.Milic@pf.uns.ac.rs

свако прекршајно кажњено лице уписује у прекршајну евиденцију (регистар санкција), али и да се појединим прописима предвиђају и правне последице прекршајног кажњавања. Ови подаци говоре о оправданости разматрања, тумачења и коментарисања системских дела из области прекршајног права.

Одређени проблеми у вези са применом Закона о прекршајима постоје и из разлога што се њима прекршајни поступак не уређује у потпуности, већ се сходно примењују одредбе Законика о кривичном поступку. Када је реч о малолетним учиниоцима прекршаја, сходно се примењују одредбе Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. Зато је судска пракса у овом делу од велике важности, а дело *Судска пракса прекршајног права* (књига прва) је прво системско дело у којем читалац може да нађе одговоре на бројна питања.

Судска пракса из области прекршајног права до сада је углавном могла да се нађе у одговарајућим правним базама (у електронском облику). Поједина дела у којима се говори о судској пракси у области прекршајног права неретко садрже и одлуке које се тичу кривичног права. Имајући у виду број прекршајних судова у Републици Србији, пракса суда понекад је разноврсна. Можда је један од главних разлога тај што одређени прописи у којима се предвиђају прекршаји нису најпрецизнији. Неретко се у прописима у којима се предвиђају прекршаји налазе одређене контрадикторности. Такође, неретко нижи правни прописи нису у сагласности са актима више правне снаге. Један од разлога је што прекршајни поступак може да се оконча без саслушања окривљеног. Често се учиниоци прекршаја не жале на одлуку суду, посебно у случају када суд изрекне минималну казну.

Значај судске праксе из области прекршајног права је велик, без обзира на то што она није извор права. Читаоци ће у делу *Судска пракса прекршајног права* (књига прва) имати прилику да се упознају са сентенцама и изводима из релевантних судских одлука које се односе на одредбе материјалног, процесног и извршног карактера. Такође ће имати прилику и да се сусретну са судском праксом која се тиче малолетних учинилаца прекршаја. Пошто се Законом о прекршајима не прописују прекршаји, читаоци овог дела имаће прилику да сазнају више о судској пракси која се тиче конкретних прописа којима се прекршаји прописују.

Писање системских дела из области прекршајног права је реткост, а до сад нисмо имали системско дело који се бави само судском праксом из области прекршајног права – тако да ово дело заслужује пажњу

читалаца. Књига може бити од користи свима онима који се у пракси баве прекршајним правом (судијама, тужиоцима, полицијским службеницима, свим овлашћеним органима који имају право да поднесу захтев за покретање прекршајног поступка и да издају прекршајни налог). Такође, од користи је и онима који се прекршајним правом баве са научног аспекта.

Треба истаћи и то да је „Службени гласник" објављивањем овог дела, као и претходних (*Приручника за прекршајно право* и *Коментара Закона о прекршајима*), заокружио издавање системских дела у овој области казненог права.

Аутори су у делу настојали да за скоро сваки члан нађу одговарајућу судску праксу. То су учинили на начин што су одлуке суда хронолошки наводили у делу – на начин како се то предвиђа члановима Закона о прекршајима. За поједине чланове аутори су приказали више судских одлука.

У делу су цитиране одлуке прекршајних судова, Прекршајног апелационог суда, Врховног суда и Уставног суда. Ово је показатељ да су аутори настојали да прикажу судску праксу свих судова.

Дело *Судска пракса прекршајног права* (књига прва), написано од стране уважених аутора, представља значајан допринос у области прекршајног права.

Ivan D.Milić, PhD

REVIEW OF BOOK „COURT PRACTICE OF ADMINISTRATIVE LAW" – BOOK 1, BY VESNA ADAMOVIĆ SKADRIĆ, MINA BOROTA RISTIĆ, NIKOLA PANTELIĆ AND AZRA DANIČIĆ

Датум пријема рада: 1. август 2025.
Датум прихватања рада: 7. август 2025.

ТИП РАДА: ПРИКАЗ
УДК 34:004.89(497.11)"2025"(049.32)

Оливер Б. Ињац
адвокат из Ниша*

III. СТРУЧНО САВЕТОВАЊЕ АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ НИША О АКТЕЛНИМ ТЕМАМА ПРИМЕНЕ ВЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

У организацији Адвокатске коморе Ниша, од 6. до 8. јуна 2025. године, у хотелу „Стара планина" на Старој планини, одржано је 3. Стручно саветовање о актуелним темама везаним за примену вештачке интелигенције, кроз призму врхунске правне науке и праксе (или – вештачка интелигенција, неминовност која нас окружује). Саветовању су, које је сада већ традиционално, присуствовали адвокати и предавачи из целе Србије и иностранства, као и представници правосуђа, тужилаштва и јавних извршитеља.

Скуп је отворио председник Адвокатске коморе Ниша адвокат Милан Петровић, пожелевши свим учесницима скупа успешан рад и корисну и плодотворну сарадњу, те размену теоријског и практичног знања. У свом обраћању он је истакао и да је пре само годину дана вештачка интелигенција (*AI – artificial intelligence*) била само тема за размишљање, далека будућност и дугорочна визија о технологији која ће можда, једном, у некој мери утицати на наше редовне послове, али и приватни живот. „*Данас је то неминовност која нас окружује и са којом адвокати и те како треба да буду упознати; вештачка интелигенција је будућност која се већ појављује као изазов у свим сегментима друштва, па и у области права*". Петровић је даље изнео да је Европска комисија, пратећи овај надолазећи тренд развоја вештачке интелигенције, одобрила радну верзију Уредбе ЕУ о вештачкој интелигенцији, у јавности назване *AI Act*, те да је нацрт овог документа упућен Европском парламенту на усвајање.

* Члан Уређивачког одбора „Бранича"
Електронска адреса аутора: aadvokat@injac.net

То је и била прва тема саветовања, „*AI* – вештачка интелигенција и правна регулатива", те „Право и програмски код – уводна разматрања"; предавач је био проф. др Предраг Цветковић, декан Правног факултета Универзитета у Нишу, а модератор др Неда Савић, адвокат.

Друга тема саветовања била је „Законитост аудио и видео записа сигурносних камера као доказа у кривичном поступку, са освртом на Закон о приватном обезбеђењу"; предавач је био др Милан Шкулић, судија Уставног суда Србије и професор Правног факултета Универзитета у Београду, а модератор Данијел Ајрановић, адвокат.

Трећа тема саветовања односила се на материју јавних извршитеља – „Трошкови адвокатског заступања у поступку спровођења извршења и *е*-аукција тј. електронска лицитација као начин надметања у поступку продаје непокретности"; предавачи су били др Вујадин Масникоса, председник Извршног одбора Коморе јавних извршитеља и Миљан Трајковић, члан Извршног одбора Коморе јавних извршитеља, а модератор Ратомир Крстић, адвокат.

Питања која су била предмет дискусије била су у духу максималне посвећености свим финесама адвокатске праксе; на пример: да ли приликом јавне продаје сувласничке непокретности сувласник мора да учествује на електронској лицитацији, да ли се признају трошкови адвокатског заступања на име сачињавања поднесака којим се сувласник изјашњава да жели да изједначи постигнуту цену, да ли се, и под којим условима, пуномоћнику признају трошкови приликом упућивања нужних поднесака поштанским путем (поштарина) и др.

На крају радног дела саветовања додељене су захвалнице предавачима, менторима и гостима међу којима и Далибору Мрши – председнику Извршног одбора Адвокатске коморе Републике Српске, адвокатским коморама Београда и Шапца, Основном јавном тужилаштву у Нишу, Вишем јавном тужилаштву у Нишу и др.

У неформалном делу саветовања адвокати су имали прилике да уживају у природним знаменитостима Старе планине и у међусобном дружењу, где су се посебно истакли колеге из Лебана и Лесковца, на челу са Ненадом Трајковићем Бањцем, који је својим гитарским умећем показао да су адвокати и уметници.

Oliver B. Injac
attorney at law in Niš

THIRD CONFERENCE OF THE BAR ASSOCIATION OF NIŠ DEDICATED TO ACTUAL ISSUES IN APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Датум пријема рада: 15. јули 2025.
Датум прихватања рада: 1. август 2025.
ТИП РАДА: ПРИКАЗ
УДК 050.8БРАНИЧ"1940"(049.32)

*Др Мирослав Пауновић**
адвокат из Београда

Владимир П. Миљевић
адвокат из Београда*

„ДУХ И ЈЕЗИК ЗАКОНА"

Представљање чланка из „Бранича" број 1-2/1931 (репринт)

Прелиставање ранијих бројева „Бранича" показује да су проблеми у друштву у коме адвокати делају и данас слични онима са којима се професија суочавала и пре више десетина година. Тако је 1931. године у часопису објављен чланак из пера адвоката др Драгутина Јанковића који се бави односом извршне и законодавне власти, улогом закона у друштву, изградњом законског система у годинама после Великог рата, начином и последицама уношења решења из страних закона у домаће законодавство, те начином на који се то чини.

Своје главне тезе аутор износи кроз разматрање језика закона. Пошто констатује да је „*дејство закона на учвршћивање државе огромно*", те да су закони „*основни мотор за поверење, добру вољу и искрену оданост грађана државној заједници*", колега Јанковић поентира ставом „*да би држава могла да врши правну функцију, њој треба добро законодавство*", те да је за то потребно „*да закони одговарају духу времена и народним традицијама и стварним социјалним односима у држави*" као и да „*морају бити писани народним језиком*".

Уз много референци на познате правне мислиоце и чувене законске кодификације из 19. века, писац чланка из далеке 1931. године констатује да „*општи поглед на законодавство*" показује да „*закони не само да воде порекло*" од иностраних „*оригинала, већ су и у концепцији правној ... го-*

* Електронска адреса аутора:
paunovic.law@eunet.rs и advokatmiljevicvladimir@gmail.com

тово дословно пренети" из тих страних узора. Зато су, сматра аутор, закони „*писани једним језиком готово неразумљивим и са једном терминологијом за нас толико туђом, да се ... не могу многа места у законима ни разумети*".

Аутор није против примене искуства и законских решења из других држава, али се залаже за њихову сврсисходну, критичку примену у домаћем законодавству. „*Једном речју, морамо се старати да законодавство буде народу блиско, да оно буде национално и да буде популарно*".

Да ли све ово што је, својевремено, писао колега адвокат звучи познато?

Уз све новотарије које нам приређују савремени законодавац и извршна власт (решавање појединих суштинских друштвених ситуација помоћу *leges speciales*, доношење закона по хитном поступку, мимо разлога прописаних Уставом, уређивање законске материје подзаконским актима, често мењање и допуњавање закона, па и из дневно-политичких мотива, итд., итд.), са сигурношћу се може рећи да су неки инострани прописи унети у домаће право „по инерцији", без довољно промишљања, епигонски следећи захтеве страних фактора или страних саветника, без напора да се страни узори ускладе са постојећом регулативом и уз пропуст да се језик прилагоди нашој традицији и учини разумљивијим не само правним стручњацима, већ и лаичкој јавности. Са подужег списка закона који подржавају и илуструју ову тврдњу, да се наведу, примера ради, само они који уређују материју јавно-приватног партнерства и концесија, пројектовања и грађења, који се односе на дигиталну имовину, инвестиционе фондове, финансијски лизинг, хартије од вредности... Најлакше је ову ситуацију описати оном народном изреком „*Вид'ла жаба где коња пошкивају...*"

* * *

Текст чланка из 1931. године преузет је са „сајта" Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић", Београд, (http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/zbirka/novina/branic-1887-1941), где су сабрана издања часописа „Бранич" од 1887. до 1941. године.

Miroslav Paunović, PhD
attorney at law in Belgrade

Vladimir P. Miljević
attorney at law in Belgrade

„SPIRIT AND LANGUAGE OF THE LAWS"
Presentation of article from „Branič" no. 1–2 from 1931 (reprint)

БРАНИЧ

Год. XVI (VII) Београд, јануар-фебруар 1931. Број 1—2

УРЕДНИШТВО: УСКОЧКА УЛ. БР. 2.

ВЛАСНИК И ИЗДАВАЧ: АДВОКАТСКА КОМОРА У БЕОГРАДУ

ДУХ И ЈЕЗИК ЗАКОНА

Д-р Драгутин Јанковић

За државе типа каквог је наша, консолидација њина значи у основи утврђивање унутрашњег правног поретка. Утврдити правни поредак значи извршити унификацију приватно правног законодавства у првом реду, регулисати приватно правне односе законима, који ће бити општи за целу државу. Отуда се тенденција за унификацијом закона осећала код наше државне управе стално од свршетка рата па за десет година до данас. И до сада ми имамо изједначене законе: кривични и кривични судски поступак; менични и закон о чеку; стечајни и закон о принудном равнању ван стечаја; грађански парничи поступак, а у Министарству Правде раде се још грађански законик, судски пословник а вероватно ће и трговачки законик најзад доћи на ред.

Дејство закона на учвршћење државе је огромно и оно претставља основни мотор за поверење, добру вољу и искрену оданост грађана државној заједници. Отуда се законодавна или правна мисија државе и ставља изнад свих њених осталих атрибуција, а грађењу закона у свима временима од Ликурга па до данас, придаје особита и изузетна важност за државу.

Да би држава могла да изврши своју правну мисију, њој треба добро законодавство. Под добрим законодавством ми сматрамо и гледамо законе који најбоље одговарају даноме типу државе и њеном унутрашњем националном и социјалном склопу. Да се утврди правни ред ствари у држави, да се она консолидује, није само потребно да држава изједначи своје законе, већ је још потребно да ти закони одговарају и духу времена и народним традицијама и стварним социјалним односима у држави и циљу опште државне политике. А поврх свега, закони у једној национално хомогеној држави, морају носити печат националног живота и бити писани народним језиком. Јер постоји и једна национална мисија државе, која од њеног постанка па до данас није престала да се врши. И данас кад је принцип национални победио дефинитивно у стварању држава, закони државни морају не-

избежно носити национално обележје. Једном речју, закони имају своју пасивну и активну улогу у животу народа и државе. Они с једне стране синтетизирају обичаје, потребе и погледе народа и друштва чије унутрашње односе регулишу и тиме постају огледало стања које стварно постоји у држави. С друге стране пак, закони су изванредан и прворазредни инструменат у проношењу и стварању нове идеологије, која може имати за циљ једну трансформацију друштва и његовог поретка у најбољем смислу. Они у држави престављају једну сталну машину за непрекидно дејствовање у подизању материјалном и духовном, у васпитању и развићу народних маса. Али да закони одговоре тој својој намени и изврше успешно и једну и другу своју мисију, они морају бити национални, морају одговарати духу народном, морају бити писани језиком народним.

Наполеонов Грађански Законик, имајући те особине, по своме дејству имао је много вишу мисију и несравњено дуже трајање него ли све Наполеонове победе. Бечки Конгрес већ 1815. године збрисао је последице тих победа, али дејство Наполеоновог Законика и његова мисија врше се и данас.

Проучавајући наше ново законодавство ми смо дошли до извесних стручних констатација, као и наш правнички свет, које у општем интересу мислимо, да је потребно истаћи.

Општи поглед на наше унифицирано законодавство даје овај резултат и ову констатацију: осим закона кривичног и закона о меници и чеку, сви остали изједначени закони наши не само да воде порекло од аустријских оригинала, већ су и у концепцији правној и у употребљеном материјалу готово дословно пренети из аустријског законодавства. Осим овога и ако већ тешки и анахронични за наш народни правни живот, они су поврх тога писани једним језиком готово неразумљивим и са једном терминологијом за нас толико туђом, да се без немачког оригинала не могу многа места у законима ни разумети. У томе се нарочито одликује нови стечајни закон, закон о принудном поравнању ван стечаја и закони који се односе или су у вези са том материјом. Тако на пример за исте су, коментатори њихови, проф. Верона и Зуглија рекли: да су каткада у службеном преводу управо неразумљиви. (Види предговор г. г. Верона и Зуглија: Стечајни закон коментар — Загреб — 1930.). За друге су пак, као што је на пр. закон о судским таксама — а и тај је превод аустријског закона — и саме оне судије које су његова начела познавали из пређашњих аустријских закона, изјавиле, да је то врло тежак и к том несигуран посао примењивати тај нови закон. (Види предговор Михалиновића и Д-р Тртња, судија из Сарајева: Закон о судским таксама — Сарајево 1930.). Ми цитирамо само ове законе, јер су њихове коментаре писали и

овако их оценили људи, који су те законе и сами примењивали раније као судије у Аустрији, било у Касационом суду бечком, као проф. Верона, било као г. Михалиновић судија у Босни.

Зато даље и нећемо цитирати ни закон о парничном поступку грађанском, за који верујемо да ће поред најбољих намера законодавца промашити свој циљ, ни закон о поступку кривичном, који ће својом компликованошћу само отуђити суд од народа. Хтели бисмо да ово наше излагање нарочито поентирамо на пројекту новог Грађанског законика. То је место и најосетљивије, јер је тај закон основни за друштвени поредак у држави.

Досадашња ситуација нашег грађанског права била је оваква. Осим Црне Горе са Богишићевим закоником и Војводине са законима грађанским мађарским, аустријски је Грађански закон доминирао у Србији по преводу и интерполацији Хаџићевој, у Хрватској по првом издању од 1811. и у Словеначкој и Далмацији по новелисању из 1914., 1915. и 1916. године. У главном дакле у свима овим областима живело се под владом Аустријског Грађанског Законика.

Па ипак наше народно биће није било апсорбовано концепцијама тога законика, већ га је кроз један век примене у суштини утицајем мењало у својој адапцији. Да поменемо у том смислу само породичне односе, односе у задрузи брачне имовинске уговоре, стварно право, па смо већ у једној домени пуног народног духоборства противу туђих и њему страних правних норми.

Ми не мислимо улазити у критику Аустријског Грађанског Законика. Он је сваком познат у својим основним ставовима: некадашња школа природног права и концепције римског приватног права доминирају његовом материјом. Ми бисмо желели да поводом новог Грађанског закона, који је узео за своју основу новелирани аустријски Грађански законик, кажемо ово. Ми данас кроз нову државу, коју свима напорима морамо стабилисати, имамо да кристалишемо Југословенску народност. На ту службу по неминовности одређује се у првом реду и са насловном улогом законодавство. Отуда и концепција духа тог новог заједничког законодавства мора носити у себи дух народни, печат народног живота. То има да се имисира у сваку одредбу нових закона. Залуд ћемо ми декретирати изједначење закона, ако они нису блиски народном животу, њихов ефекат биће минималан.

Ми знамо да оригиналног права данас немамо. Ми знамо да Аустријско право у својим многим концепцијама и принципима није рђаво, ни несавремено. Али оно није једино у свету и нарочито, оно није ни најбоље, ни најсавременије. Има у њему ствари старих као време, схватања која додирују Средњи век,

традиција које је једино још стара Аустрија, али не више и нова, сачувала. Најзад ми знамо противаргуменат, који се нарочито нама истиче: Зашто је и Србија усвојила била тај законик? На то бисмо имали да одговоримо оно што је изнео наш колега и пријатељ Д-р Мих. Константиновић, проф. Суботичког Правног Факултета у чланку: „Аустријски или Црногорски Грађански Законик" у „Друштвеном Животу" св. 5. — Нови Сад. 1930. год.

Још 1828. г. почео је у Србији рад на доношењу главних закона, за чији су основ служили Наполеонових пет законика, између којих и његов Грађански законик. Наполеонов Грађански законик у Србији са свима његовим либералним концепцијама био је страшило за Аустрију. Онда у Европи свемоћни Метерних успео је да убеди кнеза Милоша, који је 1836 год. напустио сав дотадањи рад и замолио Аустрију да дозволи Новосадском градском сенатору Јовану Хаџићу и Земунском биргермајстеру Лазаревићу да пређу у Србију и узму у своје руке израду закона у Србији. После већ знамо шта је било. То је била велика дипломатска интрига, па чак и политички притисак, и тај долазак Хаџића и Лазаревића у Србију, аустријска дипломатија је сматрала као велики успех. Али данас кад нема Метерниха и Аустрије из 1836. године, ми хвала Богу можемо тражити оно што је најбоље и што највише одговара нашем народном животу и његовим традицијама у правним односима. Није ту само аустријско законодавство. Постоји Француски Грађански Законик. Постоји Немачки Општи Грађански Законик, једно ремек дело приватно правног законодавства. Постоји и Швајцарски Грађански Законик исто тако изванредне вредности. Постоји потпуно модеран пројект Мађарског Грађанског Законика. Постоји најзад Богишићев Црногорски Имовински Законик, који је синтетизирао схватање приватно правних односа нашег народа од Душановог Законика па до данашњег доба.

Ни питање времена не игра нарочиту улогу у изради нових закона. Наполеонов Грађански закон био је производ само четворомесечне радње његових редактора. А ти редактори, који су имали да сложе и резимирају тековине Француске Револуције и националну традицију, да измире гледишта непомирљиво-супротна, као у питању цивилног и црквеног брака, сигурно су имали више тешкоће него што би је имали редактори Југословенског Грађанског Законика данас са свом духовном сликовитошћу живота српског и хрватског сељака, са свом једнообразношћу југословенске буржоазије и са свом једноликошћу југословенских радничких маса.

Најзад ми бисмо се у прилог нашег излагања и гледишта могли позвати и на самог законодавца аустријског. У промулгационом указу цара Франца од 1. јуна 1811. године, којим

је стављен први пут на снагу Аустријски Грађански Законик, стоји и ово написано: „Ако грађанима хоће да се улије вера у осигурано уживање њихових приватних права, закони грађански треба да буду не само у складу са општим начелима правице, већ и да су одређени према нарочитим односима становника, да су обнародовани на језику који им је познат". Тако се правилно мислило у Аустрији пре сто година и тако је Аустрија и као Аустрија могла да живи још сто година.

Један од познатих француских правника, професор права у Монпељеу Гастон Морен у својој књизи: „Побуна факата против кодекса", рекао је: „Еластицитет израза у формули има својих граница и доће тренутак кад ново вино учини да попрскају старе дуге."

И заиста не иде више ново вино у стару бурад и нови живот једног младог, здравог и за велику будућност оспособљеног народа не иде стезати у застареле или неодговарајуће форме законодавства једне државе, која је могла бити ма каква по своме уређењу, али која није била никада национална држава.

Данас су све интелектуалне дисциплине отворене народном духу и нема више никога ко не би признавао да су одредбе једног законика, ма колико у претпоставци тачне, далеко од тога да буду вечите и непроменљиве истине као математичке формуле. Закони као правила социјалног живота подлежу неминовно утицају моралних и философских погледа, акцији социјалних и економских потреба, националном животу и његовом вечитом трансформисању. И тако треба разумети да ни закони старе Аустрије не могу бити ништа више вечити од ње саме и да живот нови наше државе тражи нове облике и нове формуле за своју данашњу манифестацију.

Закони грађански морају бити разумљиви за народ. Народ у судници не сме имати осећај да слуша пресуду на неком страном језику, он на против треба да добије осећај да су закони писани за њега и због њега, да судија кад суди, као и сваки други преставник власти кад делује, говоре његовим језиком. Једном речју, морамо се старати да законодавство буде народу блиско, да оно буде национално и да буде популарно.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Уређивачки одобр часописа „Бранич" моли своје сараднике да текстове за објављивање достављају уважавајући следеће напомене:

I. Текстови не би требало да буду дужи од 16 страница. Страница треба да има 28 редова са око 66 словних знакова у реду, односно укупно око 29.500 знакова, фонт *Times New Roman* 12 pt.

1. Текст треба да буде писан на српском језику, ћирилицом, осим страних речи и речи на латинском језику, које се пишу латиницом и курзивом (коса слова, *Italik*).

2. Текст треба да садржи резиме (сажетак) испод наслова, са основним садржајем и резултатима рада, као и кључне речи (не више од 7 речи) на српском језику, а на крају такође резиме на једном од светских језика, са кључним речима на том језику. Резиме на српском и резиме на страном језику не треба да буду дужи од 20 редова.

3. **Наслов рада** пише се на средини, великим словима (фонт 14). **Наслови унутар рада** треба да имају следећи формат:

- *Први ниво наслова* – на средини; нумерација: римски број (на пример, I, II, III, итд.); прво слово велико, а остала мала.
- *Други ниво наслова* – на средини; нумерација: арапски број са тачком (на пример: 1, 2, 3. итд.); прво слово велико, а остала мала.
- *Трећи ниво наслова* – на средини, курзив; нумерација: мало слово азбуке са затвореном заградом [на пример: а), б), в), итд.]; прво слово велико, а остала мала.
- *Четврти ниво наслова*: на средини; нумерација: арапски број са затвореном заградом [на пример: 1), 2), 3), итд.]; прво слово велико, а остала мала.

Пример:

I. Напомене о ...

1. Основне поставке ...

а) Основни појмови ...

1) Терминологија ...

4. Име, презиме, академска титула и занимање аутора наводе се у левом углу прве странице изнад наслова; у пропратној фусноти, која се означава звездицом, наводи се организација у којој је аутор запослен и звање аутора. У пропратној фусноти треба написати и *e-mail* адресу аутора.

5. Рад се предаје у електронском облику. Уз рад треба доставити електронску адресу.

6. Уређивачки одбор задржава право да рад прилагоди јединственим стандардима уређивања и правописним правилима српског језика (односно страног језика на ком је сачињен сажетак рада).

7. Објављени и необјављени радови се не враћају.

II. Правила цитирања:

1) **Књиге** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора, наслов дела наведен курзивом, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране (без додатака попут стр., ст. и сл.); уколико се наводи име издавача, пише се пре места издања.

Примери:
Марко Марковић, *Право …*, 2. издање, Београд, 2017, 101.
John Johnson, *Law on …*, 2nd edition, London, 2016, 101.

Када се цитира књига више аутора, њихова имена и презимена раздвајају се запетом.

Књига коју је неко лице приредило као уредник цитира се тако што се након његовог имена и презимена у загради наводи ознака „уредник", односно одговарајућа ознака на језику на коме је књига објављена.

Код поновљеног цитата књиге наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме, након чега се додаје број стране.

Пример: М. Марковић, 102.

Када се цитира више књига истог аутора, код поновљеног цитирања наводи се прво слово имена са тачком и презиме, а потом се у загради ставља година издања, те број стране.

Пример: М. Марковић (2010), 202.

2) **Чланци** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив часописа курзивом, број, година издања, број стране:

Примери:

Марко Марковић, „О неким питањима ...", *Бранич*, бр. 3–4/2013, 69.

John Johnson, „Legal aspects of ....", *Law Journal of ...*, Vol. 3, 2017, 101.

Када се цитира чланак више аутора, њихова имена и презимена се раздвајају запетом.

Чланак објављен у оквиру зборника радова или књиге, коју је неко друго лице приредило као уредник, цитира се на следећи начин: име и презиме аутора, отворени наводници, назив чланка, затворени наводници, назив зборника радова односно књиге курзивом, у загради ознака „уредник", „редактор" и сл. (или одговарајућа ознака на страном језику – „editor" и сл.), име и презиме уредника, евентуално редни број издања, место издања, година издања, број стране.

Када се цитира један чланак одређеног аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена аутора са тачком и презиме, а потом број стране.

Када се цитира више чланака истог аутора, код поновљеног цитирања се наводи прво слово имена са тачком, презиме, потом се у заграду ставља година издања, те број стране.

3) **Прописи** се цитирају на следећи начин: пун назив прописа, гласило у коме је пропис објављен курзивом, број гласила и година објављивања, скраћеница „чл.", „ст.", „тач." и број одредбе.

Пример: Закон о ..., *Службени гласник РС*, бр. 11/2017, 10/2018, чл. 15 ст. 2.

Ако ће наведени пропис бити поново цитиран у раду, приликом првог цитирања се, после назива прописа, наводи скраћеница под којом ће се он даље наводити.

Пример: Закон о парничном поступку – ЗПП, *Службени лист РС,* ...

Члан, став и тачка прописа означавају се скраћеницама: „чл.", „ст.", „тач.", а параграф скраћеницом „пар."

Прописи на страном језику цитирају се на следећи начин: пун назив прописа преведен на српски језик, година доношења односно објављивања, отворена заграда, пун назив прописа на оригиналном језику курзивом, евентуално скраћеница под којим ће се пропис даље наводити, затворена заграда, скраћеница „чл.", „ст.", „тач." или „пар." и број одредбе.

4) **Извори са Интернета** се цитирају на следећи начин: име и презиме аутора односно организације која је припремила, назив текста, евентуално место и година објављивања, адреса Интернет странице курзивом, датум приступа страници, те број стране.
Приликом поновљеног цитирања извора са Интернета наводи се прво слово имена аутора са тачком и презиме ауторoа односно назив организација која је припремила текст, назив текста и број стране.

5) Уколико се цитира податак са исте стране из истог дела као и у претходној фусноти, користи се латинична скраћеница *Ibidem*, курзивом, с тачком на крају (или реч *Исто*).

Пример: *Ibid.* (или: *Исто*.)
Уколико се цитира податак из истог дела као у претходној фусноти, али су различите стране, користи се латинична скраћеница *Ibid.* (или реч *Исто*), наводи се број стране и ставља тачка на крају.

Пример: *Ibid.*, 21. (или: *Исто*, 21.)

6) Уколико се цитира текст са више страна које су тачно одређене, оне се раздвајају цртицом, после које следи тачка. Уколико се цитира текст са више страна које се не одређују тачно, после броја који означава прву наведену страну наводи се „и даље" с тачком на крају.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
347.9

БРАНИЧ : часопис за правну теорију и праксу Адвокатске коморе Србије = Branič : Journal of Legal Theory and Practice of the Bar Association of Serbia / главни и одговорни уредник Мирослав Пауновић. – Н.с., год. 1, бр. 1 (јан.–март 1991)–. – Београд : Адвокатска комора Србије, 1991– (Београд : Службени гласник).
– 24 cm

Тромесечно.
ISSN 0353–9644 = Бранич (1991)
COBISS.SR-ID 20883970